

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

А. А. Коваль

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПРИ ПРОВАДЖЕННІ
НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**

Монографія

Миколаїв – 2019

УДК 343.132:342.7
К 56

Рекомендовано до друку вченою радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили (протокол № 9 від 16.05.2019).

Рецензенти:

Щур Б. В., д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та процесу Львівського торговельно-економічного університету, Заслужений юрист України.

Басиста І. В., д-р юрид. наук, професор, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ.

Сергєєва Д. Б., д-р юрид. наук, с. н. с., доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

К 56

Коваль А. А. Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій : монографія / А. А. Коваль. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. – 264 с.

ISBN 978-966-336-410-0

Уперше в кримінальній процесуальній науці на монографічному рівні розглянуті питання теорії та практики забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, підстави проведення, загальні та спеціальні завдання, принципи негласних слідчих (розшукових) дій, поняття та елементи механізму забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Особливої уваги приділено дослідженню сучасного стану дотримання прав людини під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій та напрямкам удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні даних дій.

Монографія розрахована на практичних працівників органів досудового розслідування, прокуратури, суду, а також викладачів, аспірантів, студентів вищих юридичних навчальних закладів.

УДК 343.132:342.7

ISBN 978-966-336-410-0

© Коваль А. А., 2019

© ЧНУ ім. Петра Могили, 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. Правова природа інституту негласних слідчих (розшукових) дій	
1.1. Розвиток законодавства про негласні слідчі (розшукові) дії.....	7
1.2. Поняття, система та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій	20
1.3. Співвідношення негласних слідчих (розшукових) дій з оперативно-розшуковими заходами	44
РОЗДІЛ 2. Процесуальний статус суб'єктів забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій	
2.1. Суд та слідчий суддя	59
2.2. Сторона обвинувачення	81
2.3. Сторона захисту	104
2.4. Особи, які виконують допоміжну роль	119
РОЗДІЛ 3. Теорія та практика забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій	
3.1. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій як необхідна умова законності їх проведення.....	129
3.2. Загальні та спеціальні завдання та принципи негласних слідчих (розшукових) дій.....	144
3.3. Поняття та елементи механізму забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.....	161
РОЗДІЛ 4. Сучасний стан та шляхи вдосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій	
4.1. Сучасний стан дотримання прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.....	180
4.2. Міжнародний досвід проведення негласних слідчих (розшукових) дій	200
4.3. Напрямки удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.....	222
ВИСНОВКИ.....	237
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	242

ПЕРЕДМОВА

У загальній шкалі гуманітарних цінностей людина і її права займають центральне, домінуюче місце. Їх пріоритет і значимість беззаперечні, а роль і призначення очевидні. Конституції демократичних правових держав визнають невідчужуваність і недоторканність прав людини. Підтримуючи цю концепцію, і орієнтуючись на прогресивні європейські ідеї про статус людини, Конституція України закріпила положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження прав людини є головним обов'язком держави [1]. Однак перешкодою на шляху до обраного європейського майбутнього є високий рівень злочинності і проблеми, які нею породжені. Науково-технічний прогрес, яким супроводжується початок ХХІ століття в усьому світі в цілому, і в Україні, має як практичну корисність, так і негативні наслідки, зокрема, вдосконалення форм і засобів злочинності. Так, сучасна оснащеність суб'єктів злочинної діяльності, використання ними останніх розробок науки і техніки, засобів інтернету, інформаційних технологій сприяють успішному маскуванню своєї «роботи» і слідів злочину. Очевидно, що нарощування потужності злочинної діяльності значно ускладнює процес побудови правової держави і громадянського суспільства.

У той же час, інтереси суспільства та практичні потреби національного правового розвитку в нових умовах євроінтеграції вимагають приведення кримінального процесуального законодавства до стандартів, визначених світовою спільнотою та європейським співтовариством, а отже – сучасних підходів до залучення нових доказових засобів.

Відповіддю Української держави на виклик часу стало прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України¹, який порівняно з попереднім Кримінально-процесуальним кодексом України, є якісно новим нормативно-правовим актом, що закріплює насамперед основи забезпечення законності і прав людини під час кримінального провадження, враховуючи демократичні ідеї та втілюючи вимоги міжнародного кримінального процесуального права [2].

Слід відзначити, що КПК України побудовано з урахуванням позитивного досвіду правотворення європейських держав та вагомих

---

¹ Далі – КПК України

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

багаторічних надбань українських вчених-процесуалістів. Новим інститутом у Законі стало запровадження негласних слідчих (розшукових) дій², які згідно з с КПК є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кодексом. З одного боку, введення у кримінальне судочинство НСРД є прогресивним кроком законотворця у бік удосконалення розслідування злочинів. А з іншого – виникає питання, як належним чином забезпечити законність проведення негласної слідчої дії, направленої на суттєве обмеження конституційних прав людини. З цих причин новий інститут кримінального процесуального права викликав велику кількість як позитивних висловлювань, так і критичних зауважень.

За даними соціологічних досліджень випадки порушення прав людини при провадженні НСРД, на жаль, є розповсюдженим явищем. Це, в першу чергу, пов'язано із недосконалістю законодавства та відсутністю достатньої кількості наукових праць і методичних рекомендацій з вказаних питань. Таким чином, теоретична розробка кола проблем, що відносяться до забезпечення прав людини при провадженні НСРД, є актуальним завданням, успішне вирішення якого має пряме відношення до утвердження правової держави.

Важливість дослідження інституту негласних слідчих (розшукових) також обумовлена необхідністю наукових досліджень перспектив подальшого удосконалення кримінального процесуального законодавства, детального вивчення окремих аспектів забезпечення прав людини під час їх проведення, а також можливістю імплементації деяких процесуальних інститутів зарубіжних країн у національне законодавство, що має теоретичне і практичне значення.

Виходячи із зазначеного, в межах даного монографічного дослідження необхідно розглянути комплекс питань, присвячених забезпеченню прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, а також внести відповідні пропозиції щодо усунення існуючих прогалин в кримінальному процесуальному праві України.

Варто відзначити, що загальні проблеми правової регламентації слідчих дій, зокрема негласних, вивчали у своїх працях Ю. П. Аленін, О. В. Капліна, В. О. Коновалова, В. М. Стратонов, С. А. Шейфер, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило та ін. Окремі питання провадження НСРД досліджували В. Д. Берназ, С. О. Гриненко, О. М. Дроздов, В. А. Колесник, С. С. Кудінов, Є. Д. Лук'янчиков, Д. П. Письменний,

---

² Далі НСРД

М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, О. Ю. Татаров, В. В. Тіщенко, В. М. Тертишник, Р. М. Шехавцов. Проте новизна досліджуваного інституту, складність провадження, суттєві обмеження прав людини під час проведення вимагають більш глибокого дослідження процесуальної форми НСРД, прогалин та неточностей у правовому регулюванні, та розробки відповідних пропозицій для їх усунення.

Усе сказане обумовлює мету даного дослідження, яка полягає в тому, щоб на підставі проведеного всебічного комплексного аналізу теоретичних джерел та практики застосування правових норм, що регулюють провадження негласних слідчих (розшукових) дій, визначити логіко-гносеологічні, методологічні, організаційні та правові основи забезпечення прав людини, а також виявити причини, які перешкоджають їх реалізації в належному обсязі, надати пропозиції щодо удосконалення законодавства в окресленій сфері.

Розділ 1.

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

1.1. Розвиток законодавства про негласні слідчі (розшукові) дії.

З'ясування сутності явища неможливе без встановлення витоків та вивчення його історії. Безсумнівно, вивчення історії та генезису правових явищ дає можливість дослідити досвід минулого, визначити тенденції його розвитку та прогнозувати напрями подальших змін. Тому дослідження історії виникнення і розвитку національного кримінального процесуального законодавства щодо негласних слідчих (розшукових) дій має велике науково-теоретичне і практичне значення для недопущення минулих помилок, уникнення прогалин та суперечностей в законодавстві.

Звернення до історії кримінального процесу України свідчить, що виникнення певних інститутів кримінального процесуального законодавства, у тому числі й слідчих дій, обумовлене впливом ряду факторів, серед яких – тип держави, стан розвитку суспільства, форма правління, політичний режим. Ці фактори опосередковуються правосвідомістю правлячої еліти, її ідеологією, юридичними традиціями, зовнішніми політичними та культурними зв'язками, рівнем розвитку науки та юридичної техніки. Генезис слідчих дій, у тому числі й негласних, можна прослідкувати у законодавчих актах (пам'ятках), що відносяться до різних історичних періодів.

Враховуючи особливості нормотворчої діяльності та засобів розслідування злочинів у різні періоди Української держави, нами виділено такі етапи розвитку кримінального процесуального законодавства щодо негласних слідчих (розшукових) дій:

1. *Період первіснообщинного суспільства.* На цьому етапі норми мали усний характер, спочатку вони існували в уяві людей, а поступово стали відображатися на таблицях, шкурах, каменях тощо. Неписані норми існували як звичаї, у формі спеціальних висловів, що існували у

побутовій мові і виражали звичаї, обряди, прислів'я, приказки. Відповідним був і кримінальний процес, тому про регламентацію слідчих дій тут мова не йде взагалі.

2. *Період розвитку кримінального процесуального законодавства щодо негласних слідчих (розшукових) дій часів Київської Русі, що починається зі створення Руської Правди (XI ст.).*

Руська Правда стала початком нової ери розвитку права. Це перший у Київській Русі писаний законодавчий акт, що поєднував норми кримінального, кримінального процесуального, кримінально-виконавчого, цивільного, цивільно-процесуального права. Ним було закладено фундамент розробки спеціальної юридичної мови, термінології, юридичних конструкцій. «Руська Правда» стала основою для формування подальших пам'яток права. Відтоді правові норми почали впливати на усі сфери суспільного життя.

Різниця між відповідними галузями права «Руська Правда» не відображала [3]. Узагалі терміна «слідчі дії», як і «злочин» і «покарання» в «Руській Правді» не було. У цьому історичному нормативному акті вживається вислів «гоніння по сліду», що означав процес «переслідування злочинця» з метою спіймати його, «йти за слідом», «збирати сліди злочину» тощо. Якщо винного ловили «при лиці» (на місці злочину), то його зразу ж судили і карали, без розгляду.

При цьому слід зауважити, що на території тогочасної Київської Русі спеціально створеного органу, щоб здійснював функції поліції, ще не існувало, а функції з розслідування злочинів та розшуку злочинців здійснювали князь та його представники (вірники, мечники, тіуни, десятські) [4, с. 635]. Очевидно, що за неможливістю виконувати правлячою елітою належним чином функції з розслідування злочинів та розшуку злочинців, останні були вимушені залучати до розшуку звичайних людей. При цьому, найчастіше розшук злочинців здійснювали зацікавлені особи, які й виступали ініціатором цього розшуку, а також і самостійно знаходили докази свого позову. Отже, того часу функції з розслідування злочинів та розшуку злочинців здійснювала саме громада, а найпершою формою розшуку злочинців стало «гоніння по сліду».

Водночас, необхідно зазначити, що у «Руській Правді» було багато спеціальних юридичних термінів, що позначали різні процедури, аналіз яких призводить до висновку про започаткування спеціальної діяльності, котра в подальшому отримала ознаки слідчих дій (суд – розгляд справи, клепати – звинувачувати, тать – вор, обида – правопорушення, рота – присяга, разбой – умисне вбивство, голова – труп, убитий тощо) [3, с. 74–129].

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

В подальшому, по мірі удосконалення кримінально-процесуальних відносин, з'явилися такі терміни, як «розслідування», «слідство», «слідчий», «істец» (позивач), яким називали потерпілого чи обвинуваченого, тобто одну із сторін судового процесу.

Як вже було зазначено, у ранній період руської державності законодавчі, виконавчі та судові функції належали одній особі – князю. З укріпленням централізованої держави з'явився апарат чиновників. У центрі князь очолював адміністрацію і суд, на місцях усі справи вирішували воєводи, губні та земські старости. Один і той самий чиновник міг займатися управлінням і розглядом судових справ. Із словом «суддя» пов'язувалося уміння тлумачити закони. Термін «судне місце» означав будь-яку адміністративну установу [5, с. 43]. З цього слідує, що кримінального процесу у сучасному розумінні ще не було, а існувала діяльність з «упіймання» та покарання «лихих» людей (злочинців).

Особливу увагу приділяли розшуку злочинців за вчинення державних злочинів. Це знайшло своє відображення у зводі законів Російської держави – Судебнику 1497 року, відповідно до якого розшук найбільш небезпечних для держави злочинців здійснювався представниками княжої адміністрації [6, с. 447].

Необхідно звернути увагу, що в науковій літературі саме цей період називають періодом зародження розшуку як прототипу ОРД. При цьому, у XV – на початку XVI ст. розшук злочинців почали покладати на представників центральної влади – «особых обышчиков». Це були перші оперативники на Русі [7, с. 297].

Поряд з цим, слід констатувати, що не дивлячись на стрімкий розвиток розшукової справи, процедура судового розгляду була законодавчо ще не врегульована, через що судові засідання носили характер неформальних зборів. Через низьку ефективність судочинства поступово в міському праві починає фіксуватися порядок розслідування, виклику в суд та ухвалення вироку. З метою збереження точної інформації, отриманої у ході проведення оглядів, обшуків, допитів свідків для її перевірки і використання у суді запроваджується необхідність правильного і грамотного оформлення усіх паперів [8, с. 9]. Їх, на нашу думку, можна вважати «зачатками» протоколів слідчих дій.

У зв'язку з тим, що управління і правосуддя здійснювала одна особа (чиновник), діловодство мало канцелярський характер. З'явилися обов'язкові атрибути документу.

Таким чином, відбулося зародження і розвиток процесуальної форми, що знайшла відображення у письмових актах (Статути Великого Князівства Литовського (Литовські Статути), «Права, за якими судить»

ся малоросійський народ»). Разом з нею зародилися норми, що закріплювали процедуру проведення слідчих дій.

Так, у Литовських Статутах намітився, хоча й досить приблизно, проте досить виразний поділ права на галузі, в межах яких почали конструюватися кримінальні процесуальні інститути. Норми згаданого правового акту носять явно виражений процедурний характер, про що, наприклад, свідчить закріплений порядок отримання доказів – «листовный довод»; «сведецтво»; «другие доказательства, принимаемые в значении довода, только при недостатке сведецтва». Крім того, передбачається учать возних у оглядах і обшуках. При чому, при «кровавих шкодах» визначалася обов'язкова присутність «добрих людей», а при «не кровавих» – без них. Про результати огляду возний доповідав уряду, маючи у «добрих людях» «подпору вызнанья и сведецтва своего» [9, с. 194].

Визначено й умови дійсності свідоцьких показань. До загальних умов належать: 1) вільний стан свідка: «а холопу и робе не верити (веры не няти), а ни на светочество их не пушати»; 2) гарна репутація: «доброе славы, веры годные, неподозренные, цнотливые, богобойные, – люди, не бывшие никогда в поволаныи околицы и в фальшерстве» [9, с. 195].

Показання почали даватися під присягою, передбачалася відповідальність за дачу неправдивих свідчень. Метою доказування стало з'ясування істини по справі і створення у суддів переконання в справедливості і обгрунтованості вироку.

Водночас, слід зазначити, що за часів Київської Русі розвиток кримінального судочинства відбувався паралельно із розвитком розшуку як прототипу оперативного-розшукової діяльності. Так, збільшення рівня злочинності за часів феодального дворянства обумовило створення такого органу, що здійснював судово-розшукові функції всієї держави, як Розбійний наказ, який проіснував із 1539 року до 1701 року. Зазначений орган був створений як центральний орган кримінальної поліції, що санкціонував вироки губних органів, і був другою інстанцією для розгляду розбійних і таємних справ на території всієї держави. Здійснення діяльності Розбійного наказу відбувалося на основі прийнятої у період 1555–1556 років Статутної книги Розбійного наказу, яка послугувала правовою основою зародження системи органів боротьби з кримінальною злочинністю. Відповідно до законодавства того часу Розбійний наказ функціонував як центральний орган галузевого управління, поєднуючи функції поліції, суду та органу виконання вироків [10, с. 220].

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

3. *Період Російської імперії (XVII – початок XX ст.)*. В контексті нашого дослідження не можна оминати увагою той факт, що як розшукова діяльність, так і кримінальне судочинство дістали стрімкого розвитку саме у XVII столітті.

Так, XVII століття характеризується тим, що суддя стає активним учасником процесу, а засобами доказування – «поличне» (якщо викрадена річ виявлена у запідозреного), повальний обшук, тобто поголовне опитування місцевих жителів, крім того, власне зізнання і пов'язані з ними тортури. У 1716 році в «Кратком изображении процессов и судебных тяжб», вперше вводиться провадження, яке зараз називається експертизою. В рамках цього провадження приписувалося «визначати лікарів, які б мертве тіло розрізали і розшукали, яка причина смерті» [11, с. 712].

Що стосується розшукової діяльності, то слід звернути на увагу на такий нормативно-правовий акт того часу, як Соборне Уложення 1649 року, яке не лише включало питання кримінального права та судочинства поряд із іншими галузями права, але й нормативно врегулювало розшуковий процес щодо державних злочинів. Значення Соборного Уложення 1649 року передусім у тому, що в ньому було закріплено раніше сформовані форми та методи розшукового процесу; удосконалено систему доказів, визначено обов'язок усіх підданих повідомляти про державні злочини; сформовано правило отримати особисте визнання підозрюваного; запроваджено новий інститут кримінального процесу – очну ставку заявника з обвинуваченим [10, с. 220].

В подальшому розвиток розшукової діяльності характеризується створенням у 1655 році особливого органу з важливих державних злочинів – Приказу таємних справ, який у своїй діяльності застосовував як гласні, так і негласні (таємні) методи, які в подальшому почали використовуватись для боротьби з усіма видами злочинів [12, с. 15].

Період Російської імперії характеризується детальною регламентацією таємної розшукової діяльності, яка в майбутньому трансформувалася в оперативно-розшукову. Активно починають використовуватися оперативно-розшукові заходи, запроваджується інститут регулярної поліції, кримінальне судочинство характеризується появою інституту дізнання у формі виявлення речових доказів та аналізу чуток, а також попереднього розслідування, яке провадилось по окремих справах, з'являється захід із контролю поштових відправлень.

В цей період боротьба зі злочинністю здійснюється на підставі виданого й затвердженого у 1782 році «Статуту благочиння» (так званий «поліцейський статут») і ряді інших нормативних актів, які регулюва-

ли розшукову діяльність поліції [12, с. 78]. Щоправда, це регулювання було виражено поки недостатньо. Уперше у 1802 року було створено Міністерство внутрішніх справ, а в 1810 році – Міністерство поліції, у якому затверджено структуру політичного сиску, але органу карного розшуку виділено не було [13, с. 51].

Зазначений період досить часто пов'язують із початком запровадження практики залучення таємних інформаторів зі злочинного середовища, що можна порівняти з використанням осіб, які сприяють правоохоронним органам на контрактній основі [14, с. 23].

Завершення зазначеного періоду пов'язуємо із прийняттям «Своду законів Российской империи» 1832 року, який містив важливі норми щодо провадження кримінального судочинства. Так, відповідно до зазначеного акту збирання і запис усіх доказів по справі здійснювалося шляхом провадження допитів, оглядів, експертиз, обшуків і виїмок у ході попереднього і формального слідства [15, с. 34].

Таким чином, можемо констатувати, що кримінальне судочинство того часу характеризувалось закріпленням процесуальної форми оцінки доказів, що отримувались переважно негласними розшуковими способами.

Статут кримінального судочинства 1864 року став одним з найбільш визначних законодавчих актів в контексті розвитку слідчих дій нашої держави. У цей період кримінальні процесуальні норми відокремилися від управлінських. Передбачався диференційований кримінальний процес в залежності від стану (посади) особи, що вчинила злочин. Однак, в той же час останній залишався розшуковим та характеризувався таємністю, суттєвим формалізмом, наявністю великого об'єму прав посадових осіб та органів, що здійснювали кримінальне провадження та повною відсутністю їх у обвинуваченого.

Слід зазначити, що Статут кримінального судочинства 1864 року запровадив визначенні на законодавчому рівні приводи для початку попереднього слідства, а також провадження розшукових дій у кримінальній справі, зокрема, власний розсуд поліції; визначив коло посадових осіб та органів, що здійснювали кримінальне провадження.

Водночас, слід зауважити, що Статут кримінального судочинства 1864 року визначав дізнання як етап розкриття злочинів, який включав заходи негласного розшуку, спосіб перевірки заяв і повідомлень про злочини, форму попереднього розслідування [16]. У цьому документі вперше був застосований системний підхід до інституту слідчих дій як впорядкованого, внутрішньо узгодженого і взаємообумовленого комплексу процесуальних дій, направлених на збирання доказів [17, с. 72].

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Усі слідчі дії були компактно розміщені у другому розділі Статуту «Про попереднє слідство», у кількох главах – четвертій, п'ятій і шостій. Не зважаючи на те, що термін «слідчі дії» вживався у Статуті багато разів у сенсі засобів виявлення та фіксації слідів злочину, визначення терміну «слідчі дії» не закріплювалося, як і не встановлювався їх вичерпний перелік. Наприклад, у ст. 292 Статуту закріплено: «Коли у випадках, визначених законом, стане необхідним допитати обвинувачених або свідків, то виконання цих дій покладається на того слідчого, в дільниці якого вони повинні бути проведені». Проте процесуальна регламентація слідчих дій була здійснена у логічній послідовності, відображала типовий хід попереднього розслідування по кримінальній справі – огляд, освідування, обшук (статті 105-107, 315-356), виїмка (статті 110-111, 357-376), допит обвинуваченого, свідка, огляд і освідування через обізнаних людей (статті 112, 325-335).

Як бачимо, з прийняттям Статуту кримінального судочинства 1864 року пов'язують законодавчу регламентацією нових інститутів кримінального судочинства.

4. *Період УНР, Гетьманату, Директорії, Жовтневої революції 1917 року* характеризується прийняттям великої кількості декретів, постанов, законів, що скорочують процедуру судочинства й слідчих дій.

Жовтнева революція 1917 року суттєво вплинула на процес кримінального судочинства та розшукову діяльність. Особливо це стосувалося реформування органів, які здійснювали кримінальне судочинство. Водночас, було спрощено існуючий порядок кримінального провадження.

Так, Декретом про суд 1917 року розслідування злочинів було покладено на місцевих суддів. Цим самим документом було скасовано інститут судових слідчих, прокурорського нагляду, присяжної і приватної адвокатури [10, с. 223].

Для провадження попереднього слідства по справам, що підсудні революційним трибуналам, при губернських і місцевих радах створювалися особливі слідчі комісії. Розгляд кримінальних справ проводився революційними трибуналами, а також народними судами. У проекті Постанови РНК «Про слідчі комісії при Петроградській Раді» від 21 січня 1918 року передбачалося, що комісія має право проведення обшуків, виїмок, арештів без попереднього узгодження з будь-яким установами [10, с. 223].

В аспекті досліджуваної проблеми варто наголосити, що становлення кримінального процесуального права української держави, як

галузі, відбувалося важко й не одразу – через те, що Україна тривалий час знаходилася під впливом Росії. Оскільки побудова власного законодавства – складний і довготривалий процес, Центральна Рада 25 листопада 1917 р. прийняла Закон «Про правонаступництво», згідно з яким усі російські закони залишались чинними, а Центральна Рада, в той же час, мала право видавати нові закони та скасовувати старі від імені УНР. Саме тому судові та правоохоронні органи Української Народної Республіки 1917–1918 рр. у своїй діяльності переважно керувалися кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством Російської імперії зі змінами, внесеними Тимчасовим урядом.

Після проголошення Центральної Ради основним нормативно-правовим актом в галузі кримінального судочинства на українських землях залишався російський Статут кримінального судочинства 1864 року.

У зв'язку з відсутністю єдиного нормативно-правового акту, який би регулював судочинство, урядом Директорії в 1920 року було ухвалено рішення про створення Кримінально-процесуального кодексу Української Народної Республіки. Його розробка велася українськими юристами на базі діючого тоді законодавства з урахуванням військової обстановки. Частково роботи кодифікаційної комісії були реалізовані в законі «Про провадження у Штабних судах» [18], який можна вважати кримінальним процесуальним кодексом того часу. Низка статей, що регламентували процес дізнання у кримінальній справі, присвячувалася проведенню обшуків і виємок, зберіганню і оформленню речових доказів. Великого значення закон надавав дотриманню законності. Установлювалось, що обшуки і виємки повинні провадитися лише за крайньої потреби і лише в приміщеннях, підвідомчих військовій частині. Скарги на незаконні дії дізнавача подавалися до голови Штабного суду, котрий міг притягти винного до відповідальності за посадовий злочин. Нагляд за правильним і своєчасним виконанням закону покладался на командира частини, який видавав накази провести дізнання, і голову Штабного суду.

5. *Прийняття першого Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1922 року* – результат масштабної кодифікації законодавства. Він містив 6 розділів, 32 глав і 481 статті [19]. Другий розділ, який складався з 14 глав, регламентував провадження попереднього (досудового) слідства. Окремого інституту слідчих дій не передбачалося, поняття їм не надавалося, переліку не встановлювалося. Зі змісту різних норм можна з'ясувати, що до слідчих дій відносилися пред'явлення обвинувачення, допит обвинуваченого, свідків, експертів, обшук, виїмка, огляд, освідування, визначення психічного стану обвинуваченого.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Завершення відбудовного періоду і проголошення курсу на індустріалізацію країни, а також ухвалення Конституції СРСР 1924 р. призвело до прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу 1927 р. Цей закон суттєво не змінив підхід до розуміння слідчих дій.

Так, у ст. 109 КПК УРСР закріплювалося: «Слідчий, якщо визнає отриманий матеріал від дізнання достатньо повним і достатньо роз'ясненим, має право не провадити попереднього (досудового) слідства або обмежитися провадженням окремих слідчих дій. При цьому слідчий зобов'язаний виконати наступні слідчі дії, які у будь-якому разі є обов'язковими: 1) пред'явлення обвинувачення обвинуваченому; 2) допит обвинуваченого; 3) складання обвинувального висновку». Дана норма свідчить про закріплення обов'язкових слідчих дій, хоча у сучасному розумінні вони є не слідчими, а процесуальними. З цього можна зробити висновок, що законодавець під слідчими діями розумів процедури, що провадилися слідчим у ході досудового слідства. Фактично слідчий отримав право не проводити досудове слідство або обмежитися тільки певними слідчими діями. На практиці це призводило до того, що він був відстороненим від провадження більшості слідчих дій і по суті лише оформлював результати діяльності оперативних служб при домінуванні оперативно-розшукової діяльності над кримінальною процесуальною.

Крім того, застосування законодавцем таких словосполучень, як «...достатньо повним» і «...достатньо роз'ясненим» на позначення діяльності слідчого з оцінки доказів, не дають чіткого уявлення про критерії достатності матеріалів кримінальної справи. В даному випадку їх повнота буде оцінюватися слідчим в залежності від його інтелектуальних ресурсів та досвіду. Подібне формулювання статті є неприпустимим, так як діяльність слідчого по кримінальній справі повинна бути регламентована достатньо чітко, щоб уникнути додаткових тлумачень та зловживань.

Водночас, необхідно зауважити, що аналіз законодавства радянського періоду дозволяє нам зробити висновок, що на відміну від слідчих дій, оперативно-розшукові заходи відкрито на законодавчому рівні не були передбачені, а містили державну таємницю. Однак, це зовсім не означає, що на практиці вони не використовувались. При цьому, їх проведення супроводжувалось суттєвими порушенням прав людини та недотриманням режиму законності під час здійснення кримінального провадження.

Так, наприклад, зі спогадів П. А. Судоплатова відомо, що квартиру маршала Жукова прослуховували з 1944 року спочатку за розпоря-

дженням І. В. Сталіна, а потім М. С. Хрушова та Л. І. Брежнєва до смерті маршала [20, с. 501–502].

Правова неврегульованість проведення оперативно-розшукових заходів відіграла свою роль під час масових репресій у 1930–1950 рр. Оперативні повідомлення й результати оперативно-розшукових заходів у вигляді довідок іноді вшивалися в кримінальні справи й слугували основою для винесення смертного вироку. Деяких відомих радянських генералів і маршалів уже після Великої Вітчизняної війни було ув'язнено, а частину з них розстріляно за антисталінські висловлювання, записані підслуховувальними пристроями або через показання, які було в них вибито [20, с. 501–502].

6. *Прийняття Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1960 року*, який вніс суттєві зміни у систему слідчих дій, хоча не вніс ясності у розуміння їх поняття. Чотири глави – з 14 по 18 регламентували підстави і порядок провадження допиту свідка і потерпілого, очної ставки, пред'явлення для впізнання, обшуку і виїмки, огляду, освідування, відтворення обстановки і обставин події, проведення експертизи. Відсутність легального визначення поняття слідчих дій та їх переліку призвели до того, що терміну «слідчі дії» надавався різний за обсягом зміст: всі дії слідчого (О. М. Ларін, І. М. Лузгін), вид пізнавальної діяльності слідчого (І. Є. Биховский), дії, направлені на збирання доказів (С. А. Шейфер), комплекс пізнавальних і посвідчувальних операцій (Г. Абдумаджидов), пізнавальні процесуальні дії, направлені на пошук, фіксацію, перевірку фактичних даних (Л. М. Лобойко).

Що стосується оперативно-розшукових заходів, то слід звернути увагу, що правового акта, який би регламентував їх проведення на той час ще не існувало. Окремі норми щодо нормативно-правової регламентації проведення оперативно-розшукових заходів органами дізнання містилися у «Основах кримінального судочинства СРСР і союзних республік» 1958 року та Кримінально-процесуальному кодексі 1960 року.

Так, наприклад, КПК України 1960 року у ст. 103 передбачав, що на органи дізнання покладається вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили, а також містив положення, що стосувалися розшукових заходів і повноважень слідчого [21]. Пізніше у КПК України 1960 року в ч. 3 ст. 66 була закріплена норма, відповідно до якої у передбачених законом випадках, особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд в справах, які перебувають у них в провадженні вправі доручити підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, прове-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

сти оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі [21]. Як бачимо, зазначені норми лише поверхнево передбачали проведення оперативно-розшукових заходів.

Водночас, в контексті нашого дослідження необхідно звернути увагу, що перші не засекречені нормативно-правові акти, які стосувалися оперативно-розшукових заходів, з'явилися наприкінці 1980-х – початку 1990-х років. Так, важливим документом, що передбачав проведення оперативно-розшукових заходів став Закон СРСР «Про органи державної безпеки в СРСР» від 6 травня 1991 року № 2159-І [22]. Цей Закон містив положення про те, що органи державної безпеки СРСР можуть здійснювати контроль поштових відправлень і прослуховування переговорів окремих осіб, які ведуться з використанням телефонів і інших переговорних пристроїв, а також знімати інформацію з технічних каналів зв'язку. Однак, слід підкреслити, що порядок проведення зазначених заходів та їх умови в законі не були визначені.

7. 1991–2012 рр. – здобуття Україною незалежності. Цей період характеризується відсутністю суттєвих зрушень у регламентації слідчих дій.

Поряд з тим Конституція України, прийнята у 1996 році, закріпила основоположні принципи кримінального процесу, стала підставою для змін у КПК України щодо проведення слідчих дій, які суттєво обмежують конституційні права людини. У зв'язку із закінченням Перехідних положень Основного Закону в 2001 році довелося змінити більш 260 статей вказаного кодексу. Зміни були направлені на посилення гарантій прав та свобод людини – обшук у житлі та іншому володінні особи, виїмка з житла, накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку, огляд і виїмка кореспонденції та дослідження інформації, знятої з каналів зв'язку, виїмка матеріальних носіїв секретної інформації та/або документів, що містять банківську таємницю, а пізніше і документів виконавчого провадження стали проводитися виключно на підставі постанови суду.

Слід зазначити, що поряд із слідчими діями, заяви чи повідомлення про злочин перевірялися також шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності, в тому числі, і до порушення кримінальної справи (ч. 5 ст. 97 КПК), а дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлювали наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння та інші обставини, що мали значення для правильного вирішення справи встановлювалися протоколами з відповідними

додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів (ст.65 КПК).

Таким чином, оперативно-розшукові заходи та слідчі дії, в кінцевому результаті, були направлені на досягнення єдиних цілей – збирання доказів у кримінальній справі.

Курс України на євроінтеграцію, прийняття Закону «Про виконання рішень Європейського Суду з прав людини» стали поштовхом для вчених-процесуалістів актуалізувати наукову діяльність по розробці та прийняттю нового, демократичного, українського Кримінального процесуального кодексу як такого, що відповідав би всім сучасним вимогам: був викладений єдиним стилем, з чіткою побудовою статей, глав та розділів.

Із цією метою 17 серпня 2010 року № 820 Президент України видав Указ № 820 «Про Робочу групу з питань реформування кримінального судочинства», яка в подальшому розробила проект Кримінального процесуального кодексу України, що був розглянутий та обговорений на спільних зустрічах експертів Ради Європи та представників України 9 листопада 2011 року у м. Страсбурзі та 12 грудня 2011 року у м. Києві [23].

При цьому, одним із провідних напрямів реформування кримінального судочинства було вдосконалення порядку проведення негласних слідчих дій з метою недопущення порушень конституційних прав і свобод людини і громадянина під час їх проведення та здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Слід також зауважити, що на той момент існувало два проекти Кримінального процесуального кодексу України – поданий Президентом України і визначений ним як невідкладний проект Кримінального процесуального кодексу України (реєстр. № 9700), а також поданий народним депутатом України Р. М. Зваричем альтернативний проект Кодексу України кримінального процесу (реєстр. № 9700-1).

В подальшому законопроекти були розглянуті 13 січня 2012 року Головним науково-експертним управлінням та Комітетом з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України, а також Головним юридичним управлінням Верховної Ради України 16 березня 2012 року. Висновки цих інстанцій були однозначні – перевага надавалась проекту, поданому Президентом України, та було зроблено висновок, що проект КПК потребує суттєвого доопрацювання із урахуванням висловлених зауважень та пропозицій. Так, 13 квітня 2012 року в результаті кропіткої роботи прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

8. 2012 р. – *по теперішній час* – *набуття чинності Кримінальним процесуальним кодексом України.*

Слід зазначити, що у певних аспектах прийнятий Закон модернізував кримінальний процес: удосконалено систему засобів доказування, серед яких чільне місце посідають слідчі дії (які стали називатися ще й розшуковими), у тому числі й негласні.

Інститут слідчих (розшукових) дій піддано суттєвому оновленню. Так, у Кодексі вперше їм надано законодавчого визначення, закріплено підстави, умови та вимоги щодо їх провадження, а також сформульовано дефініцію: «дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні» (ч. 1 ст. 223 КПК). Таким чином, вирішено проблему щодо кола слідчих дій, визначено їх призначення – вони спрямовані на виявлення (отримання, збирання, перевірку) «слідів» злочину.

Уперше в історії вітчизняного кримінального процесу запроваджено інститут **негласних слідчих (розшукових) дій**, які згідно зі статтею 246 КПК є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кодексом.

Очевидно, процесуальний інститут негласних слідчих (розшукових) дій запроваджений законодавцем з метою унеможливлення випадків отримання доказової бази шляхом порушення конституційних прав людини і громадянина.

Слід зазначити, що законодавець чітко визначає перелік негласних слідчих (розшукових) дій, а також порядок, умови та підстави їх проведення. При цьому КПК України передбачає, що всі негласні слідчі (розшукові) дії, що пов'язані з обмеженням конституційних прав людини і громадянина, можуть здійснюватися тільки при розслідуванні тяжких або особливо тяжких злочинів та виключно на підставі ухвали суду за клопотанням слідчого, прокурора, в якому вони зобов'язані обґрунтувати неможливість отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб.

У КПК 2012 року відбулося об'єднання ОРД і досудового розслідування в єдиний досудовий процес (ОРД «влилася» у досудове розслідування). Це дозволило скоротити кількість відносно самостійних досудових проваджень з чотирьох (ОРД, порушення кримінальної справи, дізнання, досудове слідство) до одного (досудове розслідування), що сприяє процесуальній економії [24, с. 195].

Очевидно, що введення у кримінальне судочинство негласних слідчих (розшукових) дій сприятиме удосконаленню розслідування злочи-

нів й покращить стан боротьби зі злочинністю: Законом розширено повноваження органів досудового розслідування щодо використання засобів розкриття та розслідування злочинів, крім того, слідчі отримали ширший вибір засобів і способів доказування, направлених на розкриття злочинів, і головне – забезпечено виявлення та розкриття слідчими тяжких та особливо тяжких резонансних злочинів, що традиційними процесуальними засобами було би неможливо [25].

Таким чином, здійснивши історико-правовий аналіз кримінального процесуального законодавства щодо слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, можна дійти висновку, що норми кримінального процесуального закону, якими регламентується процедура розслідування злочинів, тісно пов'язані з історичними, соціальними, культурними, матеріальними та політичними умовами, в яких знаходиться законодавець.

Протягом всього свого існування та розвитку людство прагнуло створити й удосконалити, і продовжує удосконалювати гласні і негласні способи, прийоми й методи боротьби зі злочинністю. На різних етапах розвитку української держави, вони відображали рівень політичного, економічного і суспільного розвитку нації та задовольняли вимоги часу.

В залежності від часу, видів і типів держави процес розкриття і розслідування ускладнювався чи спрощувався, і, таким чином, створювалася та розвивалася система збирання, фіксації та перевірки доказів. Так у кримінальному процесуальному законодавстві сформувався інститут негласних слідчих (розшукових) дій.

1.2. Поняття, система та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій.

На всіх історичних етапах розвитку суспільства, як вже було зазначено, людьми застосовувалися різні, засоби отримання інформації для пошуку злочинця, у тому числі й таємні.

У підрозділі 1.1 нами було встановлено, що процес пошуку злочинців протягом багатьох століть поступово трансформувався від «гоніння по сліду» – процедури «переслідування злочинця» з метою «збирати сліди злочину» до сучасної діяльності із збирання доказів, яку пов'язують з такими термінами як «слідча дія», «розшук», «оперативно-розшукова діяльність». І нарешті, на початку XXI століття до арсеналу органів досудового розслідування додалися негласні слідчі (розшукові) дії.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

У той же час, визнання і дотримання прав і свобод людини, їх належне забезпечення та надійний захист є виразом демократизації державної влади. Україна, дотримуючись курсу реформ, проголосила зазначені цінності як пріоритетні і найбільш значущі, і взяла зобов'язання дотримуватися в сфері кримінального судочинства загальноприйнятих стандартів, закріплених в міжнародних правових актах. Так, згідно зі ст. 12 Загальної декларації прав людини 1948 року «ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємниці кореспонденції або на честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань» [26]. Це положення відбилося і в ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року [27].

В свою чергу, стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, 1950 року містить аналогічне положення і закріплює, що «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Не допускається втручання органів державної влади у здійснення цього права, за винятком випадку, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки та громадського порядку, економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або захисту прав і свобод інших осіб» [28]. Ці положення визнали всі європейські країни (та й взагалі всі демократичні держави світу).

В аспекті сформульованих завдань, слід зауважити, що новизна інституту негласних слідчих дій вимагає теоретико-практичного осмислення їх сутності та правової природи, здійснення класифікації, а також комплексного підходу до вирішення проблем, які виникають в ході їх проведення, з метою підвищення рівня захисту прав і свобод людини в кримінальному провадженні, сприяння успішному здійсненню завдань кримінального судочинства та утвердженню правопорядку у державі.

При цьому, аналіз більшості нормативних актів іноземних держав у сфері правового регулювання досудового розслідування злочинів вказує на те, що використання прихованих методів здобуття інформації про злочини і осіб, які їх учинили, давно не вважається таким, що характеризує рівень демократії в країні. Навпаки, прозорість їх законодавчої регламентації та здійснення, наявність визначених законом механізмів контролю за проведенням робить їх ефективним інструментом правоохоронної діяльності.

Вивчення кримінального процесуального законодавства країн Європи і практики його застосування правоохоронними органами свідчить, що в цих країнах ще на початку 90-х років минулого століття почали успішно застосовуватися спеціальні дії, які дають можливість негласно, із застосуванням технічних засобів отримувати інформацію про злочин і використовувати її як доказ при розгляді кримінальної справи в суді.

Так, Закон Італійської Республіки «Про внесення термінових змін до Кримінально-процесуального кодексу і заходи по боротьбі з мафіозною злочинністю» дозволяє правоохоронним органам здійснювати різні заходи (гласні і негласні) для отримання інформації про злочинну діяльність із застосуванням технічних засобів контролю і фіксації інформації, а також використовувати їх результати в кримінальному процесуальному доказуванні [29, с. 34–35]. Такі дії за своїм змістом схожі з передбаченими Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» заходами і негласними слідчими (розшуковими) діями, передбаченими КПК України.

Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу ФРН попереднє розслідування, що здійснюється поліцією або прокурором, не має детально регламентованої процесуальної форми і проводиться в оперативно-розшуковому порядку. Негласні оперативно-розшукові заходи, які вправі застосовувати поліція за судовим дозволом, регламентовані кримінально-процесуальним кодексом ФРН (негласне фотографування, звукозапис, таємне спостереження і агентурна робота), були введені в 1993 році [30, с. 149, 155–156].

У Франції третя частина доказів, які використовує суд для викриття винного, здобута в негласному порядку в ході первинного дізнання [31, с. 67]. Воно проводиться, якщо немає зазначених законом умов очевидності і характеризується трьома ознаками: відсутністю визначених законом приводів для його початку, формалізмом процесуальних дій і відсутністю у поліції засобів процесуального примусу (крім затримання). Діяльність поліції носить розшуковий характер. Вона тісно пов'язана з оперативно-розшуковими заходами, які не регламентовані кримінально-процесуальними нормами. Різнобічність дій поліції обумовлює контроль над ними з боку трьох суб'єктів: прокуратури, обвинувальної камери (в частині слідчих дій) і вищих поліцейських чинів [31, с. 138].

Розслідування злочинів у США і Великобританії передбачає використання негласних способів отримання інформації, якими є контроль

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

телекомунікацій, усних розмов, візуальне спостереження, використання конфіденційного співробітництва тощо [32].

Слід зауважити, що практика боротьби зі злочинністю зазначених країн доводить ефективність таких дій (про міжнародний досвід проведення НСРД більш детально мова піде в 4.2).

Повертаючись до предмету нашого дослідження, зазначимо, що законодавче визначення НСРД передбачено статтею 246 КПК України, відповідно до якої останні є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом, а слідчі (розшукові) дії – це дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223). Таким чином, законодавець вказує на спрямованість НСРД, зазначаючи, що вони проводяться з метою отримання або перевірки доказів, якщо відомості про злочин або особу, що його вчинила неможливо отримати в інший спосіб (ч. 2 ст. 246 КПК). До того ж звернемо увагу, що НСРД проводять без відома тієї особи, по відношенню до якої їх здійснюють, що впливає із норм КПК України.

Враховуючи той факт, що НСРД є різновидом слідчих (розшукових) дій виникає потреба дослідження правової природи останніх. Ми вважаємо, що не дивлячись на наявність законодавчого визначення понять слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у чинному КПК, вони не в повній мірі відображають їх сутнісні ознаки. Це є передумовою неоднозначного їх розуміння різними суб'єктами права, а також створення певних проблемних ситуацій в процесі правозастосування.

Слід зазначити, що сьогодні в науковій літературі існує принаймні два підходи щодо поняття «слідчі дії». Перший, прихильником якого є відомий процесуаліст О. М. Ларін, характеризується досить широким розумінням зазначеного поняття. Прибічники цього підходу вважають, що до слідчих дій належать будь-які процесуальні дії слідчого [33, с. 58].

На нашу думку, слід погодитись із сучасними дослідниками, які такий підхід вважають необґрунтованим, наголошуючи на тому, що в його основу покладено належність дій до суб'єкта їх виконання – слідчого [34, с. 54], а також на невідповідності сутності цих дій та наявністю підстав ці ж дії вважати прокурорськими, судовими чи такими, що здійснюються органами дізнання [35, с. 178].

В свою чергу, другий підхід характеризується вузьким розумінням поняття «слідчі дії». Відповідно до нього, під останніми розуміють

передбачені КПК дії слідчого (прокурора), які виконуються з метою збирання доказів [36, с. 244]. При цьому, слід зауважити, що цей підхід заснований на вузькому розумінні терміна «слідчі дії» та пов'язаний із термінами «слід», «йти по сліду», «розслідування» тощо. Так, свого часу відомий криміналіст Р. С. Белкін визначив слідчі дії, як самостійний елемент регламентованої кримінально-процесуальним законом діяльності слідчого із отримання, дослідження й оцінки доказів [37, с. 234].

За сучасного розвитку науки кримінального процесу цей підхід підтримують такі процесуалісти, як М. М. Міхеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко [38, с. 210], Ю. М. Грошевий [39, с. 287], Л. Д. Удалова [40, с. 158], В. М. Тертишник [41, с. 478].

Як бачимо, законодавець, вперше закріплюючи дефініцію «слідчі (розшукові) дії» відобразив саме другий підхід.

Водночас, необхідно зауважити, що аналіз кримінального процесуального законодавства та наукової літератури дозволяє нам стверджувати, що слідчі (розшукові) дії характеризуються наступними сутнісними ознаками: 1) усі слідчі (розшукові) дії передбачені КПК України; 2) вони є частиною процесуальних дій; 3) мають пошуково-пізнавальну та посвідчувальну спрямованість; 4) здійснюються уповноваженими суб'єктами, що передбачені КПК України; 5) порядок та процедура їх проведення передбачена кримінальним процесуальним законодавством; 6) направлені на отримання, фіксацію або перевірку доказів; 7) їх результати закріплюються у відповідних процесуальних документах; 8) вони в необхідних випадках забезпечуються процесуальним примусом; 9) потребують винесення постанови прокурора, або погодження з ним, або отримання дозволу слідчого судді у визначених законом випадках.

Не вдаючись до наведення різних точок зору процесуалістів з приводу визначення поняття «слідчі (розшукові) дії», зазначимо, що найбільш вдалими із них та таким, що відображає повністю його сутнісні ознаки, на нашу думку, є визначення «слідчих (розшукових) дій», запропоноване Д. Б. Сергєєвою. Вона зауважує, що під останніми слід розуміти заходи, які складаються з сукупності пошуко-пізнавальних і посвідчувальних прийомів, проводяться уповноваженими кримінальним процесуальним законом суб'єктами у визначеному для кожного з них порядку з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки [34, с. 55].

Водночас, у науковій літературі зустрічаються різні погляди з приводу правोї природи НСРД. Процесуалісти аргументовано вказують на

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

важливість і необхідність дослідження НСРД. Однак, в теорії кримінального процесуального права вони розглядається по-різному і проблема їх визначення досі не є вирішеною.

Зокрема, Є. Д. Лук'янчиков та Б. Є. Лук'янчиков зазначають, що негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, порядок проведення яких закріплений у процесуальному законі, мають пізнавальну спрямованість, істотно зачіпають права та законні інтереси осіб, в необхідних випадках забезпечуються державним примусом і проводяться приховано від осіб, які не беруть участь у конкретному кримінальному провадженні [42].

Таку позицію також підтримують провідні процесуалісти М. В. Корнієнко та В. М. Тертишник, які зауважують, що НСРД – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, спрямовані на збирання, перевірку чи дослідження фактичних даних у конкретному кримінальному провадженні та які проводяться у випадках крайньої необхідності, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [43, с. 5].

Дещо відрізняється підхід Д. А. Чухраєва, який акцентує увагу на меті НСРД, і вказує, що під негласними слідчими (розшуковими) діями слід розуміти процесуально-оперативні заходи, які проводяться уповноваженими кримінальним процесуальним законом, іншими законами та підзаконними актами, суб'єктами у визначеному для кожного з них порядку з метою оптимізації виявлення, припинення, запобігання, розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень [44, с. 162].

Д. Б. Сергеева, торкаючись криміналістичного аспекту, визначає, що негласні слідчі (розшукові) дії представляють собою заходи, що складаються з сукупності пошуко-пізнавальних, розшукових та посвідчувальних прийомів, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб'єктом з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки [45, с. 105].

Схожої позиції притримується й О. А. Білічак, який зауважує, що негласними слідчими (розшуковими) діями є дії суб'єктів досудового розслідування на визначених законом підставах із застосуванням спеціальних засобів та методів, відомості про які становлять державну таємницю, що полягають у негласному спостереженні та (або) контролі за діями й поведінкою окремих осіб, річчю або місцем, здобутті

зразків для порівняльного дослідження з метою отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, встановленні місцезнаходження осіб, котрі переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду та оголошені в розшук [46, с. 175].

Як бачимо, процесуалісти вбачають різний сутнісний зміст поняття НСРД, розуміючи під останніми різновид, частину слідчих (розшукових) дій, процесуально-оперативні заходи, заходи, що складаються з сукупності пошуко-пізнавальних, розшукових та посвідчувальних прийомів, дії суб'єктів досудового розслідування, процесуальні дії.

На нашу думку, перспективу для теорії кримінального процесуального права мають ті підходи, які пов'язують вирішення питання сутнісного змісту поняття НСРД з віднесенням останніх до різновиду слідчих дій.

При цьому, слід зазначити, що НСРД поряд із тими рисами, якими характеризуються слідчі (розшукові) дії, також характеризуються рядом **ознак**, яким необхідно приділити увагу:

1. Застосування більшості негласних слідчих (розшукових) дій можливе у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів. Так, відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, **що проводяться на підставі ухвали слідчого судді**), 267, 269, 269⁻¹, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Очевидно, законодавець, передбачаючи таке законодавче положення, керувався наміром належного забезпечення прав та законних інтересів людини у кримінальному провадженні.

Однак, необхідно звернути увагу, що у вказаному переліку НСРД відсутня ст. 268 КПК України «Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу», а ч. 2 ст. 264 КПК України «Зняття інформації з електронних інформаційних систем» містить положення про те, що здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем, або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту не потребує дозволу слідчого судді. А отже, враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що за наявності умов, передбачених ч. 2 ст. 264 КПК України, зняття інформації з електронних інформаційних систем, а також установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу може проводитися у кримінальному провадженні незалежно від тяжкості злочину.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

2. Визначальною ознакою негласних слідчих (розшукових) дій є їх негласність, неочевидність, скритність (прихованість) від осіб, які в них не беруть участь, у тому числі й від співробітників слідчих і оперативних підрозділів, але передусім від об'єктів, відносно яких вони проводяться [47, с. 5–7].

Термін «негласний» згідно з Академічним словником української мови означає «невідомий для інших, прихований, таємний» [48, с. 277]. Стосовно НСРД це означає, що вони провадяться таємно, без відома осіб, щодо яких вони здійснюються, із застосуванням спеціальних методів або технічних засобів.

При цьому, КПК України передбачає повідомлення осіб, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих дій, а також підозрюваного і його захисника про проведення цих дій, в письмовій формі. Таке повідомлення надсилають протягом 12 місяців після їх завершення, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

З приводу негласності як ознаки слідчих (розшукових) дій необхідно зазначити, що вона означає не лише особливий порядок їх підготовки та проведення, але й зберігання і використання отриманих результатів у режимі прихованості до певного часу від інших осіб, які не причетні до їх проведення. Саме негласність виступає тим чинником, який істотно впливає на визначення видів негласних слідчих (розшукових) дій, отримання відповідних дозволів та встановлення порядку їх проведення, визначення основних виконавців і кола учасників, обрання способу фіксування ходу й результатів проведення [49, с. 130].

Досліджуючи правову природу НСРД, не можна погодитися із їх назвою «негласні». Як було встановлено, «негласний» означає «невідомий для інших, прихований, таємний». Проте цей термін не відображає реального змісту цих слідчих дій. Їх проведення не обмежується «прихованістю» і «таємністю», а супроводжується також і конспіративністю – методами забезпечення «негласності» (здійснення системи заходів із обмеження доступу до інформації та дезінформації об'єктів впливу з метою забезпечення негласності ОРД і НСРД). Тому, враховуючи викладене, вважаємо за доцільне «негласні» слідчі (розшукові) дії перейменувати в «секретні». За Словником сучасної української мови даний термін тлумачиться як такий, що «не підлягає розголошенню, тримається в секреті від інших, таємний, зроблений, схований, розміщений таємно; той, що веде справи таємно від інших [50]. Таким чином, «секретний» включає в себе «негласний», «тамний», «конспіративний», що цілком відповідає особливостям даного виду слідчих дій.

3. Більшість НСРД проводяться виключно у кримінальному провадженні на підставі ухвали слідчого судді. Виняток з цього правила складають контроль за вчиненням злочину, який відповідно до ч. 4 ст. 246 КПК України проводиться виключно за рішенням прокурора, а також виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що відповідно до ч. 2 ст. 272 КПК України здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування або постанови прокурора.

Таким чином, можемо зробити висновок, що слідчий суддя здійснює судовий контроль за дотриманням конституційних прав людини під час проведення НРСД.

При цьому, слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій [2].

4. Метою НСРД є отримання доказів для з'ясування обставин злочину, встановлення осіб, які його вчинили, розшуку осіб та інших фактичних даних, які мають суттєве значення у кримінальному провадженні (про предмети, речі, осіб, документи, події, факти тощо), що здійснюється у прихований спосіб.

5. Усі НСРД пов'язані із обмеженням конституційних прав, свобод і інтересів людини і громадянина. Очевидно саме з цим пов'язується той факт, що дозвіл на їх проведення надає слідчий суддя, яким може бути лише голова апеляційного суду чи інший визначений ним суддя цього суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування.

6. НСРД здійснюються за допомогою специфічних форм та методів, що притаманні оперативно-розшуковій діяльності і не підлягають розголошенню.

Поряд з цим слід зазначити, що відсутність у КПК України визначеного переліку НСРД дій призводить до безпідставного віднесення/невіднесення окремих процесуальних дій до НСРД, а тому постає необхідність у дослідженні системи НСРД та виокремленні визначеного їх переліку.

Так, система НСРД наведена у Главі 21 КПК України «Негласні слідчі (розшукові) дії», яка включає § 1. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії, § 2. Втручання у приватне спілкування та § 3. Інші види негласних слідчих (розшукових) дій.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Як вже зазначалося, у КПК України законодавець не фіксує вичерпного переліку НСРД, а тому із буквального тлумачення норм КПК України можемо зробити висновок, що він поділяє НСРД на два блоки:

1. НСРД, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування, до яких належать: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК), фіксація та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою технічних засобів та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем (ст. 265 КПК), дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 260 КПК) [2].

Необхідно зазначити, що поняття спілкування та приватного спілкування визначено на законодавчому рівні. Так, відповідно до ч. 3 ст. 258 КПК України спілкуванням є передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб. Втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, коли учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним [2].

При цьому, зі змісту ст. 258 КПК України, яка визначає загальні положення про втручання у приватне спілкування, витікає, що НСРД, які пов'язані із втручанням у приватне спілкування потребують не лише дозволу слідчого судді на їх проведення, але й дозволу на втручання у приватне спілкування.

Так, відповідно до частини другої зазначеної статті, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому статтями 246 (підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій), 248 (розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії), 249 (строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії) цього Кодексу, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання.

Таким чином законодавець приділяє особливу увагу захисту конституційних прав людини на таємницю листування, телефонних

розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та невтручання в особисте і сімейне життя (ст.ст. 31, 32 Конституції) [1].

Слід також зазначити, що в науковій літературі побутує думка, відповідно до якої усі негласні слідчі розшукові дії пов'язані із можливістю втручання у приватне спілкування. Так, Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков аргументовано стверджують, що за певних умов будь-яка слідча (розшукова) дія може бути пов'язана із втручанням у приватне спілкування особи, оскільки це необхідно для отримання інформації з метою встановлення обставин кримінального правопорушення засобами і у спосіб, що визначені чинним КПК [51, с. 156]. Дослідники також зауважують, що спроби тих вчених, які намагаються обґрунтувати розподіл законодавцем НСРД на ті, що пов'язані із можливістю втручання у приватне спілкування та інші НСРД, виглядають недостатньо переконливими.

Так, ряд вчених вважають, що до першого блоку відносяться дії, спрямовані головним чином на пошук та отримання з різних джерел відомостей інформаційного призначення, які передбачені КПК України § 2 «Втручання у приватне спілкування», до другого блоку відносяться дії, які згідно з § 3 «Інші види негласних слідчих (розшукових) дій» указанного вище закону спрямовані переважно на виявлення і фіксацію фактичних даних про конкретні злочинні дії, що вчиняються окремими особами та групами, для розслідування злочинів, а також на встановлення й затримання злочинців, що переходять [52, с. 41].

Ми розподіляємо точку зору Є. Д. Лук'яникова та Б. Є. Лук'янчикова з приводу того, що деякі із НСРД, передбачені § 3 «Інші види негласних слідчих (розшукових) дій», в окремих випадках можуть бути пов'язані із втручанням у приватне спілкування, однак, об'єднувати їх в один розділ недоцільно, оскільки на відміну від тих НСРД, що передбачені у § 2, вони безпосередньо не направлені на втручання у приватне спілкування. Так, в результаті обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, річчю або місцем в окремих випадках можливе втручання у приватне спілкування.

2. Інші види негласних слідчих (розшукових) дій, до яких належать: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК), моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК), виконання спеціального завдання з розкриття

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК), засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК), використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК) [2].

Як вже було зазначено, сьогодні в науковій літературі немає єдності точок зору з приводу визнання окремих процесуальних дій НСРД. При цьому, думки з цієї проблематики є досить різноманітними і найчастіше ведуться дискусії з приводу таких процесуальних дій, як установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, використання конфіденційного співробітництва та залучення осіб до конфіденційного співробітництва, виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій, контроль за вчиненням злочину, накладення арешту на кореспонденцію, огляд й виїмка кореспонденції.

З приводу установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу слід зазначити, що сьогодні сучасна теорія кримінального процесуального права характеризується наявністю двох точок зору з приводу віднесення останнього до НСРД. Відповідно до першої вчені не відносять установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу до слідчих дій [51, с. 157; 53, с. 98], обґрунтовуючи свою позицію відсутністю зазначеної НСРД у ч. 2 ст. 246 КПК України. Так, наприклад на думку таких дослідників, як В. Г. Гончаренко, В. Т. Нор, М. Є. Шумило, до НСРД належать ті слідчі дії, що передбачені ч. 2 ст. 246 КПК України [55, с. 533–535].

Ми вважаємо, що немає жодної підстави не вважати установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу НСРД, оскільки остання характеризується тими самими ознаками, що й інші НСРД: 1) закріплення установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу НСРД на законодавчому рівні; 2) підставою її проведення, як і інших НСРД, є ухвала слідчого судді; 3) вона спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретно-кримінальному провадженні.

Також, не можна оминати увагою той факт, що в науковій літературі досить неоднозначно вирішується питання щодо визнання чи не визнання використання конфіденційного співробітництва, так само, як і залучення осіб до конфіденційного співробітництва НСРД. Стаття 275 КПК України, яка передбачає можливість використання конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (роз-

шукових) дій, не визнає зазначене співробітництво НСРД, однак, ряд вчених вважає по іншому.

Так, В. Ю. Шепітько відносить до негласних слідчих (розшукових) дій використання конфіденційного співробітництва [55, с. 186–191]. Зазначену точку зору розділяють Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусева. Дослідники зауважують, що до переліку негласних слідчих (розшукових) дій віднесено не лише використання інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, але й залучення цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій [56, с. 27].

На противагу їм Д. Б. Сергєєва зауважує, що використання інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, так само, як і залучення осіб до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не може мати процесуального значення негласних слідчих (розшукових) дій. В іншому разі виникла б ситуація, коли одна слідча (розшукова) дія проводиться в ході провадження іншої, як її стадія чи структурний елемент, що є неприпустимим. Ці заходи за своєю природою є забезпечувальними, такими, що покликані сприяти успішному проведенню негласних слідчих (розшукових) дій, під час яких вони використовуються [57, с. 72].

Останню позицію розділяють В. Г. Гончаренко, В. Т. Нор, М. Є. Шумило, які зазначають, що ст. 275 КПК України лише містить унормування загальних умов використання конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Порядок та тактика встановлення конфіденційного співробітництва визначаються законодавством України в сфері оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності [54, с. 601].

Як справедливо стверджує Є. Д. Лук'янчиков, подібне ставлення науковців до даного способу отримання інформації виходить із положень ст. 246 КПК України, де наводиться перелік процесуальних засобів отримання інформації, що відносяться до негласних слідчих (розшукових) дій і до нього не включаються установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу та використання конфіденційного співробітництва [51, с. 158].

На нашу думку, точка зору тих дослідників, які не визнають використання конфіденційного співробітництва, а також і залучення осіб до конфіденційного співробітництва НСРД, є не достатньо обґрунтованою. По-перше, у ст. 275 КПК України законодавець безпосередньо вказує, що використання конфіденційного співробітництва лише може

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

використовуватись слідчим при проведенні НСРД, тобто, як бачимо, законодавець не називає дану процесуальну дію НСРД. По-друге, законодавець взагалі не регламентує проведення цієї «так званої» НСРД на відміну від усіх інших (відсутність у КПК України підстави її проведення ухвали слідчого судді, постанови слідчого чи прокурора, клопотання; відсутність встановленої процесуальної форми її проведення). По-третє, зазначена процесуальна дія, на наш погляд, не є засобом забезпечення головної мети будь-якого НСРД – отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, а лише виконує допоміжну роль у цій діяльності. Так, отримання слідчим певної інформації від конфідентна за своїм сутнісним змістом не має доказового значення, а лише надає слідчому можливість отримати цю інформацію та перевірити її.

Водночас, слід зазначити, що у науковій літературі висувається точка зору, відповідно до якої перелік НСРД доповнюється виготовленням, утворенням несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК України) [56, с. 42–43].

На нашу думку, за тих самих аргументів, що були нами наведені щодо використання конфіденційного співробітництва, а також залучення осіб до конфіденційного співробітництва, вважати виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів НСРД не доцільно.

Також в контексті дослідження системи НСРД не можна оминати увагою той факт, що в науковій літературі існує декілька позицій з приводу віднесення до НСРД таких процесуальних дій, як накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) та огляд й виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК).

Так, ряд вчених вважають, що накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) та огляд й виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК) є самостійними негласними слідчими (розшуковими) діями. Очевидно, їх позиція ґрунтується на тому факті, що законодавець передбачає ці процесуальні дії в різних статтях чинного КПК України, а також на тому факті, що Інструкція «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, МВС України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ від 16 листопада 2012 року у переліку НСРД передбачає їх як окремі самостійні НСРД [58].

Інші дослідники стверджують, що це три взаємопов'язані між собою негласні слідчі (розшукові) дії [59, с. 664].

Однак, ми підтримуємо точку зору тих вчених, які наполягають, що статтями 261 та 262 КПК України передбачений процесуальний порядок проведення однієї негласної слідчої (розшукової) дії – накладення арешту на кореспонденцію [57, с. 70].

На підтвердження своєї позиції вважаємо за необхідне навести наступні аргументи:

1) Накладення арешту на кореспонденцію не може вважатися окремою НСРД, оскільки в результаті його проведення неможливе досягнення мети будь-якої слідчої дії, в тому числі і НСРД – збирання доказів. Так, фактичні дані, які мають доказове значення, встановлюються не в результаті накладення арешту на кореспонденцію, а під час її огляду, в ході якого в кореспонденції можуть бути виявлені речі (у тому числі речовини), документи, що мають значення для конкретного кримінального провадження. І лише у тому разі, коли такі речі чи документи будуть виявлені, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Таким чином, немає сенсу проводити накладення арешту на кореспонденцію, без подальшого огляду та виїмки її, оскільки в протилежному випадку вищезазначена мета не може бути досягнута.

2) Стаття 262 КПК України не передбачає звернення до слідчого судді з клопотанням про огляд та виїмку кореспонденції, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 261 КПК України, накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції.

Тобто, без огляду та виїмки кореспонденції, немає сенсу накладати арешт на кореспонденцію, а отже ця слідча дія складається із трьох взаємопов'язаних процесуальних дій.

Водночас, слід зауважити, що сьогодні в науковій літературі має місце відмінність підходів дослідників щодо віднесення дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України) до виду НСРД.

Із тлумачення КПК України очевидно, що законодавець дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів до НСРД не відносить. Так само, як і упорядники вищезазначеної Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні». Однак, у науковій літературі зустрічаються різні точки зору з приводу зазначе-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

ного питання. Одні дослідники зазначають, що вищезазначена процесуальна дія до НСРД не належить [59, с. 673–674; 60], інші – визнають самостійний характер цього заходу [54, с. 584]. При цьому, у науковій літературі взагалі зустрічається точка зору, відповідно до якої дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів має подвійний характер. Так, Р. М. Шехавцов зазначає, що зазначена процесуальна дія може в одних випадках бути складовою таких негласних слідчих (розшукових) дій, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) тощо, коли вивчення змісту отриманої інформації здійснюється безпосередньо під час їх проведення слідчим, що отримує відповідне відображення у протоколі цих негласних слідчих (розшукових) дій. У той же час Р. М. Шехавцов стверджує, що не завжди слідчий, виходячи із особливостей порядку та тактики проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, має можливість їх проводити та доручає їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам в порядку ч. 1 п. 3 ст. 40, ч. 1 ст. 41 КПК України. Саме у цих випадках слідчий, після завершення проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії та отримання технічних носіїв інформації від оперативних підрозділів, яким було доручене її проведення, на підставі ч. 1 ст. 266 КПК України із дотриманням правил секретного діловодства ознайомлюється у повному обсязі з відомостями, що містяться на цих технічних носіях інформації, а за необхідності залучає відповідного спеціаліста, з метою виявлення відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду. На підставі цього вчений робить висновок, що дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, передбачене ст. 266 КПК України, має ознаки негласної слідчої (розшукової) дії [61, с. 307–310].

Позиція Р. М. Шехавцова здається нам не досить обґрунтованою, а тому слід погодитись із Д. Б. Сергєєвою, яка стверджує, що будь-яка процесуальна дія, передбачена КПК України, не може змінювати свого процесуального значення (в одних випадках бути самостійною слідчою (розшуковою) дією, в інших – бути лише складовою частиною іншої слідчої (розшукової) дії) в залежності від способу чи послідовності свого виконання у кримінальному провадженні [57, с. 71].

Також в контексті дослідження системи НСРД необхідно зазначити, що окремі види НСРД мають свої самостійні підвиди або форми. Так, відповідно до законодавства така НСРД, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, поділяється на підвиди, а саме:

1) контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів, які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

2) зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються [58].

В свою чергу НСРД, що передбачена ст. 271 КПК України «Контроль за вчиненням злочину» України, може проводитися у таких формах: контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину.

На нашу думку, статтею 271 КПК України передбачено чотири окремі НСРД, що пояснюються наступними аргументами:

1) зазначені форми контролю за вчиненням злочину суттєво відрізняються по порядку і тактиці їх проведення;

2) форма контролю за вчиненням злочину залежить від об'єкта посягання, щодо якого вчиняється злочин та предмета останнього;

3) під час їх проведення застосовуються відмінні технічні засоби.

Таким чином, враховуючи вищеперераховане, можемо зробити висновок, що контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину є самостійними НСРД, які мають однакову правову підставу (постанову прокурора про їх проведення) та однаковий порядок фіксації ходу й результатів їх проведення.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що систему НСРД утворюють наступні групи НСРД:

1) НСРД, що безпосередньо направлені на втручання у приватне спілкування, до яких належать:

- аудіо-, відеоконтроль особи,
- накладення арешту на кореспонденцію,
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж,
- зняття інформації з електронних інформаційних систем;

2) Інші НСРД, що можуть бути направлені на втручання у приватне спілкування, до яких належать:

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи,
- встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу,
- спостереження за особою, річчю або місцем,
- аудіо-, відеоконтроль місця,
- контрольована поставка,
- контрольована та оперативна закупка,
- спеціальний слідчий експеримент,
- імітування обстановки злочину,
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації,
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

Таким чином, з урахуванням вищезазначеного, вважаємо за необхідне внести зміни у назви параграфів 2 та 3 Глави 21 КПК України, змінивши їх наступним чином. Назву § 2 змінити на «НСРД, що безпосередньо направлені на втручання у приватне спілкування», а § 3 – на «Інші НСРД, що можуть бути направлені на втручання у приватне спілкування».

В той же час, в контексті дослідження системи НСРД слід звернути увагу на позитивний зарубіжний досвід законотворців Республіки Молдова.

Цікаво, що Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова 2003 роки взагалі не передбачає таких інститутів, як слідчі дії і негласні слідчі (розшукові) дії. Назва Глави III Закону «Засоби доказування і методи доведення» фактично відображає правову природу цих дій: вони є «інструментами», засобами для досягнення мети кримінального судочинства. Норми цієї глави регламентують систему процесуальних дій, що відображають різні способи пізнання істини у справі для досягнення тієї ж мети. Аналіз положень даної глави дозволяє виділити такі методи встановлення істини у справі: 1) процесуальні дії, в основу яких виділено метод опитування (допит, очна ставка); 2) дії, засновані на безпосередньому спостереженні, поєднується з прийомами активного впливу на відображений об'єкт – виміром, експериментом, моделюванням (огляд, огляд, обшук, виїмка, слідчий експеримент, отримання зразків для порівняльного дослідження); 3) процесуальні дії, засновані на поєднанні методів розпитування і спостереження (пред'явлення для впізнання, перевірка показань на місці). Слід зазначити, що дані методи описав у своїй монографії відомий дослідник слідчих дій С. А. Шейфер [62, с. 49].

Особливий інтерес в аспекті теми дослідження представляють положення частини 5 даної глави – «Спеціальна розшукова діяльність», яка згідно з ч. 1 ст. 132-1 КПК Республіки Молдова «являє собою сукупність дій по кримінальному переслідуванню гласного і/або негласного характеру, здійснюваних розшуковими офіцерами в рамках кримінального переслідування тільки на умовах і в порядку, передбачених цим кодексом» [63]. Вся ця діяльність проводиться з використанням перерахованих вище методів відображення фактичних даних, особливістю яких є можливість негласного їх застосування. Таким чином, і факт, і самі методи проведення не підлягають розголошенню.

Спеціальна розшукова діяльність проводиться за допомогою спеціальних розшукових заходів. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова не визначає їх поняття, на відміну від ряду інших термінів, що використовуються в цьому законі. Аналіз ст. 132-2 дає підстави стверджувати, що це сукупність дій і заходів по кримінальному переслідуванню гласного і негласного характеру, здійснюваних розшуковими офіцерами спеціалізованих підрозділів органів, передбачених Законом про спеціальну розшукову діяльність з метою розкриття і розслідування злочинів.

Спеціальні розшукові заходи згідно ч. 2 ст. 132-1 КПК Республіки Молдова дозволяються і проводяться, якщо дотримані в сукупності наступні умови: 1) іншим шляхом неможливо реалізувати мету кримінального провадження, і/або може бути завдано значної шкоди збору доказів; 2) є обґрунтовані підозри в підготовці або вчиненні тяжкого, особливо тяжкого або надзвичайно тяжкого злочину з встановленими законом вилученнями; 3) дія є необхідною і співрозмірною обмеженню основних прав і свобод людини. Остання умова заслуговує на окрему увагу, так як законодавець України її не врахував при формулюванні підстав проведення НСРД в ч. 2 ст. 246 КПК України, визначивши лише дві умови: 1) НСРД проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати іншим способом; 2) НСРД, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, вироблених на підставі визначення слідчого судді), 267, 269, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, здійснюються виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких і особливо тяжких злочинів. На нашу думку, необхідність і відповідність обмеження основних прав і свобод людини обов'язково повинна враховуватися при прийнятті рішення про проведення НСРД. Цю обставину ні в якому разі не можна не дооцінювати і ігнорувати слідчими і судовими органами, так як, держава, яка обрала європейський шлях розвитку і прийнявши євро-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

пейські цінності, зобов'язана «діяти на випередження», не чекаючи настання шкідливих наслідків, закладати основу для дієвого та ефективного захисту прав людини. Провідна роль тут повинна належати прокурору як суб'єкту кримінального провадження, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

На нашу думку, позитивний досвід законодавця Республіки Молдова в частині визначення умов спеціальних розшукових заходів повинен бути врахований при визначенні підстав НСРД у чинному КПК України.

Водночас, слід зазначити, що у гносеологічному аспекті кожне НСРД є комплексом складних специфічних кримінально-процесуальних дій, що здійснюються слідчим, або за його дорученням оперативним працівником, з розслідування злочину з метою встановлення об'єктивної істини. За своїми якісними і процесуальними характеристиками всі НСРД різні, але разом з тим, у них є спільні ознаки. З урахуванням загальних і спеціальних ознак, властивих досліджуваним об'єктам, їх можна згрупувати за визначеними підставами на певні класи (тобто класифікувати). Значення наукової класифікації полягає в тому, що вона сприяє систематизації накопичених знань, а також правильному розумінню і застосуванню правової норми, яка регулює НСРД.

При цьому, як справедливо зазначає О. В. Войтов з приводу класифікації НСРД, її значення полягає в тому, що вона становить теоретичне підґрунтя для детальної розробки процедури кожного з видів негласних слідчих (розшукових) дій, визначає для практичних працівників органів досудового розслідування, прокуратури та суду орієнтири щодо кола учасників такого провадження, підстави і загальні правила їх проведення [64, с. 39].

Сьогодні в науковій літературі представлена велика кількість наукових класифікацій НСРД в залежності від різних критеріїв. Вважаємо за необхідне зупинитись на деяких з них.

Так, залежно від обмеження конституційних прав, можливості втручання у приватне спілкування під час провадження негласної слідчої (розшукової) дії, характеру і ступеня обмеження права особи на приватність, НСРД поділяють на:

а) НСРД, пов'язані з втручанням у приватне спілкування. До цієї групи належать НСРД, передбачені § 2 глави 21 КПК України: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263); зняття інформації з

електронних інформаційних систем (ст. 264), фіксація і зберігання інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою технічних засобів і в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем (ст. 265), дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266);

б) інші НСРД. Дана група передбачена § 3 Глави 21 КПК «Інші види негласних слідчих (розшукових) дій: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ст. 272 КПК), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК), використання конфіденційного співробітництва (ст. 275) [57, с. 73; 64, с. 39–40; 65, с. 172].

Як бачимо, ці НСРД пов'язані з обмеженням таких конституційних прав людини, як: на недоторканність житла; на невтручання в особисте і сімейне життя, на недопущення збору, зберігання, використання конфіденційної інформації про особу без її згоди тощо.

Водночас, в залежності від суб'єкта надання дозволу на проведення НСРД останні розподіляються на:

1) ті, які проводяться за рішенням слідчого судді (НСРД, передбачені ст. ст. 260–264, 267–271, 274);

2) ті, які проводяться за рішенням слідчого, прокурора без необхідності клопотати перед слідчим суддею: виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності (ст. 272), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ця НСРД згідно ст. 274 може проводитися за рішенням слідчого судді, і без неї, тому не відноситься і до попередньої групи);

3) ті, які проводяться тільки за рішенням прокурора: контроль за вчиненням злочину (за ст. 271 КПК це контролювана поставка, контролювана та оперативна закупівля, спеціальний слідчий експеримент і імітація обстановки злочину) [57, с. 74; 66, с. 227; 65, с. 173–174].

В контексті цієї класифікації необхідно звернути увагу, що такі НСРД, як установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ч. 4 ст. 268 КПК) та спостереження за особою, річчю або місцем (ч. 3 ст. 269 КПК) можуть бути розпочаті до постановлення ухвали слідчого судді.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Також необхідно зазначити, що в залежності від підстав провадження, НСРД у науковій літературі розподіляють на:

1) НСРД, що проводяться по тяжких і особливо тяжких злочинів (НСРД, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, ч. 1 ст. 264, 267, 269, 270, 271, 272, 274 (тобто переважна більшість НСРД));

2) незалежно від тяжкості по злочинам, які не є тяжкими або особливо тяжкими: зняття інформації з електронних інформаційних систем, якщо доступ до відомостей не обмежується її власником, власником або держателем, або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264); встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268) (тобто всього лише дві НСРД) [57, с. 73–74; 65, с. 173].

Зазначимо, що перераховані вище класифікації підтримуються більшістю процесуалістів та досить часто зустрічаються у науковій літературі, що, на нашу думку, пояснюється приділенням їм уваги самим законодавцем. Разом з тим слід звернути увагу й на інші класифікації, запропоновані дослідниками процесуалістами.

Так, Д. Б. Сергєєва зазначає, що в залежності від виду результатів, які можуть бути отримані внаслідок проведення НСРД, останні розподіляються на:

а) негласні слідчі (розшукові) дії, в результаті проведення яких отримується інформація вербального походження (аудіо-, відеоконтроль особи та місця, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж);

б) негласні слідчі (розшукові) дії, в результаті проведення яких отримується інформація предметно-документального походження (накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, спостереження за особою, річчю або місцем, контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження) [57, с. 74].

В той же час, Д. Б. Сергєєва в залежності від можливості (та доцільності) використання конфіденційного співробітництва у формі залучення конфідента(-тів) до проведення негласних слідчих (розшукових) дій класифікує НСРД на:

а) негласні слідчі (розшукові) дії, участь конфідента у яких не передбачена законом (обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи);

б) негласні слідчі (розшукові) дії, участь конфідента у яких не є доцільною через технологію їх провадження (накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних систем, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу);

в) негласні слідчі (розшукові) дії, до провадження яких можуть залучатися конфіденти (спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль місця, особи, контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження) [65, с. 74–75].

Д. Й. Никифорчук та С. І. Ніколаюк поділяють негласні слідчі (розшукові) дії в залежності від спрямованості і характеру виконуваних завдань на:

а) НСРД спрямовані в основному на пошук та отримання з різних джерел відомостей інформаційного призначення, які передбачені у § 2 Глави 21 «Втручання у приватне життя» КПК України;

б) НСРД спрямовані переважно на виявлення і фіксацію фактичних даних про конкретні злочинні дії, що вчиняються окремими особами та групами, для розслідування злочинів, а також на встановлення й затримання осіб, які переховуються, що передбачені у § 3 Глави 21 «Інші види негласних слідчих (розшукових) дій» КПК України [67, с. 252–253].

Цікавою є точка зору О. В. Войтова, який класифікує негласні слідчі (розшукові) дії в залежності від можливості потенційного обмеження конституційних прав та свобод громадянина на НСРД, що пов'язані з правом:

1) на свободу та особисту недоторканність (ст. 260 КПК – аудіо-, відеоконтроль особи; ст. 267 КПК – обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; ст. 271 КПК – контроль за вчиненням злочину; ст. 274 КПК – негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження);

2) на таємне листування, телефонні розмови, телеграфну та іншу кореспонденцію (ст. 261 КПК – накладення арешту на кореспонденцію; ст. 262 КПК – огляд і виїмка кореспонденції; ст. 263 КПК – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; ст. 264 КПК – зняття інформації з електронних інформаційних систем; ст. 268 КПК – установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; ст. 271 КПК – контроль за вчиненням злочину; ст. 274 КПК – негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження);

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

3) на недоторканність житла та на приватну власність (ст. 267 КПК – обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; ст. 271 КПК – контроль за вчиненням злочину; ст. 274 КПК – негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження);

4) на свободу вибору місця мешкання та пересування (ст. 260 КПК – аудіо-, відеоконтроль особи; ст. 269 КПК – спостереження за особою, річчю або місцем; ст. 270 КПК – аудіо-, відеоконтроль місця; ст. 271 КПК – контроль за вчиненням злочину);

5) на економічну та інформаційну безпеку (ст. 261 КПК – накладення арешту на кореспонденцію; ст. 262 КПК – огляд і виїмка кореспонденції; ст. 263 КПК – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; ст. 264 КПК – зняття інформації з електронних інформаційних систем; ст. 268 КПК – установа місцезнаходження радіоелектронного засобу; ст. 271 КПК – контроль за вчиненням злочину; ст. 274 КПК – негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження) [64, с. 40].

Водночас, враховуючи цілі даного дослідження, зазначимо власні критерії класифікації НСРД.

1. В залежності від способу отримання інформації НСРД поділяються на:

а) НСРД, докази під час проведення яких збираються шляхом отримання інформації від особи (вербально/невербально) (аудіо-, відеоконтроль особи, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтроль місця, контроль за вчиненням злочину);

б) НСРД, докази під час проведення яких збираються шляхом проведення процесуальних дій (огляду кореспонденції, житла, спостереження, відібрання зразків) (негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, спостереження за особою, річчю або місцем, накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи).

2. В залежності від прийняття окремих/додаткових процесуальних рішень під час проведення НСРД:

а) НСРД, що потребують прийняття окремих/додаткових процесуальних рішень під час проведення НСРД (контроль за вчиненням злочину, накладення арешту на кореспонденцію, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації);

б) НСРД, що включають одну процесуальну дію (усі інші).

3. В залежності від використання заздалегідь ідентифікованих або імітаційних засобів під час проведення НСРД:

а) НСРД, які потребують використання заздалегідь ідентифікованих або імітаційних засобів (контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації);

б) НСРД, які не потребують використання заздалегідь ідентифікованих або імітаційних засобів (усі інші).

4. В залежності від об'єкта, щодо якого необхідно провести НСРД, останні поділяються на:

а) НСРД, щодо такого об'єкта, як особа (аудіо-, відеоконтроль особи, спостереження за особою, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації);

б) НСРД, щодо такого об'єкта, як місце (обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, аудіо-, відеоконтроль місця);

в) НСРД, щодо такого об'єкта, як річ (накладення арешту на кореспонденцію);

г) НСРД, щодо такого об'єкта, як інформація (зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, моніторинг банківських рахунків).

Очевидно, що це не вичерпний перелік критеріїв класифікації негласних слідчих (розшукових) дій, а отже НСРД можуть бути класифіковані і за іншими критеріями, які матимуть кримінальне процесуальне значення.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо під негласними слідчими (розшуковими) діями розуміти різновид слідчих дій, що здійснюються під час кримінального провадження у разі крайньої необхідності, за умови співрозмірного обмеження прав і свобод людини, уповноваженими суб'єктами у встановленому законом порядку за допомогою спеціальних засобів і методів конспірації, з метою отримання доказів для з'ясування обставин злочину, встановлення осіб, які його вчинили, розшуку осіб та інших фактичних даних.

1.3. Співвідношення негласних слідчих (розшукових) дій з оперативно-розшуковими заходами.

В попередніх підрозділах вже зверталася увага на те, що запровадження у КПК України 2012 року НСРД багатьма вченими було

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

сприйнято неоднозначно, викликало безліч наукових дискусій з приводу правової природи зазначених дій та їх співвідношення з оперативно-розшуковими заходами.

Відомо, що до прийняття Кримінального процесуального кодексу 2012 року, більшість заходів, що наразі регламентовані 21 главою КПК як НСРД проводилися шляхом оперативно-розшукової діяльності згідно Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а отримана у ході їх проведення інформація використовувалася під час доказування лише після її легалізації, за умови збереження таємниці форм та методів оперативно-розшукової діяльності [68, с. 134–135].

Зміни у кримінальному процесуальному законодавстві, що відобразилися й у положеннях Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», наділення слідчого новими повноваженнями, які раніше належали лише оперативним співробітникам та скасування окремих повноважень останніх, призвели до відсутності єдності думок з приводу правової природи НСРД.

Вчені-процесуалісти по-різному вбачають сутнісний зміст НСРД, а сучасна наука кримінального процесуального права містить багато суперечливих положень щодо даного інституту.

Так, здійснюючи аналіз інституту негласних слідчих (розшукових) дій В. П. Попович критично зазначає, що «змішування оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження може призвести до негативних наслідків, оскільки створює передумови для одержання органом досудового розслідування доказів в конспіративних умовах, коли перевірити законність їх одержання фактично неможливо» [69, с. 331–335].

Дана позиція здається нам не досить обґрунтованою, оскільки перше, порядок отримання доказів під час проведення НСРД чітко регламентований КПК України, по-друге, докази, які отримуються негласно (конспіративно) в ході кримінального провадження в будь-якому разі відповідно до діючого законодавства набувають гласного характеру, легалізуються.

Інші дослідники вважають, що виконання слідчими функцій з оперативно-розшукової діяльності призводить до змішування двох видів державно-владної діяльності, які є відносно відокремленими. А це не може мати позитивних результатів, оскільки, слідчий позбавлений як теоретичної, так і практичної підготовки з оперативної роботи. Крім того, з'являється необхідність надання йому форми допуску до державної таємниці, що в свою чергу може призвести до розголошення форм та методів оперативно-розшукової роботи [70, с. 8–9].

Теза щодо відсутності у слідчого теоретичної та практичної підготовки з оперативної роботи заслуговує уваги. Однак, слід зауважити, що сьогодні, як показує практика, слідчі, керуючись п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України, частіше надають доручення оперативним підрозділам на проведення НСРД, ніж проводять їх самостійно. Так, проведене нами анкетування працівників слідчих та оперативних підрозділів виявило, що 90% слідчих жодного разу не проводили самостійно НСРД, а надавали доручення для їх проведення оперативним підрозділам.

Проте, погодитись із твердженням, що надання слідчому форми допуску до державної таємниці може призвести до розголошення форм та методів оперативно-розшукової роботи, вкрай важко. По-перше, як слідчим, так і співробітникам оперативних підрозділів форми та методи оперативно-розшукової роботи відомі з курсу навчальної дисципліни «Оперативно-розшукова діяльність», а по-друге, Кримінальний кодекс України містить статті, що передбачають кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці (ст. 328) та розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387).

Водночас, в науковій літературі неодноразово наголошувалось на тому, що новий КПК України не чітко визначає питання щодо допоміжних суб'єктів, які залучаються до проведення НСРД та порядок застосування технічних засобів, які використовуються під час їх проведення [70, с. 8–9].

З цього приводу слід зазначити, що дійсно, ч. 6 ст. 246 КПК України містить припис лише щодо можливості залучення до проведення НСРД інших осіб, не визначаючи, яких саме. Крім того, в даній нормі не вказуються види оперативних підрозділів, а лише виділяються види органів, оперативні підрозділи яких можуть залучатися до проведення НСРД, як для безпосереднього їх проведення ними, так і шляхом залучення в якості допомоги. На відмінну від КПК України, в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначаються не лише органи (Нацполіція, СБУ тощо) але й їх структурні підрозділи (кримінальна поліція, спеціальна поліція, контррозвідка, військова контррозвідка, спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю тощо), оперативні підрозділи яких, відповідно до ст. 5 здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

В свою чергу В. І. Василичуком та А. М. Калюком була висунута думка про те, що запровадження негласних слідчих (розшукових) дій означає поєднання кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової діяльності, що, на їх погляд, вбачається недоцільним з

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

огляду певної відмінності основних принципів провадження в кримінальному судочинстві (гласність, рівність учасників провадження тощо) та оперативно-розшукової діяльності (конфіденційність, конспіративність, поєднання гласних та негласних оперативно-розшукових заходів), повноважень суб'єктів зазначених видів діяльності, правових наслідків результатів діяльності тощо [71, с. 57–58].

Позиція вказаних авторів здається нам не досить обґрунтованою з таких підстав. По-перше, вони, говорячи про відмінності основних принципів кримінального судочинства і оперативно-розшукової діяльності, мають на увазі принципи провадження в кримінальному судочинстві взагалі. Так, наприклад, коли мова йде про принцип гласності, то це зовсім не означає, що він відноситься й до способу збирання доказів. Навпаки, гласність і відкритість стосуються такої стадії кримінального провадження, як судовий розгляд, що чітко впливає з п. 20 ч. 1 ст. 7 КПК України. По-друге, гласність у проведенні будь-якої слідчої дії, не беручи вже до уваги НСРД, навряд чи буде на користь, а в деяких випадках навіть може спричинити негативні наслідки. Важко уявити застосування цього принципу під час проведення обшуку чи огляду.

Щодо недоцільності поєднання кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової діяльності з огляду повноважень суб'єктів зазначених видів діяльності, то, по-перше, ст. 40 КПК України чітко визначає проведення НСРД слідчим або за його дорученням оперативними підрозділами, а по-друге, як було вже зазначено, за показниками практики, слідчий, як правило, є керівником у проведенні НСРД, але саме їх проведення здійснюється із залученням оперативних підрозділів. А отже, і правові наслідки результатів діяльності слідчого під час проведення НСРД, є цілком законними.

В аспекті досліджуваного питання заслуговує на увагу підхід М. А. Погорецького, який також висловлює окремі критичні зауваження стосовно НСРД та наголошує на проблемі, пов'язаній із їх введенням до кримінального процесу України – ліквідації інституту оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства. Як наслідок, розширилися можливості підозрюваних, обвинувачених та інших зацікавлених осіб застосовувати різноманітні заходи протидії органам досудового розслідування та суду (вплив на свідків і потерпілих шляхом погроз, підкупу тощо) на усіх стадіях кримінального процесу і, особливо, на судових, де взагалі відсутні в органів обвинувачення ефективні засоби викриття такої протидії та протистояння їй [72, с. 272–273].

На наш погляд, із введенням до КПК України інституту негласних слідчих (розшукових) дій ліквідація інституту оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства не відбулася. Навпаки, закріплення в чинному Кодексі норми, яка надає можливість оперативним підрозділам цілком законно, на правових підставах проводити НСРД, самостійно або за залученням, покладає на них обов'язок оперативно-розшукового супроводження, без якого отримання кінцевого результату неможливо.

Щодо застосування підозрюваними, обвинуваченими та іншими зацікавленими особами різноманітних заходів протидії органам досудового розслідування та суду слід зазначити, що навряд чи це можна поєднувати з запровадженням інституту НСРД, адже скільки існує людство, стільки і відбувається вплив на свідків і потерпілих шляхом застосування погроз, підкупу тощо. Жодному суспільству не вдалося позбутися цього негативного явища, а отже, зв'язку його існування з появою інституту НСРД ми не вбачаємо.

При цьому, слід наголосити, що переважна більшість вчених-процесуалістів вважають, що за своїм сутнісним змістом негласні слідчі (розшукові) дії не відрізняються від оперативно-розшукових заходів, що передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та окремими нормативно-правовими актами [72; 73; 74; 75; 76].

Як справедливо зауважують В. О. Черков та О. М. Чистолінов «навіть такий стислий, майже на слух, аналіз ознак запропонованих негласних слідчих (розшукових) дій дозволяє дійти висновку про їх практично повну тотожність з оперативно-розшуковими заходами, які здійснюються уповноваженими оперативними підрозділами. Основна та майже єдина відмінність полягає у суб'єкті – слідчий або оперативний підрозділ, та, відповідно, це слідча дія або оперативно-розшуковий захід [74, с. 159–162].

Очевидно точка зору зазначених вчених ґрунтується на законодавчих положеннях, що містяться у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Відповідно до цієї статті прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями глави 21 Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопо-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

тання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення [77].

Необхідно зазначити, що сьогодні визначені законодавцем НСРД у Главі 21 КПК України, а також п. 1.11 «Види негласних слідчих (розшукових) дій» Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій майже повністю дублюються із оперативно-розшуковими заходами, що передбачені у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» через визначення прав оперативних підрозділів [58; 77].

Так, відповідно до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених ст. 6 зазначеного Закону підстав надається право: 1) проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями статті 271 Кримінального процесуального кодексу України; з дозволу слідчого судді в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України; 2) з дозволу слідчого судді в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України – витребувати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, в яких вони витребувані, та забезпеченням їх збереження і повернення в установленому порядку; 3) негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями статті 267 Кримінального процесуального кодексу України; 4) з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених статтями 305, 307, 309, 311, 318, 321, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 Кримінального кодексу України, проводити операції з контрольованого вчинення відповідних діянь. Порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого

вчинення корупційного діяння визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України; 5) виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями статті 272 Кримінального процесуального кодексу України; 6) здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263-265 Кримінального процесуального кодексу України; 7) накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку згідно з положеннями статей 261, 262 Кримінального процесуального кодексу України; 8) здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями статей 269, 270 Кримінального процесуального кодексу України; 9) здійснювати установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями статті 268 Кримінального процесуального кодексу України; 10) використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 Кримінального процесуального кодексу України; створювати та використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби згідно з положеннями статті 273 Кримінального процесуального кодексу України [77].

Як бачимо, даним заходам, які в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» представлені в якості прав оперативних підрозділів, відповідають НСРД, що передбачені Главою 21 КПК України. При цьому, необхідно звернути увагу, що повноваження оперативних підрозділів, які містяться у ст. 8 зазначеного вище Закону, реалізуються у порядку, що передбачений нормами КПК.

Визначаючи співвідношення НСРД з оперативно-розшуковими заходами, необхідно зазначити, що законодавець хоча і оперує поняттям «оперативно-розшукові заходи» в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», їх визначення на законодавчому рівні не надає.

Традиційно в теорії оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесуального права під оперативно-розшуковими заходами розуміють сукупність узгоджених, взаємопов'язаних і поєднаних між собою загальною метою та завданнями дій уповноважених законодавством суб'єктів, що здійснюються переважно негласно шляхом використання оперативних сил, засобів, методів і форм [78, с. 144].

При цьому, аналіз кримінального процесуального законодавства та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» дозволяє стверджувати, що НСРД і оперативно-розшукові заходи дійсно мають багато спільних ознак.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

По-перше, і НСРД, і оперативно-розшукові заходи проводяться у виняткових випадках і, як зазначається у законодавстві, лише за умови, що отримати відомості про злочин чи особу, пов'язану із ним неможливо отримати в інший спосіб.

По-друге, НСРД і оперативно-розшукові заходи характеризуються визначальною їх ознакою – негласністю (таємністю, секретністю).

При цьому слід зазначити, що норма, в якій закріплено дану ознаку не дає однозначного її розуміння, що породжує різні точки зору з приводу негласного характеру НСРД. Так, в ч. 1 ст. 246 КПК України зазначається, що відомості про факт та методи проведення яких не підлягає розголошенню за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

Що має на увазі законодавець, говорячи про виняткові випадки: момент розголошення факту проведення чи обізнаність певних осіб про їх проведення, не зрозуміло.

1. Якщо мова йде про момент розголошення факту проведення НСРД, то говорити про винятковість випадків розголошення факту проведення НСРД не має сенсу взагалі, оскільки закон чітко визначає обов'язок прокурора, або за його дорученням слідчого, повідомити про таке обмеження без винятку, незалежно від виду НСРД.

Так, відповідно до ст. 253 КПК України, особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження (ч. 1). Щодо конкретного часу такого повідомлення, то він визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. В будь-якому випадку, відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2).

Зі змісту даної норми, випливає, що факт проведення НСРД стає відомим вже як подія минулого, оскільки повідомленням про факт проведення НСРД раніше втрачається сенс їх проведення взагалі.

Крім того, зазначений обов'язок стосується лише факту проведення НСРД, а не методів їх проведення, оскільки питання щодо методів проведення НСРД не повинно взагалі підлягати розголошенню. А тому, на нашу думку, частина перша ст. 246 КПК України підлягає

уточненню, у зв'язку з чим, в дану норму слід внести зміни, виключивши з неї слово «методи» проведення НСРД.

Говорячи про виняткові випадки нерозголошення факту проведення НСРД, ми не виключаємо, що мова йде про відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини; становлять державну таємницю; відомості щодо осіб, які можуть залучатися до виконання завдань кримінального провадження.

2. У випадку, якщо мова йде про обізнаність певних осіб про проведення НСРД, то ці особи повинні бути чітко визначені в Кодексі.

Аналіз чинного КПК дає можливість зазначити, що такими особами є:

- особи, які проводили НСРД;
- особи, які були залучені до проведення НСРД;
- особи, з приводу дій або контактів, яких проводилися такі дії;
- сторони кримінального провадження.

Проте, на нашу думку, навряд чи про них йде мова у частині 1 ст. 246 КПК України.

По-третє, як під час НСРД, так і оперативно-розшукових заходів, суб'єктами їх проведення використовуються схожі прийоми та методи отримання інформації, що має значення для доказування чи провадження, подібні пізнавальні засоби тощо.

По-четверте, строки проведення НСРД та оперативно-розшукових заходів також ідентичні. Так, відповідно до ч. 5 ст. 246 КПК України максимальний строк проведення НСРД по кримінальному провадженні становить 18 місяців. В свою чергу, відповідно до ч. 3 ст. 9¹ Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» максимальний строк проведення оперативно-розшукових заходів також 18 місяців.

Очевидно, саме через ряд спільних ознак у НСРД та оперативно-розшукових заходів сьогодні в науковій літературі серед окремих дослідників навіть побутує думка, відповідно до якої, зважаючи на особливий порядок проведення НСРД, КПК України доповнено засобами «оперативно-розшукового характеру» [79, с. 23], спрямованими на конспіративне отримання відомостей про підготовлювані та вчинені злочини з метою їх невідкладного припинення й розкриття [80, с. 108–110], однак, їх визначення цими дослідниками не надається.

Із зазначеною точкою зору досить важко погодитися. Так, беззаперечно, що слідчі дії (гласні та негласні) мають спільні ознаки із оперативно-розшуковими заходами (прийоми та методи отримання інформації, що має значення для доказування чи провадження, схожі пізнавальні засоби, терміни, підстави). Проте, не можна не погодитися, що НСРД є новою правовою категорією, яка наділена власними ознаками,

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

і не дивлячись на однорідну природу з оперативно-розшуковими діями, не є з ними ідентичними.

З цього приводу слід підтримати А. О. Полтавського, який зазначає, що «оперативно-розшукова діяльність ніколи не була процесуальною діяльністю, а відповідно до цього отриману за її допомогою інформацію, наприклад щодо особи, причетної до вчинення злочину, необхідно було «легалізувати» в порядку, визначеному діючим на той час кримінально-процесуальним законом» [81, с. 108].

Аналізуючи співвідношення НСРД та оперативно-розшукових заходів, слід акцентувати увагу й на їх відмінностях. Так, по-перше, процедура та порядок їх проведення передбачені різними нормативно-правовими актами – КПК України та Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» (НСРД) та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (оперативно-розшукові заходи).

По-друге, НСРД і ОРЗ мають різні мету і завдання. Так, метою оперативно-розшукових заходів відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» є припинення правопорушень, забезпечення інтересів кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

В свою чергу, на підставі аналізу положень кримінального процесуального законодавства можемо констатувати, що метою НСРД є встановлення наявності чи відсутності фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Що стосується завдань оперативно-розшукових заходів, то в законодавстві вони визначаються через завдання оперативно-розшукової діяльності як пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій [77].

Завдання НСРД відповідно до положень кримінального процесуального законодавства є отримання, збирання доказів або та їх перевірка.

По-третє, НСРД та оперативно-розшукові заходи розрізняються суб'єктивним складом. Якщо оперативно-розшукові заходи можуть проводитися лише уповноваженими оперативними підрозділами, то суб'єктивний склад НСРД є більш ширшим – слідчий, прокурор, уповноважений оперативний підрозділ за дорученням слідчого, прокурора. При цьому, в останньому випадку навіть у разі проведення НСРД оперативним працівником, він матиме статус слідчого.

По-четверте, слід звернути увагу, що підстави проведення оперативно-розшукових заходів та НСРД також різняться. З введенням до КПК інституту НСРД внесено зміни до Закону України, які стосуються і підстав проведення оперативно-розшукових заходів. Так, фактичною підставою проведення останніх згідно п. 1 ст. 6 закону є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про: злочини, що готуються; осіб, які готують вчинення злочину; осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання; осіб безвісно відсутніх; розвідувально-підривної діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України; реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; співробітників розвідувальних органів України у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб, їх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співпрацюють або співпрацювали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей з метою належного здійснення розвідувальної діяльності [77].

При цьому, слід зауважити, що відповідно до ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» у разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України [77].

Водночас, варто зазначити, що процедура направлення оперативним підрозділом зібраних матеріалів під час проведення оперативно-розшукових заходів до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування регламентована Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженою Наказом Міністерства внутрішніх справ України 7 липня 2017 року № 575 [82].

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Що стосується юридичної підстави проведення оперативно-розшукових заходів, то зауважимо, що нею є оперативно-розшукова справа. Так, відповідно до ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа. Постанова про заведення такої справи підлягає затвердженню начальником органу Національної поліції або начальником відокремленого підрозділу територіального органу Національної поліції, органу Служби безпеки України, оперативного підрозділу органу Державного бюро розслідувань, Державної прикордонної служби України, охорони вищих посадових осіб, Служби зовнішньої розвідки України, оперативного підрозділу органів доходів і зборів, органу, установи виконання покарань чи слідчого ізолятора, розвідувального органу Міністерства оборони України, розвідувального органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону, підрозділу Національного антикорупційного бюро України або його уповноваженим заступником [77].

Як бачимо, співробітники оперативних підрозділів уповноваженні здійснювати пошук фактичних даних про ознаки злочину, що здійснюється за власним розсудом лише до початку кримінального провадження.

Таким чином, після вчинення злочину і занесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) проводяться вже НСРД, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (фактична підстава проведення НСРД). Проведення НСРД можливе лише у рамках здійснення конкретного кримінального провадження. Що стосується юридичної підстави НСРД, то нею є постанова прокурора або ухвала слідчого судді.

По-п'яте, зміни в законодавстві також торкнулися права оперативних співробітників проводити оперативно-розшукові заходи. Після запровадження інституту НСРД у чинне законодавство оперативним співробітникам надано право самостійно проводити оперативно-розшукові заходи лише щодо злочинів, що готуються (ст. 8 закону). Якщо злочин вчинено і інформацію внесено до ЄРДР – ними проводяться вже НСРД у порядку, встановленому КПК, і тільки за дорученням слідчого або прокурора.

Таким чином, оперативно-розшукові заходи трансформуються у НСРД відповідно до стадії вчинення злочину, і проводяться у порядку, визначеному КПК, Законом «Про оперативно-розшукову діяльність» і відомчими нормативно-правовими актами [68, с. 135].

При цьому, необхідно зауважити, що із введенням інституту НСРД обов'язком оперативних співробітників встановлено запобігання, своєчасне виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів (ст. 7 закону), тобто скасовано обов'язок розкриття злочинів [77].

Підсумовуючи вищевикладене, можемо констатувати, що у КПК 2012 року відбулося об'єднання ОРД і досудового розслідування в єдине досудове провадження (досудове розслідування). Позитивним у цьому аспекті є скорочення кількості відносно самостійних досудових проваджень з чотирьох (ОРД, порушення кримінальної справи, дізнання, досудове слідство) до одного (досудове розслідування). Така процесуальна економія, на наш погляд, сприятиме швидкості розкриття й розслідування злочинів, якості підготовки матеріалів, а також забезпеченню прав учасників провадження (в першу чергу потерпілого й підозрюваного) [83].

З цього приводу є цікавим підхід професора В. Д. Берназа, який вважає, що законодавцем створено нову правову конструкцію, що має подвійну правову природу. Він називає її оперативно-процесуальна дія – нова форма діяльності, яка використовується уповноваженими на те посадовими особами (слідчими та оперативними уповноваженими) при протидії злочинності, у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та підзаконними нормативно-правовими актами з метою оптимізації виявлення, припинення, запобігання, розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень [66, с. 230].

Така позиція заслуговує уваги, проте викликає певні заперечення. Так, дійсно, законодавець створив нову форму діяльності щодо боротьби зі злочинністю, поєднавши оперативно-розшукові заходи із слідчими діями. Але ця діяльність є цілком визначеною у КПК та Законі «Про ОРД»: до вчинення злочину (або до внесення інформації до ЄДР) – це оперативно-розшукові заходи, а після внесення інформації до ЄДР – НСРД. До того ж законодавцем чітко розмежована компетенція між органами, що здійснюють ОРД та органами досудового розслідування.

Крім того, серед позитивних змін доцільно виділити й такі: 1) розширення повноважень й можливостей органів досудового розслідування щодо використання оперативних і технічних засобів розкриття та розслідування злочинів; 2) розширення можливостей слідчих у виборі негласних заходів для розкриття злочинів, усунення проблеми неузгодженостей при взаємодії слідчих і оперативних підрозділів, а також залежності перших від других; 3) розширення засобів виявлення

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

та розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів слідчими, що традиційними процесуальними засобами було би неможливо; 4) посилення гарантій захисту прав і свобод учасників кримінального провадження [84, с. 239].

На підставі здійсненого порівняння можемо зробити висновок про загальне й відмінне у правових категоріях «негласні слідчі (розшукові) дії» та «оперативно-розшукові заходи». Так, дані категорії є однорідними за організаційно-правовим критерієм, мають тотожну правову природу, здійснюються у виняткових випадках негласно, із застосуванням однакових прийомів та методів пізнання, подібних пізнавальних засобів, характеризуються ідентичними строками проведення.

Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи відрізняються своєю метою та завданнями, фактичними і юридичними (правовими) підставами проведення, суб'єктами та їх правовим статусом, правовим режимом здійснення, відповідно стадії вчинення злочину, правовими наслідками.

Отже, чітке розуміння спільних та відмінних (особливих) рис НСРД і оперативно-розшукових заходів для їх правильного та успішного застосування, сприяє і виконанню завдань кримінального судочинства, і забезпеченню прав учасників кримінального процесу.

Таким чином, норми кримінального процесуального закону, якими регламентується процедура розслідування злочинів, тісно пов'язані з історичними, соціальними, культурними, матеріальними та політичними умовами, в яких знаходиться законодавець. Протягом всього свого існування та розвитку людство прагнуло створити й удосконалити, і продовжує удосконалювати гласні і негласні способи, прийоми й методи боротьби зі злочинністю. На різних етапах розвитку української держави, вони відображали рівень політичного, економічного і суспільного розвитку нації та задовольняли вимоги часу. В залежності від часу, видів і типів держави процес розкриття і розслідування ускладнювався чи спрощувався, і, таким чином, створювалася та розвивалася система збирання, фіксації та перевірки доказів. Так у кримінальному процесуальному законодавстві сформувався інститут негласних слідчих (розшукових) дій.

Історія правового регулювання оперативно-розшукових заходів, слідчих дій, негласних слідчих (розшукових) дій охоплює наступні етапи розвитку: 1) період первіснообщинного суспільства; 2) період розвитку кримінально-процесуального законодавства щодо негласних слідчих дій від часів Київської Русі до Княжої доби; 3) період Російської імперії та прийняття Статуту кримінального судочинства 1864 року; 4) період УНР, Гетьманату, Директорії, Жовтневої революції 1917

року; 5) прийняття першого Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1922 року; 6) прийняття Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1960 року; 7) 1991–2012 рр. – здобуття Україною незалежності; 8) 2012 р. – по теперішній час – набуття чинності Кримінальним процесуальним кодексом України.

Під негласними слідчими (розшуковими) діями розуміти різновид слідчих дій, що здійснюються під час кримінального провадження у разі крайньої необхідності, за умови співрозмірного обмеження прав і свобод людини, уповноваженими суб'єктами у встановленому законом порядку за допомогою спеціальних засобів і методів у таємний спосіб, з метою отримання доказів для з'ясування обставин злочину, встановлення осіб, які його вчинили, розшуку осіб та інших фактичних даних.

До прийняття Кримінального процесуального кодексу 2012 року, більшість заходів, що наразі регламентовані 21 главою КПК як НСРД проводилися шляхом оперативно-розшукової діяльності, а отримана у ході їх проведення інформація використовувалася під час доказування лише після її легалізації. На підставі здійсненого порівняння встановлено, що дані категорії є однорідними за організаційно-правовим критерієм, мають тотожну правову природу, здійснюються у виняткових випадках негласно, із застосуванням однакових прийомів та методів пізнання, подібних пізнавальних засобів, характеризуються ідентичними строками проведення. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи відрізняються своєю метою та завданнями, фактичними і юридичними (правовими) підставами проведення, суб'єктами та їх правовим статусом, правовим режимом здійснення, відповідно стадії вчинення злочину, правовими наслідками. Чітке розуміння спільних та відмінних (особливих) рис НСРД і оперативно-розшукових заходів має значення для їх правильного та успішного застосування, сприяє виконанню завдань кримінального судочинства, і забезпеченню прав учасників кримінального процесу.

Розділ 2.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

2.1. Суд та слідчий суддя.

Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Зазначені нормативні положення Конституції України визначають суд тим правовим суб'єктом, за допомогою якого держава реалізує свій обов'язок по забезпеченню прав і свобод людини і громадянина.

Проте у ході боротьби зі злочинністю компетентним органам дозволено законом застосовувати заходи, що суттєво обмежують фундаментальні конституційні права й свободи людини. Чільне місце серед них посідають негласні слідчі (розшукові) дії. Тому в чинному кримінальному процесуальному законодавстві закріплено гарантії здійснення правосуддя на досудовому провадженні таким чином, щоб до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, заходи обмеження прав та свобод були застосовані лише на підставі закону. Очевидно, саме через цей факт законодавець наділив функцією контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина безстороннього суб'єкта – суд, який стоїть поза змагальністю сторін кримінального провадження.

Необхідно зазначити, що професію судді цілком виправдано вважають однією з найдавніших. В усі часи, скільки існують люди, між ними виникають спори і конфлікти, які вимагають неупередженого і незацікавленого вирішення. У різні епохи, в залежності від ступеню розвитку державності і суспільства, функції судді виконували старійшини, священнослужителі, князі, царі, гетьмани. Об'єднували їх єдині вимоги – правосуддя могли здійснювати тільки особи освічені, мудрі,

справедливі і з незаплямованою репутацією. З віками вимоги до поста-ті судді майже не змінилися. Проте, суспільство, під впливом науково-технічного прогресу і глобалізації, висуває до цього представника влади і нові критерії. Суддя має бути добросчесним, компетентним та високо моральним. Керуючись верховенством права, він повинен діяти виключно в межах та порядку, встановленому законом. Суд уособлює закон. «Богиня правосуддя тримає в одній руці терези, на яких вона зважає право, а в іншій – меч, яким вона його захищає. Меч без терезів – це чисте насилля, терези без меча – безсилля права» [85, с. 5].

На сучасному етапі суд у кримінальному провадженні розуміється у трьох значеннях. По-перше, як орган, що здійснює правосуддя – діяльність судової гілки влади, яка здійснюється судом шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях кримінальних справ у встановленій законом кримінально-процесуальній формі, що має свої специфічні особливості.

По-друге, як суддя, котрий розглядає справу одноособово, є безпосереднім носієм судової влади і діє як суд. Так, відповідно до ст. 30 КПК України, правосуддя у кримінальному провадженні здійснюється судом, формами якого є: здійснення правосуддя професійним суддею одноособово та судом колегіально (у складі трьох професійних суддів; у складі двох професійних суддів та трьох присяжних; у складі не менше трьох професійних суддів).

По-третє, як слідчий суддя, під яким розуміється суддя суду першої та апеляційної інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Слід зазначити, що поява слідчого судді у чинному КПК України є своєрідною новелою.

При цьому, наявність посади слідчого судді як об'єктивного і незалежного дослідника обставин вчиненого злочину обумовлюється необхідністю належного судового контролю та об'єктивним й незалежним досудовим розслідуванням [86, с. 62], утвердження і забезпечення прав і свобод людини, розвитку і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави, а також утвердження принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Крім того, введення посади слідчого судді у кримінальне судочинство виключило можливість сторони обвинувачення реалізовувати в ході досудового розслідування невласиві їй повноваження та надало

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

принципу змагальності нового забарвлення у регулюванні кримінальних процесуальних відносин, адже саме змагальний процес, закріплений на конституційному рівні, відповідає принципам правової держави.

Доцільно зауважити, що легальне визначення поняття «слідчий суддя» закріплено п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України: це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу³, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя [2].

Закон також визначає порядок призначення слідчого судді. Так, Згідно зі ст. 21 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (далі – Закон) слідчі судді (суддя) місцевого загального суду обираються зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або будь-якого судді цього суду, на строк не більше трьох років. До обрання слідчого судді його повноваження здійснює найстарший за віком суддя даного суду. Кількість слідчих суддів визначається окремо для кожного суду цими ж зборами суддів [87].

Стосовно Апеляційного суду, то згідно з п. 9 ч. 1 ст. 29 Закону, повноваження слідчого судді здійснює голова Апеляційного суду, або за його призначанням – інший суддя з числа суддів апеляційного суду.

З такою регламентацією визначення слідчого судді не можна погодитись з наступних міркувань. По-перше, п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК, а також положення статей 21 та 29 Закону не відповідають вимогам ч. 11 ст. 31 КПК та ч. 4 ст. 15, п. 9 ч. 1 ст. 15¹ Закону, відповідно до яких суддя чи склад колегії суддів для розгляду конкретного кримінального провадження (справи) визначається у порядку, передбаченому частиною третьою статті 35 КПК України, а саме за допомогою автоматизованої системи документообігу суду. Таким способом забезпечується об'єктивний та неупереджений розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями.

Враховуючи той факт, що законодавець під кримінальним провадженням розуміє досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, можемо зробити наступний висновок. Положення щодо обрання судді чи складу колегії суддів для

---

³ Слідчий суддя, який здійснює розгляд клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій.

розгляду конкретного кримінального провадження за допомогою автоматизованої системи документообігу суду стосуються не лише судді або колегиї суддів, які призначаються для розгляду кримінальної справи в суді, а також слідчого судді при прийнятті певних процесуальних рішень.

По-друге, у ст. 247 КПК України, в якій регламентовано повноваження слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД, не зазначається взагалі, яким чином відбувається визначення головою Апеляційного суду іншого судді, що може розглядати клопотання щодо провадження НСРД: шляхом винесення окремої ухвали, резолюцією на клопотанні слідчого чи прокурора про надання дозволу на проведення НСРД тощо. Разом з тим, це питання також має суттєве значення у зв'язку з вищезазначеним. Крім того, не зрозуміло, якими критеріями керується голова при виборі слідчого судді. Тим більше, що КПК закріпив норму, відповідно до якої за допомогою автоматизованої системи документообігу забезпечується об'єктивний та неупереджений розподіл матеріалів кримінального провадження.

Також слід звернути увагу, що відповідно до ст. 75 КПК, порушення вимог ч. 3 ст. 35 КПК України є обставиною, що виключає участь слідчого судді у кримінальному провадженні, а згідно зі ст. 412 КПК – істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, наслідком якого є скасування судового рішення.

Ми вважаємо, що з метою усунення цієї колізії необхідно п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України викласти у наступній редакції «слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, – голова чи інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, що обирається у порядку, передбаченому частиною третьою статті 35 КПК України з числа слідчих суддів, обраних на зборах суддів».

Таким чином, вибори слідчого судді на зборах, на нашу думку, повинні бути лише проміжним етапом перед визначенням слідчого судді за допомогою автоматизованої системи документообігу суду, який буде вирішувати питання про надання дозволу на проведення НСРД. Саме такий спосіб вибору слідчого судді для здійснення ним контролю у кримінальному провадженні та розгляду клопотань щодо НСРД сприятиме уникненню випадків упередженості судді та більш ефективному забезпеченню прав, свобод та законних інтересів людини [88].

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

В той же час в контексті нашого дослідження слід зазначити, що, нажаль, сьогодні діюча система правосуддя, не виконує поставлених перед нею завдань повною мірою та потребує докорінної зміни. Це викликано багатьма чинниками, зокрема неналежним здійсненням органами правосуддя своїх повноважень; невідповідністю системи судочинства європейським стандартам; корумпованістю та низьким професіоналізмом, які перешкоджають відповідності судової влади суспільним очікуванням щодо незалежного і справедливого суду, а також європейським цінностям і стандартам захисту прав людини тощо. Суддя, за висловом Ієрінга «повинен бути ні чим іншим, як живим уособленням закону». Він не повинний керуватися міркуваннями доцільності, не повинний знати іншого наказу, іншої поведінки, окрім тієї, що містить у собі закон [89, с. 293].

Саме тому, на сучасному етапі розвитку України, реформа судової системи і правоохоронних органів стала одним з головних викликів сьогодення. Так, побудова незалежного і справедливого правосуддя, яке буде здійснюватися неупередженими та незалежними суддями, є головним процесом у становленні правової та демократичної держави і, відповідно, є передумовою проведення будь-яких правових, економічних і соціальних реформ. Таким чином, законодавець повинен максимально імплементувати в національні правові акти принципи, які закладені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з метою приведення їх до європейських стандартів [90, с. 47].

З метою досягнення зазначених цілей у 2015 році Указом Президента України було затверджено Стратегію реформування судоустрою, судочинства і суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки [91], а 30 вересня 2016 вступили в силу зміни до Конституції України (в частині правосуддя) і новий Закон України «Про судоустрій і статус судів» [87]. Зазначені нормативно-правові акти істотно змінили концепцію правосуддя, законодавчо зміцнили конституційно-правовий статус суддів та незалежність судової влади в Україні.

Як бачимо, конституційна реформа правосуддя спрямована на вирішення окреслених вище проблем. Змін зазнали принципи правосуддя, вимоги до кандидатури на посаду судді, гарантії статусу суддів, процедура призначення суддів на посаду, порядок їх звільнення.

Водночас, ще раз варто зауважити, що слідчий суддя є одним із визначальних суб'єктів кримінального судочинства, на якого покладається не лише здійснення судового захисту прав, свобод та законних інтересів в тому числі і під час проведення НСРД, а також забезпечення законності під час кримінального провадження.

Очевидно, що саме через важливість повноважень, якими наділений суд (слідчий суддя), законодавець в процесі реформування судоустрою та системи судочинства здійснив певні зміни, що стосуються процесуального статусу суду (слідчого судді).

Так, однією з найбільш істотних змін конституційної реформи правосуддя стала зміна принципів здійснення правосуддя щодо гарантій статусу судді, а саме закріплення положення про те, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним і керується верховенством права (ч. 1 ст. 129 Конституції України). Ця норма є новою. Нею змінено припис, що судді підкоряються лише закону, а законність є одним з основних принципів судочинства. Це цілком відповідає концепції цінностей, закладених в Європейській конвенції про захист прав і основних свобод.

Ми вважаємо, що в світлі запровадження інституту НСРД у чинному КПК України дана законодавча новела набуває особливої уваги. Слідчий суддя, який здійснює контроль за дотриманням прав і свобод людини під час проведення НСРД, обов'язково має керуватися при виконанні своїх повноважень цим новим для кримінального процесуального законодавства принципом.

Цікаво, що принцип верховенства права увійшов в науковий обіг порівняно недавно, але підвищений інтерес до з'ясування його сутності відтворився у значній кількості публікацій на цю тему. Хоча вчені до сих пір не досягли єдності щодо його розуміння, спектр думок в підходах до трактування верховенства права у вітчизняній правовій науці дещо збузився: його більше не ототожнюють з верховенством закону або всіх нормативно-правових актів, як це традиційно було в 90-х роках ХХ ст. [92, с. 31].

Слід також зауважити, що принцип верховенства права охоплює не тільки змістовний аспект (правові відносини між людиною і державою на основі визнання людини найвищою соціальною цінністю), але і процедурний, заснований на вимогах відповідності правотворчої і правозастосовної практики певним стандартам, наприклад: заборона зворотної сили закону, вимога ясності і несуперечності закону; вимога однакового застосування закону; застосування покарання виключно на підставі закону та ін. [93, с. 10].

В продовження вищезазначеного доцільно звернутися до вислову авторитетного вченого-юриста ХІХ століття О. Л. Боровиковського: «Кожному судді відомо, як часто виникають випадки, коли доводиться звертатися до «загального змісту», до «духу» законів. Суддя щиро бажає абсолютно керуватися законом; але закон не дає на питання, що

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

виникають, зрозумілої відповіді, – зовсім мовчить, або відповідає побічно, загадково. А усе-таки відповідь повинна бути знайдена – в натяку, іноді навіть в мовчанні закону. Тлумачачи неясність, або заповнюючи недомовки закону, суддя прагне розкрити, вгадати, що сказав би закон, якби прямо передбачав даний випадок. Для цього суддя зобов'язаний вичерпати всі способи інтерпретації закону. При цьому суддя не повинен залишати поза увагою, що під буквами законодавчої постанови криється думка, мета, «дух» закону; суддя ризикує помилитися, якщо керується тільки буквою; він повинен розуміти не тільки слова, а й душу закону» [94, с. 229].

Як показує сучасна судова практика, до теперішнього часу судді не в повній мірі усвідомлювали сутність принципу верховенства права, відзначаючи в судових рішеннях про керування принципом верховенства права лише формально. На сьогоднішній день Єдиний державний реєстр судових рішень України налічує понад 63 млн. актів. З них близько 813 тис. (2% від загальної кількості) містять пряме посилання на принцип верховенства права [95]. Але, на жаль, досить часто звернення суду до принципу верховенства права відбувається суто з метою привести додаткову аргументацію своєї правової позиції, і створюють враження штучності подібних посилань. Судді також уникають необхідності викладу власних думок із приводу розуміння принципу верховенства права. Крім того, в переважній більшості випадків суди обмежуються цитуванням рішень Європейського суду з прав людини, уникаючи власної мотивації.

Однак найбільшу небезпеку становлять випадки, коли через звернення до принципу верховенства права суди намагаються виправдати відмову органів виконавчої влади в окремих ситуаціях від дотримання принципу законності, підміняючи поняття [96, с. 65].

Такий стан речей негативно відбивається на авторитеті судової влади, і всієї держави України в цілому, що тягне велику кількість звернень громадян до Європейського суду з прав людини. Рекордним у цьому відношенні був 2016 рік. Так, згідно з офіційною статистикою, станом на 31 грудня 2016 року в Європейському суді з прав людини перебувало на розгляді 18150 скарг громадян України, що становило 22,8% від загальної кількості всіх скарг, що надходять до Суду. Це найбільша кількість серед усіх держав. Для порівняння: від громадян Туреччини – 12600 (15,8%), Угорщини – 8950 (11,2%), Російської Федерації – 7800 (9,8%), Румунії – 7400 (9,3%). На жаль, ця тенденція має місце не один рік (у 2014 році – 13650 заяв проти України, що становить 19,5% всіх заяв, які перебували на розгляді, щодо Італії –

10100 заяв (14,4%), Росії – 10000 (14,3%), Туреччини – 9500 (13,6%), Румунії – 3400 (4,9%). Більш ретельне дослідження статистичних даних Суду дозволяє зробити висновок, що Україна є «лідером» звернень останні кілька років [97]. Станом на 31 грудня 2018 року за кількістю звернень до ЄСПЛ лідирувала Російська Федерація з 11750 звернень (20,9%), на другому місці Румунія – 8500 (15,1%), і третє місце за Україною – 7250 звернень (12,9%).

Цікаво, що за період 1998–2018 рр. щодо України ЄСПЛ було винесено 1304 рішення; з них у 1274 рішеннях було констатовано не менше одного порушення Конвенції або протоколів до неї. Причому найбільша частка виявлених порушень – 550 (43%), стосуються права на справедливий суд, 394 – тривалість провадження [98].

На нашу думку, закріплення принципу верховенства права як найважливішого принципу правосуддя призведе до винесення суддями справедливих судових рішень, зменшення кількості звернень до судів вищих інстанцій та Європейського суду з прав людини.

В той же час, необхідно зазначити, що неминуче втручання у сферу приватного життя та обмеження прав і свобод людини під час проведення НСРД обумовлюють необхідність висунення до посадової особи, що здійснює судовий контроль вище зазначених заходів, ряду вимог.

Так, в процесі конституційної реформи правосуддя вимоги щодо кандидатури на посаду судді і порядок їх призначення також зазнали істотних змін. Більш того, критерії щодо майбутнього судді і процедура його відбору були сформульовані з урахуванням позитивного досвіду європейських держав. Але в принциповості підходу до відбору Україна пішла далі. Так, на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти і не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності в сфері права не менше п'яти років, компетентний, є добросчесним і володіє державною мовою (ст. 127 Конституції України) [1]. Призначається суддя Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя. Передусім цьому рішенню ретельна процедура складного конкурсного відбору та навчання в Національній школі суддів [87].

У Європі в питаннях набору суддів діють різноманітні механізми. Система конкурсного відбору є найбільш поширеною. Є й винятки, наприклад, в окремих кантонах Швейцарії судді обираються жителями або парламентом. Що стосується конкурсу, то в країнах Європи він більш «м'який»: брати участь у відборі мають право всі кандидати, які мають диплом юриста, при дотриманні умов, закріплених в законі, або

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

ж ті, які мають вчений ступінь по праву і будь-який практичний досвід. Результати конкурсу дозволяють кандидату (в залежності від конкретної країни) бути зарахованим або безпосередньо в суддівський корпус (за умови проходження базового курсу навчання під контролем Вищої ради суддів, як наприклад, в Італії), або у відповідну вищу школу, як це відбувається у Франції, Іспанії, Греції, Нідерландах і Португалії.

Спеціальна школа існує також в Німеччині, однак вона призначена виключно для підвищення кваліфікації суддів, початкова же їх підготовка забезпечується досить ефективною системою *Juristenausbildung*, де викладається єдиний курс права, загальний для майбутніх суддів, адвокатів або нотаріусів. Країни, які не мають спеціалізованих шкіл з підготовки суддів (наприклад, Італія, Австрія, Бельгія або Скандинавські країни), делегують функції їх підготовки та підвищення кваліфікації органу, який здійснює самоврядування судової влади (Вища рада суддів), Міністерству юстиції або ж самим судовим установам [99].

Поряд з цим, очевидно, що українська система відбору майбутніх суддів поки недосконала. Але є надія, що нововведення, запроваджені новим Законом з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн, посприяють вступу в органи судової влади висококваліфікованих професіоналів і порядних людей, здатних ефективно здійснювати правосуддя та судочинство в цілому. Однак, наскільки ж ефективно буде працювати цей механізм, і як відіб'ється на результатах правосуддя, покаже практика.

Водночас, враховуючи важливість суду у забезпеченні законності під час здійснення кримінального провадження, захисті прав, свобод та інтересів громадян, законодавець передбачає особливий порядок притягнення суддів до відповідальності, в тому числі дисциплінарної. Це, в свою чергу, є ще однією гарантією незалежності судді.

Так, новелою для системи правосуддя є те, що Україна відмовилася від підстави для звільнення судді з посади за порушення присяги, ввівши натомість ряд підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності. Серед них: неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків; неподання або несвоєчасне подання декларації добродійності; допущення суддею несумлінної поведінки, в тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня судді задекларованим доходам; не підтвердження суддею законності джерела походження майна [87]. Як бачимо, усі порушення стосуються сфери корупційних діянь. Передба-

чається, що зазначені зміни сприятимуть посиленню відповідальності судової влади перед суспільством і «викоренять» можливості незаконного збагачення.

Разом з тим, закон не передбачив такої важливої підстави притягнення до дисциплінарної відповідальності судді, як винесення суддею незаконного рішення, яке в подальшому скасоване судами вищестоящих інстанцій або відповідно до рішень Європейського суду визнано таким, що порушує права та законні інтереси людини і громадянина.

Як було вже зазначено, законодавчою новелою стало введення декларацій родинних зв'язків і добросовісності судді. Їх форми розроблені і затверджені 31 жовтня 2016 року Вищою кваліфікаційною комісією суддів України [87]. За загальним правилом судді повинні щороку до 1 лютого подавати декларації шляхом заповнення на офіційному сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Щодо декларації родинних зв'язків судді, то він повинен вказати, з ким саме з перелічених у ст. 61 Закону «Про судоустрій і статус суддів» осіб, він знаходиться у родинних стосунках, місце роботи і займану посаду, чи є вони в даний час або протягом останніх п'яти років були Президентом України, членами Кабінету Міністрів України, Центральної виборчої комісії, Антимонопольного комітету України, народними депутатами, судьями, працівниками апарату суду, прокурорами, працівниками правоохоронних органів, адвокатами, нотаріусами, членами або працівниками секретаріату Вищої ради правосуддя, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, головами або заступниками голів місцевих державних адміністрацій, міськими, сільськими, селищними головами або їх заступниками тощо. У ст. 61 надано детальний і вичерпний перелік місць роботи та посад родичів. Відомості, надані суддею, вважаються апріорі достовірними [87].

Що стосується декларації добросовісності судді (яка повинна бути відкритою для загального доступу через оприлюднення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України), то вона складається з переліку тверджень, правдивість яких суддя повинен задекларувати шляхом їх підтвердження або не підтвердження. Тобто поставити позначку під словами «підтверджую» або «не підтверджую». Наприклад, «Рівень мого життя відповідає наявному у мене і членів моєї сім'ї майну і отриманим нами доходам», «Майно, що належить мені або членам моєї сім'ї на праві володіння, користування або розпорядження, було придбано з законних джерел» або «Мною не допускалася поведінка, що ганьбить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, невідступності,

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

відповідності способу життя судді його статусу». Також суддя вправі доповнити декларацію додатковими поясненнями. За відсутності доказів іншого всі відомості, представлені суддею в зазначених деклараціях, вважаються достовірними.

У разі отримання інформації, яка може свідчити про недостовірність (в тому числі неповноту) тверджень в деклараціях, Вища кваліфікаційна комісія суддів України зобов'язана провести перевірку, за результатами якої, за наявності підстав, прийняти рішення про притягнення до відповідальності. Яким чином буде проводитися перевірка тверджень, зазначених у декларації добросовісності судді, поки невідомо. Невідомо також, які докази можуть спростовувати твердження суддів, наприклад, за таким твердженням: «Я дотримувався положень професійної етики» або «Мною не порушувалася присяга судді/адвоката». Також виникає питання щодо фахівців для встановлення бажання судді приховати або спотворити твердження, адже ці твердження базуються більш на власних, особистих переконаннях судді.

На наш погляд, неточною, досить «розмитою», сприймається наступна підстава для дисциплінарної відповідальності: «допущення суддею поведінки, яка ганьбить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді, його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують громадську довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків або інших учасників судового процесу».

Поняття «мораль» присвячена окрема стаття в філософському енциклопедичному словнику. «Мораль» – це духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості і соціальних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів і соціальних груп [100]. Ця філософська категорія турбувала мислителів і вчених всіх часів і народів. Її зміст залежить від сукупності багатьох факторів – історичного часу, культурних традицій, релігійних переконань, економічного розвитку, правосвідомості, менталітету народу і нації. Питання моралі оціночні, суб'єктивні, засновані тільки на уявленнях суб'єкта про «правильне», «духовне», «культурне». Виникає питання щодо критеріїв оцінки поведінки судді в питаннях моралі та «честі мантиї».

Так само, як і важко відповісти на питання щодо того, які норми суддівської етики та стандарти поведінки судді забезпечують суспільну довіру до суду. Так, відомо, що існує Кодекс суддівської етики,

затверджений V черговим з'їздом суддів України 24 жовтня 2002 [101]. Зазначений кодекс містить три розділи і 20 статей, в нього вносили зміни, приводили у відповідність вимогам стрімкого розвитку суспільства, технологій. Крім того, рішенням Ради суддів України від 4 лютого 2016 року № 1 затверджений Коментар до зазначеного кодексу, в якому зазначено, що норми моралі в силу своєї специфіки є загальними, оціночними і тому досить невизначеними, а значить, такими, які не можуть без додаткових, конкретизованих ознак, пов'язаних з особливим характером і умовами професійної діяльності судді, трансформуватися в правові, щоб визначати ступінь провини суддів. Саме тому за логікою речей застосування дисциплінарної (тобто юридичної за своєю природою) відповідальності не повинно бути універсальним наслідком їх порушення [102, с. 5].

Таким чином, вищезазначена підстава може бути дуже широко розтлумачена, оскільки для одних людей деякі правила є цілком нормальними і моральними, а для інших – взагалі неприйнятними і аморальними. У свою чергу, широке тлумачення норми дозволить її застосування у випадках, які можуть і не відповідати закладеним в ній критеріям визначення відповідних термінів. Вважалося б більш правильним взагалі відмовитися від нечітких формулювань для встановлення такої вагомий причини, як підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів.

Для правильного однакового застосування норм, про які мова йшла вище, необхідно розробити і затвердити нормативні акти, які будуть детально регулювати процедури по встановленню, доведенню і остаточному застосуванню кожної з підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Потрібна розробка детальних інструкцій, довідників і форм документів по кожному етапу дослідження скарги на суддю; визначення ролі громадськості; застосування новітніх інформаційних технологій при доведенні (наприклад, детектора брехні). І тільки за таких умов процедура дисциплінарного провадження буде захищати і права осіб, які звернулися зі скаргою на неналежну поведінку судді, і самого суддю, якого звинувачують в такій поведінці.

Отже, реформа правосуддя, яка активно впроваджується в Україні, має на меті утвердження правопорядку, заснованого на високому рівні правової культури в суспільстві, діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин на принципах верховенства права і захисту прав і свобод людини, а в разі їх порушення – справедливого їх відновлення незалежним судом в розумні терміни. Судова система України покликана

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

захищати права, свободи та законні інтереси людини і громадянина, права та законні інтереси юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на основі верховенства права.

Намічені завдання під силу тільки добросовісному, високопрофесійному судді, якому держава гарантує підтримку і незалежність. У свою чергу, злагоджена прозора робота судової системи відповідно до європейських стандартів захисту прав людини зменшить кількість звернень громадян до міжнародних судових інстанцій і наблизить Україну до інтеграції в Європейське співтовариство.

Як бачимо, з урахуванням зміни ролі суду (слідчого судді) у досудовому розслідуванні і кримінальному провадженні, процесу реформування судової системи та судочинства, законодавець і громадськість пред'являють до зазначеного суб'єкта підвищені вимоги. Саме їх наявність є своєрідною запорукою дотримання та захисту прав людини і громадянина.

Водночас, слід зауважити, що, не дивлячись на позитивні зрушення реформи правосуддя, велика кількість питань стосовно статусу слідчого судді залишається не врегульованою, зокрема:

- не визначено, які саме вимоги закон висуває до слідчого судді. Так, відповідно до ст.ст. 21, 29 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», статус слідчого судді місцевих судів набувається шляхом його обрання серед суддів того чи іншого суду першої інстанції. Разом з тим, в законі відсутня норма, яка б визначала критерії відповідності чи обмеження щодо кандидата в слідчі судді (наприклад, стаж роботи суддею, попередній досвід роботи);

- не визначено вимоги щодо спеціалізації судді відносно певної категорії справ. Натомість, завданням Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи відповідно до п. 1.3.1. Положення про автоматизовану систему документообігу суду від 26 листопада 2010 року № 30 є об'єктивний та неупереджений розподіл судових справ між суддями з додержанням принципів випадковості та в хронологічному порядку надходження судових справ, з урахуванням завантаженості кожного судді (збалансованого навантаження) [103]. Водночас відповідно до п. 2.3.20. Положення, автоматизований розподіл судових справ між суддями (колегіями суддів) здійснюється з урахуванням спеціалізації суддів;

- не встановлено граничну кількість слідчих суддів у певному судді;
- не передбачено порядку зборів суддів і процедури їх обрання.

На практиці зазначені питання фактично вирішуються зборами суддів, оскільки ані КПК України, ані Закон України «Про судоустрій та статус суддів» не містять відповіді на зазначені питання. До обрання слідчого судді відповідного суду його повноваження здійснює найстарший за віком суддя цього суду.

Визначивши особливості процесуального статусу слідчого судді із урахуванням реформування судоустрою та системи судочинства, вважаємо за необхідне приділити уваги дослідженню його функцій.

Кримінальний процесуальний закон України, як вже зазначалося, покладає на слідчого суддю єдину та досить важливу функцію – судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (п. 18, ч. 1 ст. 3 КПК) [2]. Ця функція включає декілька окремих напрямків, які, виходячи із конкретних завдань, розрізняються за процесуальною формою, суб'єктивним складом учасників провадження, засобами доказування, рішеннями слідчого судді [104, с. 5].

В аспекті сформульованих завдань слід звернути увагу, що складовою судового контролю є контроль за забезпеченням прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. За переконанням С. Р. Тагієва, цей напрям діяльності слідчого судді є вкрай важливим, оскільки одним із завдань сучасної української державності та політичної влади є забезпечення високого ступеня захисту прав і свобод особи, створення надійних механізмів стримувань і противаг, додаткової системи гарантій обґрунтованості та доцільності обмеження конституційних прав і свобод особи [105, с. 41].

Контроль за забезпеченням прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється в певних формах. Суддя апеляційного суду, д-р юрид. наук Городовенко В. В., погоджуючись з С. Р. Тагієвим, наголошує, що формами судового контролю при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України є:

- судові дослідження обставин справи під час розгляду ухвал про проведення негласної слідчої (розшукової) дії (при цьому суд не вправі вирішувати питання про винуватість особи у вчиненні злочину, давати оцінку доказам з точки зору їх достовірності та достатності для кваліфікації діянь особи або вирішувати інші питання, які потребують вирішення під час судового розгляду справи);
- постановлення ухвали слідчого судді про проведення негласної слідчої (розшукової) дії;
- контроль строків проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

– негайне припинення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на її проведення (стосовно особливих випадків, передбачених ст. 250 КПК) [106].

Всі окреслені форми є гарантіями забезпечення процесуальних прав суб'єктів, відносно яких проводяться НСРД. Проте, не дивлячись на це, недоліком кримінального процесуального законодавства у сфері проведення НСРД, на нашу думку, є відсутність можливості оскарження суб'єктами кримінального провадження, ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД. Частинами 1, 2 ст. 309 КПК передбачено перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути предметом оскарження в апеляційному порядку на стадії досудового розслідування. Водночас сторона кримінального провадження має право висловити свою незгоду з ухвалою, можливість оскарження якої не передбачено в КПК, шляхом подання під час підготовчого провадження у суді заперечень проти неї [107]. Ми вважаємо, що необхідно передбачити можливість оскарження ухвали слідчого судді суб'єктом, стосовно якого проводилось НСРД, раніше, а саме з моменту її розсекречення. Якщо апеляційний суд визнає незаконними підстави проведення НСРД, то в подальшому це може призвести до визнання доказів недопустимим, а у підсумку – до закриття кримінального провадження ще до початку судових стадій.

Погоджуючись з думкою О. Г. Яновської, слід враховувати, що ст. 24 КПК гарантує кожному право на оскарження процесуальних рішень суду в порядку, передбаченому КПК України. Керуючись принципом забезпечення доступу до правосуддя, єдиним критерієм, який дає можливість визначити, які судові рішення можуть бути оскаржені до суду, та хто саме має право на таке оскарження, має бути ризик загрози обмеження конституційних прав і свобод громадян [108, с. 13].

З приводу такої форми судового контролю при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, яку визначає С. Р. Тагієв, – контролю строків проведення НСРД, слід також висловити певні критичні зауваження.

Так, законодавець не передбачає у КПК норми, що закріплює повноваження слідчого судді здійснювати контроль за строками проведення НСРД. У ст. 249 КПК України встановлено лише загальні правила стосовно строків проведення НСРД у кримінальному провадженні. Більш того, КПК взагалі не містить норм, які дозволяли б йому здійснювати контроль за виконанням НСРД після надання ухвали про

дозвіл на її проведення. Так, здійснити контроль за проведенням НСРД слідчим або оперативним підрозділом слідчий суддя не може, оскільки закон не наділяє його такими повноваженнями. За подібної ситуації весь судовий контроль при проведенні НСРД, які обмежують конституційні права людини, зводиться лише до встановлення наявності достатніх підстав для проведення НСРД [109].

Прикро й дивно, але такі важливі заходи забезпечення прав та інтересів людини і громадянина, пов'язані із проведенням НСРД, як фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій, повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії, заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, заходи щодо захисту інформації, яка не використовується у кримінальному провадженні, використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні також не є предметом судового контролю.

Так, наприклад, відповідно до ст. 253 КПК, особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або, за його дорученням слідчим, про таке обмеження. При цьому, конкретний час повідомлення визначається із урахуванням певних обставин, визначених в ч. 2 зазначеної статті. Проте відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

Разом з тим, слідчо-прокурорська практика свідчить про непоодинокі випадки, коли ці строки порушувалися або особи, відносно яких проводилися НСРД, взагалі не повідомлялися про їх проведення. Не відомо про такі порушення і слідчому судді, а отже, і реакція на них з його боку відсутня.

Таким чином, на практиці судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб при проведенні НСРД у кримінальному провадженні зводиться до винесення ухвали слідчим суддею про дозвіл на її проведення або відмову у їх проведенні.

На нашу думку, роль слідчого судді у виконанні функції контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, розкривається у певних формах.

Так, участь слідчого судді у забезпеченні прав людини при проведенні НСРД розпочинається з вивчення ним клопотання слідчого за погодженням з прокурором або прокурора та матеріалів, долучених до

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

нього. Ця діяльність пов'язана із перевіркою суддею законності правових підстав для проведення НСРД.

Під час дослідження означеного клопотання слідчий суддя повинен здійснити детальну перевірку матеріалів, зокрема: обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину; відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; обґрунтованість необхідності проведення конкретного виду НСРД та неможливості отримання доказів без проведення визначеної НСРД; тяжкість вчинення злочину, у зв'язку із яким виникає питання про проведення НСРД; формальні вимоги до клопотання, підслідність, обґрунтування строку її проведення тощо. При цьому, очевидно, що обов'язок доказування неможливості отримати докази іншим способом, ніж як у результаті проведення НСРД, покладається на слідчого або прокурора, котрі заявляють клопотання про їх проведення.

Важливо наголосити, що слідчий суддя уповноважений визначати законність правових підстав для проведення не всіх НСРД, а лише тих, що відносяться до його компетенції. Зауважимо, що більшість НСРД, передбачених Главою 21 КПК України, належать до об'єкта судового контролю. Це насамперед ті НСРД, які пов'язані із втручанням у приватне спілкування. Проте, не можна оминати увагою той факт, що окремі НСРД взагалі не підпадають під судовий контроль, оскільки проводяться за рішенням слідчого чи прокурора, і відповідно до ст. 303 КПК України під час досудового розслідування до слідчого судді не можуть оскаржуватися, або підпадають під судовий контроль опосередковано. Цими НСРД є зняття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК).

У зв'язку з цим виникають певні проблеми у захисті прав людини. По-перше, у ч. 1 ст. 303 КПК України передбачено чіткий і вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть оскаржуватися під час досудового розслідування слідчому судді. Відповідно до частини другої зазначеної статті рішення слідчого чи прокурора про проведення вказаних НСРД може бути предметом розгляду лише під час підготовчого провадження у суді. При цьому слід зазначити, що в даному випадку судовий контроль є опосередко-

ваним і зводиться лише до визначення законності чи незаконності правових підстав проведення НСРД, проте розмова про відновлення порушених прав осіб в даному випадку позбавлена будь-якого сенсу.

По-друге, опосередкованим є судовий контроль і в тих випадках, коли слідчий чи прокурор відмовляють в задоволенні клопотання певної сторони про проведення зазначених НСРД. В такому разі, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення НСРД може бути оскаржено до слідчого судді і буде також зводитися лише до визначення законності чи незаконності правових підстав відмови у проведенні НСРД.

Таким чином, не дивлячись на визнання слідчого судді гарантом забезпечення конституційних прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальному провадженні, не кожне обмеження прав і свобод при НСРД підпадає під захист слідчим суддею.

Другою формою судового контролю при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні є постановлення ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії або ухвала про відмову в наданні дозволу на проведення.

Відповідно до законодавства ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна відповідати загальним вимогам судових рішень, а також містити відомості про: слідчого, який звернувся з клопотанням; прокурора; місце, де необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; вид негласної слідчої (розшукової) дії; відомості про ідентифікаційні ознаки, які дозволять ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання; строк дії [2].

Слід зазначити, що відповідно до ч. 5 ст. 248 КПК України постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу [2]. Зі змісту формулювання даної норми можемо зробити висновок, що законодавець допускає можливість повторного розгляду тим самим суддею клопотання слідчого або прокурора про надання такого дозволу на проведення НСРД. Цікаво, що відповідно до ч. 1 ст. 76 КПК України суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, не має права брати участі у цьому ж провадженні в суді першої, апеляційної і касаційної інстанцій [2]. Однак, на нашу думку, така ситуація може призвести до упередженості судді,

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

якщо він відмовив раз у проведенні НСРД, є велика ймовірність прийняття аналогічного рішення суддею вдруге. Це в свою чергу призводить до порушення конституційного права особи на справедливий суд та засад кримінального провадження. За таких обставин повторна участь одного й того ж самого слідчого судді під час досудового розслідування є обставиною, що виключає його участь у кримінальному провадженні. Означене тягне за собою порушення засади кримінального провадження «розумні строки»; порушення конституційного права особи на справедливий суд, до невідповідності європейським стандартам у сфері забезпечення прав людини під час здійснення судочинства.

Відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, розгляд справи незалежним і неупередженим судом є невід'ємним елементом права людини на справедливий судовий розгляд [26].

Гарантією забезпечення зазначеного права, а також гарантією виключення будь-яких сумнівів у об'єктивності та неупередженості суддів є реалізація загально визнаного принципу міжнародного права щодо неприпустимості повторної участі судді в розгляді справи.

У практиці ЄСПЛ досить часто Суд визнає порушенням об'єктивного права на безсторонність у тих випадках, коли суддя, який заслуховує справу, брав участь у досудовому провадженні в цій справі. Так, у справах «Де Кюббер проти Бельгії», «Хаушільдт проти Данії», коли один із членів судової колегії раніше виконував обов'язки слідчого судді в межах цього ж провадження, Суд вказав на підстави сумніва-тися в його безсторонності⁴ [110].

Тому пропонуємо доповнити ст. 76 КПК нормою такого змісту: «слідчий суддя, який виніс ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не має права брати участь у її розгляді повторно».

Що стосується останньої форми судового контролю при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, то слід зазначити, що у разі, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення розпочатої НСРД стосовно особливих випадків, дана НСРД негайно припиняється на підставі ст. 250 КПК України.

Однак, слід також вказати на інший варіант припинення НСРД. Так, відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК України прокурор має право

---

⁴ Див.: De Cubber v. Belgium judgment of 26 October 1984 Series A, № 86, p. 32–33; Hauschildt v. Denmark judgment of 24 May 1989 Series A, № 154, p. 48–53

заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У зв'язку з цією нормою не зрозуміло, чи може прокурор самостійно заборонити проведення або припинити подальше проведення НСРД, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді. Також відкритим залишається питання про його обов'язок повідомляти в такому випадку слідчого суддю.

У науковій літературі вже зазначалось про необхідність внесення змін до ст. 246 КПК України щодо обов'язку прокурора повідомляти слідчого суддю про припинення НСРД, дозвіл на проведення яких він надавав [111, с. 89].

Так, на думку О. Ю. Татарова, це твердження не в повній мірі обґрунтоване, оскільки припинення НСРД може бути застосоване і в інших випадках, зокрема, у разі неможливості подальшого здійснення відповідних заходів (відсутні технічні можливості, виїзд особи за кордон тощо); у випадку отримання достатніх фактичних даних для доведення винуватості особи або завершення строків проведення НСРД; у разі припинення проведення НСРД на підставі рішення прокурора, що здійснювалось з процесуальними порушеннями організації та тактики проведення НСРД. Крім того, автор вважає, що прокурор як процесуальний керівник забезпечує дотримання конституційних прав особи та їх відновлення, а тому додаткове інформування слідчого судді про припинення НСРД, є недоцільним [112, с. 73]. З цим неможна погодитись, адже, як було вже раніше зазначено, судовий контроль не повинен зводитися лише до надання чи не надання дозволу на проведення НСРД.

Наступна проблема щодо захисту прав людини і громадянина, які є об'єктом судового контролю при НСРД, полягає в тому, що в КПК України, на відміну від відомчого нормативного акту, Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не визначено перелік процесуальних документів, так званих матеріальних носіїв інформації, які відповідно до Інструкції підлягають розсекреченню після завершення проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Так, згідно з п.5.1 Інструкції підлягають засекречуванню постанови слідчого, прокурора про проведення НСРД, клопотання про дозвіл на проведення НСРД, ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД та додатки до неї, протокол про проведення НСРД, які містять відомості про факт та методи проведення НСРД, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам та безпеці.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Після проведення таких дій, у випадку, якщо витік зазначених відомостей не завдасть шкоди національній безпеці України, грифи секретності матеріальних носіїв інформації щодо їх проведення підлягають розсекреченню на підставі рішення прокурора, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, з урахуванням обставин кримінального провадження та необхідності використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій як доказів (п. 5.9) [58].

Практика свідчить, що ухвала слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД до матеріалів провадження не долучається, а отже, в порушення вимог ч. 11 ст. 290 КПК, по завершенню досудового розслідування не відкривається стороні захисту. Так, відповідно до зазначеної норми, сторони кримінального провадження зобов'язані здійснювати відкриття одне одній додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду.

Дана ситуація може призвести до наступних наслідків:

По-перше, до втрати зібраних доказів, що мають значення для вирішення справи, оскільки відповідно до ч. 12 ст. 290 КПК України, якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів відповідно до положень цієї статті (в такому випадку в суді не досліджуються матеріали, які стосуються надання дозволу на проведення НСРД), то суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази.

По-друге, до скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в апеляційній чи касаційній інстанціях відповідно до вимог п. 3 ч. 1 ст. 409, п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК України з підстав істотного порушення вимог кримінального процесуального закону, оскільки згідно з ч. 1 ст. 412 КПК України, істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону є такі порушення вимог КПК України, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судові рішення.

Зазначене узгоджується з вимогами Генеральної прокуратури України у інформаційному листі до керівників регіональних прокуратур від 29 лютого 2016 року № 09/2-117 вих-16-92-ОКВ «Про проблемні питання, які виникають при використанні у кримінальному провадженні доказів, одержаних в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій або оперативно-розшукових заходів», згідно якого такий стан не узгоджується із загальними засадами кримінального судочинства [113].

А тому, цілком виправданими в ряді випадків є рішення Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ про визнання незаконним використання як доказів результатів застосування НСРД чи оперативно-розшукового заходу з огляду на те, що стороні захисту у повному обсязі не відкривалися і в суді не досліджувалися матеріали, які стосуються санкціонування проведення НСРД чи ОРЗ.

Як зазначається у згаданому листі Генеральної прокуратури України, таких висновків дійшов касаційний суд у зв'язку з відсутністю у матеріалах кримінального провадження ухвал слідчого судді або постанов прокурора про надання дозволів на застосування зазначених заходів. Вказаний факт, на думку суду касаційної інстанції, позбавив суд можливості встановити, які конкретно НСРД чи ОРЗ були санкціоновані слідчим суддею або прокурором, щодо яких осіб, на який строк, та чи діяли правоохоронні органи при їх проведенні у межах та у спосіб, які передбачені у відповідних процесуальних рішеннях. Внаслідок цього не з'ясовано правові підстави та порядок застосування заходів, які тимчасово обмежували конституційні права і свободи особи, що становило основний критерій допустимості їх результатів як джерела доказів.

Наведене стало підставою для скасування у касаційному порядку судових рішень, які ґрунтувалися на таких доказах, з направленням кримінальних проваджень на новий судовий розгляд. Така правова позиція викладена, зокрема, в ухвалях Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 24 березня 2015 року у справі № 5-747км15 стосовно М. Д. Литвиненка, від 9 квітня 2015 року у справі № 5-229км15 стосовно В. І. Шляхова від 20 травня 2015 року у справі № 5-1200км15 стосовно О. В. Цехмістера тощо [114].

Не можна оминати увагою і такі наслідки, як скасування судового рішення у зв'язку з ухваленням судового рішення незаконним складом суду відповідно п. 2 ч. 2 ст. 412 КПК України, оскільки таємний характер НСРД, і як наслідок, відсутність в матеріалах справи ухвали суду про надання дозволу на проведення НСРД, а так само і про відмову в наданні такого дозволу, може призвести, в порушення вимог ст. 76 КПК України, до повторної участі судді у кримінальному провадженні. Так, згідно з частиною першою зазначеної статті, суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, не має права брати участі у цьому ж провадженні в суді першої, апеляційної і касаційної інстанцій.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

З метою недопущення таких випадків, необхідно доповнити ст. 248 КПК України положенням про те, що копія протоколу про проведення негласних слідчих (розшукових) дій повинна в обов'язковому порядку надаватися слідчому судді.

Таким чином, аналіз норм кримінального процесуального законодавства дає підстави зробити наступні висновки:

1) суд в особі слідчого судді є гарантом забезпечення прав і свобод людини при призначенні НСРД. Проте це можливо тільки за умови, що норми КПК України відповідають принципам та стандартам рівності, справедливості, неупередженості. Тому зусилля науковців та практиків повинні бути актуалізовані на розробку пропозицій щодо удосконалення чинного КПК та впровадження їх у законодавчу діяльність парламенту;

2) закріплені в законодавстві форми судового контролю дозволяють забезпечити конституційні права людини при призначенні та проведенні НСРД лише частково. А тому необхідність утвердження прав людини вимагає внесення змін до КПК, зокрема щодо:

- можливості оскарження ухвали слідчого судді суб'єктом, стосовно якого проводилось НСРД з моменту її розсекречення;
- необхідності здійснювати контроль за виконанням НСРД після надання ухвали про дозвіл на її проведення, до моменту закінчення;
- необхідності сповіщення слідчого судді прокурором про повідомлення осіб, відносно яких проводилися НСРД, про їх проведення, після закінчення;
- зобов'язання прокурора повідомляти слідчого суддю про припинення НСРД, рішення на проведення яких він надавав;
- необхідності надання копії протоколу про проведення НСРД слідчому судді.

2.2. Сторона обвинувачення.

Безумовно, першочергова роль у забезпеченні прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій відведена суду. Однак, поряд із останнім захист прав людини та утвердження верховенства права при проведенні НСРД здійснюють і інші суб'єкти, на яких законом покладено обов'язок ведення кримінального процесу. Мова йде про сторону обвинувачення у кримінальному провадженні.

В той же час слід зазначити, що гарантії прав та інтересів особи разом із гарантіями ефективної діяльності органів, які ведуть кримінальний процес, у своїй сукупності утворюють засоби ефективного функ-

ціонування кримінального процесу в цілому [115, с. 38–39]. У зв'язку із цим вкрай важливо дослідити особливості реалізації повноважень стороною обвинувачення у кримінальному провадженні щодо забезпечення прав людини при проведенні НСРД.

Так, відповідно до § 2 «Сторона обвинувачення» Глави 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» до сторони обвинувачення належать прокурор, орган досудового розслідування, слідчий органу досудового розслідування та оперативні підрозділи.

Серед усіх перерахованих суб'єктів сторони обвинувачення у кримінальному провадженні законодавець у КПК України наділив найбільшою кількістю повноважень у сфері проведення НСРД саме прокурора. У зв'язку із цим, вважаємо за необхідне даний підрозділ розпочати з встановлення особливостей його процесуального статусу.

Слід звернути увагу, що євроінтеграційний курс та конституційна реформа в Україні змінили концепцію сутності та ролі прокуратури в системі державних органів. Вона більше не є носієм абсолютної влади над усіма суб'єктами судочинства, включаючи суд. Парадигма правової держави, закріплена Конституцією України, з орієнтацією на досвід демократичних правових держав, передбачає, що прокурор є рівноправною стороною в кримінальному процесі. Це, в свою чергу, вимагає від кримінальної процесуальної науки розробки актуальних проблем, що висуває практика досудового розслідування й судового розгляду. Однією з таких проблем є участь прокурора в призначенні та провадженні негласних слідчих (розшукових) дій.

Відповідно до ст. 3 КПК України прокурор – це особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 17 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень [2; 116]. Цікаво, що термін «прокурор» походить від латинського – піклуватися, керувати, управляти. Зародження первинних функцій прокуратури відноситься до часів Стародавнього Риму. За правління імператора Августа важливого значення набула діяльність прокураторів, яким доручався збір податків, управління невеликими провінціями; вони виконували різноманітні господарські функції. Прокуратори призначалися із вершників, а також вільновідпущеників. Із імператорських вільновідпущеників та рабів комплектувалися нижчі чини імператорської бюрократії, яка набула згодом виняткового значення в державі. Імператор Клавдій розширив права прокураторів, вони одержали право виносити судові рішення.

Прокурор як державний чиновник зародився у Франції, за часів правління короля Філіпа IV Красивого. У 1302 р. вперше становище

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

королівських прокурорів у судах було визначено законом. Проте, як повноцінна державна установа прокуратура сформувалася у кінці XVII ст. Прокурори стали посередниками між судами та королівською владою і в першу чергу захищали інтереси корони.

Із Франції інститут прокуратури був запозичений Англією, Німеччиною та іншими європейськими державами. Звідки посада прокурора переходить і на схід до Польщі та Росії, і в результаті – до України. У різні часи прокурор наглядав за поданням позовів до судів, засідав в Українському трибуналі із гетьманом, генеральним писарем, генеральним возним, генеральним суддею та іншими вищими чинами, здійснював розслідування злочинів та приймав участь у боротьбі зі злочинністю [117]. Як бачимо спектр функцій прокурора еволюціонував впродовж століть.

В теперішній час відповідно до ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України [116]. Зазначені норми корелюються із ст. 131¹ Конституції України, відповідно до якої однією із визначальних функцій прокуратури є організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку [1].

Таким чином, роль прокурора важко переоцінити, оскільки його повноваження у кримінальному провадженні, як процесуального керівника, що здійснює нагляд за додержанням законів відповідними органами, є беззаперечною і важливою гарантією не лише забезпечення прав учасників провадження, але й прийняття обґрунтованих і необхідних рішень, дотримання принципу розумності строків та забезпечення законності судочинства у цілому.

На цій підставі цілком логічною виглядає пропозиція М. В. Чорноусько відносно внесення поправок до ст. 7 КПК України та доповнення її ч. 3 наступного змісту: «Гарантіями реалізації засад, визначених ч. 1, є здійснення уповноваженими суб'єктами прокурорського нагляду та судового контролю», що зміцнило б позиції окреслених на законодавчому рівні [118, с. 191].

Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення

досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений: починати досудове розслідування, доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання [2].

Враховуючи предмет нашого дослідження, слід зазначити, що «специфіка прокурорського нагляду в сфері НСРД полягає в тому, щоб надати оцінку законності конкретної дії з погляду правової обґрунтованості її здійснення, не вдаючись до її технології, яка не входить до об'єкта і предмета прокурорського нагляду» [119, с. 21]. При цьому, безпосередню участь в організації чи проведенні НСРД прокурор не приймає, адже згідно зі ст. ст. 40, 246 КПК України – це є повноваженням слідчого, крім того, в цьому немає необхідності. Перевірка законності та обґрунтованості проведення НСРД повною мірою охоплює прокурорський нагляд як процесуального керівника в сфері НСРД.

Аналіз Глави 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії» КПК України дозволяє зробити висновок про те, що прокурор наділений комплексом повноважень у сфері забезпечення прав людини та громадянина при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Так, він має право приймати рішення про проведення НСРД, звертатися з клопотанням до слідчого судді про проведення НСРД або погоджувати клопотання слідчого про їх проведення (ч. 3 ст. 246 КПК України). Слід акцентувати увагу на тому, що виключно прокурор приймає рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину. Однак, якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК України. Також виключно прокурор є суб'єктом звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення такої НСРД, як моніторинг банківських рахунків (ч. 1 ст. 269¹ КПК України).

У разі звернення прокурора до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії саме прокурор

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

доводить наявність достатніх підстав для проведення певної НСРД. Також прокурор перевіряє наявність достатніх підстав для проведення певної НСРД у випадках звернення слідчого до нього для погодження клопотання про проведення НСРД. Останній обов'язок впливає зі статті 36 КПК України, а також п.10 та п. 10.1 Наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 року № 4гн. Так, відповідно до цих пунктів прокурорам, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування, перед погодженням клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій перевіряти відповідність наведених у них даних вимогам законів, матеріалам і фактичним обставинам кримінального провадження. Питання про погодження клопотань слідчих про проведення негласних слідчих (розшукових) дій або про відмову в їх погодженні вирішувати невідкладно [120].

В той же час, відповідно до п. 2. 4. Розділу II «Підстави та порядок отримання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій» Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій розгляд та погодження прокурором клопотання слідчого про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії здійснюється невідкладно з моменту надходження [58].

Однак, слід звернути увагу, що у КПК України норма щодо строку розгляду клопотання слідчого про проведення НСРД та прийняття за результатами розгляду відповідного рішення (погодження або відмова) відсутня. На наш погляд, така прогалина не сприяє інтересам кримінального судочинства через можливе порушення засади розумності строків кримінального провадження. Крім того, невчасне проведення НСРД може привести до негативних наслідків, що полягають у неотриманні очікуваних результатів.

Слід також акцентувати увагу на тому, що прокурор обов'язково звертається до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування (або погоджує таке клопотання слідчого) в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання (ч. 2 ст. 258 КПК України).

Однак, необхідно констатувати, що є ряд НСРД, рішення про які слідчий може приймати самостійно без погодження клопотання з прокурором, зокрема: огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем

або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ч. 1 ст. 269 КПК України), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України).

Проте, слід зазначити, що відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК України слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати, а прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій [2].

В той же час Наказ Генерального прокурора України від 19.12.2012 № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» містить обов'язок прокурора перевіряти законність здійснення НСРД, проведення яких не потребує дозволу слідчого судді або рішення прокурора, упродовж доби з часу отримання письмового повідомлення слідчого про їх проведення. А у разі необґрунтованого прийняття таких рішень слідчим, надавати вказівки про їх припинення [120]. Таким чином, можемо зробити висновок, що відсутність норми, яка б зобов'язувала прокурора погодити клопотання на проведення вищезазначених дій, не позбавляє його права здійснювати прокурорський нагляд за ними.

Відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК України прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення НСРД. Так, у разі звернення слідчого до слідчого судді з клопотанням про проведення НСРД, прокурор перевіряє підстави їх проведення та, у разі не згоди зі слідчим, може не надати своє погодження, і таким чином фактично заборонити проведення НСРД. Щодо припинення подальшого проведення НСРД, мова йде про такі випадки: а) коли слідчий самостійно прийняв рішення про проведення НСРД. Як вже було зазначено, відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК України слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати, а прокурор, в свою чергу, у разі безпідставного проведення НСРД слідчим, може припинити її подальше проведення (п. 7 ч. 2. ст. 36 КПК України); б) якщо в подальшому проведенні НСРД відпала необхідність (ч. 5 ст. 249 КПК України).

Згідно ч. 4 ст. 252 КПК України прокурор має вживати заходів щодо збереження отриманих під час проведення НСРД речей і документів, які планується використовувати у кримінальному провадженні.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Крім того, він письмово повідомляє або надає доручення слідчому повідомити осіб, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НСРД, а також підозрюваного, його захисника про таке обмеження (ч. 1 ст. 253 КПК України).

Також прокурор повідомляє власника речей або документів, отриманих у результаті проведення НСРД, у разі якщо останній зацікавлений у їх поверненні про наявність таких речей або документів у розпорядженні прокурора, а також з'ясовує, чи бажає він їх повернути. Допустимість таких дій та час їх вчинення визначаються прокурором з урахуванням необхідності забезпечення прав та законних інтересів осіб, а також запобігання завданню шкоди для кримінального провадження (ч. 3 ст. 255 КПК України).

В той же час, прокурор приймає рішення про знищення відомостей, речей та документів, отриманих в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які він не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування (ч. 1 ст. 255 КПК України), крім випадків, передбачених частиною третьою цієї статті та статтею 256 цього Кодексу. До того ж знищення відомостей, речей та документів здійснюється під контролем прокурора (ч. 4 ст. 255 КПК України).

До повноважень прокурора також належить заборона використання в іншому кримінальному провадженні інформації, отриманої в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо під час її проведення виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні. Така інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК України). У такому випадку слідчий суддя розглядає клопотання згідно з вимогами статей 247 та 248 КПК України і відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення [2].

Також необхідно зазначити, що передання інформації, одержаної внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється тільки через прокурора (ч. 2 ст. 257 КПК України).

Не менш важливим повноваженням прокурора є забезпечення збереження всієї інформації або надання доручення слідчому забезпечити таке збереження, якщо осатаній має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання у приватне спілкування, або певний її фрагмент (ст. 259 КПК України).

Так, технічні засоби, що застосовувалися під час проведення вказаних негласних слідчих (розшукових) дій, а також первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до закінчення строку касаційного оскарження судових рішень, оскільки вони можуть стати предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому законодавством [121, с. 72].

Відповідно до ч. 1 ст. 250 КПК України прокурор має право прийняти рішення про проведення НСРД у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей до постановлення ухвали слідчого судді.

В рамках процесуального керівництва прокурор може продовжити строк проведення НСРД до вісімнадцяти місяців, якщо вона проводилась за його рішенням (ч. 5 ст. 246 КПК України).

Також до повноважень прокурора належить розгляд скарг на рішення нижчестоящего прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення НСРД. Так, відповідно до ст. 311 КПК України слідчий в ході досудового розслідування має право оскаржити будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, прийняті або вчинені у відповідному досудовому провадженні окрім випадків, передбачених КПК України, в тому числі і рішення прокурора про відмову у проведенні НСРД. Така скарга подається слідчим до прокурора вищого рівня, а тому в даному випадку останній буде забезпечувати законність у кримінальному провадженні та здійснювати захист прав людини та громадянина при проведенні НСРД.

Прокурор зобов'язаний знищити інформацію, отриману внаслідок проведеної НСРД до постановлення ухвали слідчого судді, якщо таке НСРД не було «узаконено» суддею шляхом винесення ухвали.

Засекречування інформації, що становить державну таємницю під час проведення НСРД проводиться прокурором, який здійснює нагляд у конкретному кримінальному провадженні шляхом надання на підставі Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, відповідному матеріальному носію грифа секретності [58]. Так, відповідно до Наказу Генерального прокурора України від 19.12.2012 № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» прокурор повинен дотримуватися вимог режиму таємності, вживати заходів щодо забезпечення захисту від розголошення даних про факт, методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, відомостей про особу, місце чи річ, щодо яких проводяться такі дії.

Виключно прокурором за погодженням із керівником органу прокуратури приймається рішення про розсекречування результатів

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

НСРД, що були засекречені шляхом надання грифів секретності матеріальним носіям інформації щодо їх проведення

Розсекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій є правовою підставою долучення такої інформації до кримінального провадження.

Отже, враховуючи вищевикладене, слід констатувати, що нагляд прокурора за додержанням законності під час проведення НСРД є значним напрямом прокурорської діяльності, яка через специфічний характер НСРД набуває особливого змісту. Так, наділення повноваженнями з приводу прокурорського нагляду за НСРД процесуального керівника відкриває перед останнім як сторони обвинувачення, додаткові засоби розкриття та розслідування злочинів, у той же час покладає на нього обов'язок професійного володіння такими засобами, оскільки невміле їх застосування може призвести до порушення прав людини під час здійснення НСРД [122, с. 271].

Також слід позитивно відмітити той факт, що розширення повноважень прокуратури на досудовому розслідуванні є однією із найбільш вагомих гарантій законності негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки у прокуратури з'являється реальна можливість перевірки правомірності дій уповноважених суб'єктів досудового розслідування на всіх етапах: організації, виконання негласних слідчих (розшукових) дій та використання отриманих результатів [121, с. 69].

Як вже було наголошено, нагляд прокурора за проведенням НСРД з метою захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина полягає у недопущенні порушення встановленої законодавством процесуальної форми під час проведення НСРД, що відповідно до ст. 9 КПК України є запорукою законності їх проведення. Так, відповідно до зазначеної статті слідчий, прокурор, керівник органу досудового розслідування оперативні підрозділи зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції, КПК України та інших актів законодавства.

Таким чином, прокурор як представник сторони обвинувачення у кримінальному провадженні здійснює наглядову функцію щодо проведення НСРД з метою забезпечення законності їх проведення, а також захисту прав і свобод людини і громадянина.

Не дивлячись на широкий спектр повноважень прокурора у забезпеченні прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, не можна не звернути увагу на існуючі проблемні питання законодавчої регламентації його участі в проведенні НСРД.

По-перше, не зрозумілим здається зміст ч. 3 ст. 246 України щодо заборони прокурором проведення або припинення подальшого прове-

дення негласних слідчих (розшукових) дій. Так, на сьогоднішній день чинний КПК України не містить ані підстав, ані процесуального порядку заборони прокурором проведення або припинення подальшого проведення НСРД. Ми вважаємо, що відсутність зазначених підстав та процесуальної форми може спричинити певні зловживання зі сторони прокурора, що очевидно не відповідатиме інтересам кримінального судочинства.

Очевидно, що під поняттям заборони прокурором проведення негласних слідчих (розшукових) дій законодавець розуміє відмову прокурора погодити клопотання слідчого до слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД. Оскільки у разі відсутності такого погодження прокурором слідчий не може самостійно звернутися до слідчого судді.

У зв'язку із викладеним, на нашу думку, частину ч. 3 ст. 246 «Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій» слід доповнити наступною нормою: «У разі відмови прокурором в погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД, відмова прокурора здійснюється в порядку ст. 220 КПК України, відповідно до якої про відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова». Така пропозиція буде узгоджуватися із п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України, щодо якої мова йшла раніше.

По-друге, суттєвою прогалиною законодавчого регулювання прокурорського нагляду у кримінальному провадженні щодо забезпечення прав людини при проведенні НСРД є відсутність на законодавчому рівні обов'язку прокурора повідомляти слідчого суддю, який надав дозвіл на проведення конкретної НСРД, про прийняте ним рішення припинити дану слідчу дію. Так, відповідно до ч. 5 ст. 249 КПК України прокурор зобов'язаний прийняти рішення про припинення подальшого проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність.

В науковій літературі вже наголошувалося на цій проблемі. Значалося, що вказавши лише про такий обов'язок прокурора у положеннях КПК України, законодавець не повною мірою захистив права осіб, щодо яких проводили негласні слідчі (розшукові) дії, що пов'язано із відсутністю судового контролю за виконанням такого роду дій при проведенні НСРД. Зосереджувалась увага на тому, що немає гарантій припинення подальшого втручання у приватне спілкування особи вже після того, як досягнуто результат негласної слідчої (розшукової) дії, однак строк дії ухвали слідчого судді не закінчився. Висувалась про-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

позиція щодо покладення на прокурора обов'язку повідомляти слідчому судді, який надав дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії про прийняте ним рішення припинити таку слідчу дію шляхом внесення відповідних змін до ч. 5 ст. 249 КПК [123, с. 218].

Ми повністю розділяємо думку науковців щодо необхідності покладення на законодавчому рівні на прокурора обов'язку повідомляти слідчого суддю, який надав дозвіл на проведення конкретної НСРД, про прийняте ним рішення припинити дану слідчу дію. В той же час, на нашу думку, більш ефективному захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина у зв'язку із проведенням НСРД сприятиме не просто повідомлення слідчого судді про припинення НСРД, а направлення прокурором звіту до слідчого судді про прийняті рішення під час проведення НСРД, про результати проведення НСРД, інформацію про учасників НСРД, чії права були обмежені в ході їх проведення.

У зв'язку із цим, ми пропонуємо ч. 3 ст. 246 КПК України доповнити наступною нормою: «У разі якщо слідчий суддя надав дозвіл на проведення НСРД, прокурор зобов'язаний повідомити звітом слідчого суддю про прийняті рішення під час проведення НСРД, про результати проведення НСРД, а також надати у звіті інформацію про учасників НСРД, чії права були обмежені в ході їх проведення».

По-третє, відповідно до ч. 2 ст. 258 КПК України, прокурор (а так само слідчий за погодженням з прокурором) зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання.

Зі змісту даної статті не зрозуміло, чи є таке клопотання окремою процесуальною дією сторони обвинувачення, чи воно заявляється одночасно з клопотанням про дозвіл на проведення НСРД. Крім того, до слідчого судді якого суду повинен звернутись прокурор чи слідчий за його погодженням: до місцевого чи апеляційного суду, оскільки посилання на статтю 247 КПК України (в якій мова йде про слідчого суддю апеляційного суду), у вищезазначені нормі відсутні [124].

Поряд з цим, слід наголосити ще на одному дискусійному питанні. Так, відповідно до ч. 1 ст. 273 КПК України, за рішенням прокурора чи керівника органу досудового розслідування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. Зі змісту даної статті також не зрозуміло, чи є таке рішення окремим рішенням прокурора, чи приймається прокурором разом з прийняттям рішення

про проведення контролю за вчиненням злочину. Ми вважаємо, що таке викладення кримінальних процесуальних норм може привести до проблем при їх правозастосуванні, ускладнення процедури проведення НСРД, затягування строків проведення НСРД та інших негативних наслідків, що в свою чергу не сприяє захистові прав людини і громадянина.

По-четверте, більшість НСРД передбачають отримання дозволу на їх проведення у слідчого судді. Для цього, при наявності підстав, прокурор, або слідчий повинен звернутися з клопотанням, погодженим з прокурором до відповідного слідчого судді (ч. 3 ст. 246 КПК). Розгляд даного клопотання слідчим суддею регламентовано статтями 247-248 КПК, а головне встановлено термін, протягом якого він повинен розглянути клопотання і прийняти рішення – шість годин. Проте законом не закріплено термін розгляду клопотання слідчого прокурором. Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні визначено, що «розгляд та погодження прокурором клопотання слідчого про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії здійснюється невідкладно з моменту надходження». Проте у практичній діяльності слідчі часто зустрічаються з тим, що прокурори не квапляться з його розглядом [68, с. 135]. В результаті затягується час з моменту прийняття рішення слідчим до винесення ухвали суддею, а це є згубним для результатів негласної слідчої (розшукової) дії. Тому вважаємо за необхідне ч. 3 ст. 246 КПК доповнити такою нормою: «прокурор зобов'язаний розглянути клопотання слідчого про проведення негласної слідчої (розшукової дії) невідкладно з моменту його надходження». На наш погляд, законодавче закріплення терміну розгляду клопотання прокурором дисциплінує його та прискорить процес його розгляду [68, с. 135].

По-п'яте, ми вже наголошували у підрозділі 2.1. нашого дослідження на відсутності можливості оскарження будь-яким суб'єктом кримінального провадження ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД або відмову в їх проведенні. Нами було запропоновано внести до переліку ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування відповідно до ч. 1 ст. 309 КПК України ухвалу про надання дозволу на проведення НСРД або відмову в їх проведенні.

Водночас, слід ще раз наголосити на зробленому нами висновку у підрозділі 1.3, відповідно до якого негласні слідчі (розшукові) дії та ОРЗ є однорідними за організаційно-правовим критерієм, оскільки

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

мають тотожну правову природу, здійснюються у виняткових випадках негласно із застосуванням однакових прийомів та методів пізнання, подібних пізнавальних засобів, характеризуються ідентичними строками проведення.

В той же час, слід зауважити, що на відміну від ухвали суду про надання дозволу на проведення НСРД або відмову в їх проведенні постановою суду про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів може бути оскаржена прокурором (у випадках якщо вона є незаконною). Так, відповідно до п. 10 ч. 3 ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» принесення протесту прокурором зупиняє проведення оперативно-розшукових заходів, дозвіл на які надано судом [68, с. 136].

На нашу думку, саме прокурор є тим суб'єктом кримінального провадження, який може приймати рішення про оскарження під час досудового розслідування постанови слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД або відмову у її проведенні.

Таким чином, враховуючи тотожну правову природу НСРД та оперативно-розшукових заходів, ми пропонуємо внести доповнення до чинного КПК України, зокрема, ст. 248 КПК України доповнити частиною шостою. Зазначена норма має бути викладена в такій редакції: «Виключно прокурор приймає рішення про оскарження неправомірної ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД або відмову в їх проведенні».

На наш погляд, таке повноваження прокурора щодо оскарження ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД або відмову в їх проведенні сприятиме захистові прав і свобод людини і громадянина під час здійснення кримінального провадження.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що під час здійснення кримінального провадження прокурор володіє широкими повноваженнями щодо провадження негласних слідчих (розшукових) дій. Забезпечення дотримання прав і свобод осіб щодо яких проводиться НСРД, прокурором здійснюється шляхом реалізації основної функції прокуратури – нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування. Тому норми закону повинні бути сформульованими настільки чітко й однозначно, щоб унеможливити зловживання з боку будь-якого учасника кримінального процесу. А це, у свою чергу, сприятиме захисту прав і свобод людини.

Серед суб'єктів кримінального провадження, уповноважених на проведення НСРД, слідчий та оперативні підрозділи є безпосередніми

їх учасниками. Відповідно до п. 17 ст. 3 КПК України, слідчим є службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [2].

Для реалізації слідчим завдань, що становлять проблему даного дослідження, ст.ст. 246-275 КПК України він наділений низкою повноважень:

1) приймає рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

2) готує клопотання до слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД та звертається з ним до прокурора для його погодження;

3) повідомляє прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати;

4) проводить НСРД у разі, якщо здійснює досудове розслідування злочину, надає доручення для проведення НСРД уповноваженим оперативним підрозділам Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України. Слід зазначити, що надання у 2012 році слідчому права на проведення НСРД є однією із гарантій забезпечення прав людини, адже відповідно до ст. 1 КПК України захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування – є одним із головних завдань слідчого.

Крім того, надання слідчому права на проведення НСРД, на нашу думку, сприяє вирішенню неврегульованих відносин між органами досудового слідства та оперативно-розшукової діяльності. Таке нововведення сприятиме уникненню зловживань повноваженнями під час проведення слідчих дій взагалі, а також буде сприяти забезпеченню законності під час обмеження конституційних прав громадян. Вважаємо такий крок формою реалізації закріпленого у статті 8 КПК України принципу верховенства права;

5) приймає рішення про залучення інших осіб для проведення НСРД;

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

6) доводить прокуророві наявність достатніх підстав для проведення НСРД;

7) звертається за погодженням з прокурором до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали про продовження НСРД; надає додаткові відомості, які дають підстави для продовження негласної слідчої (розшукової) дії;

8) розпочинає проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді у виняткових невідкладних випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством та інші [2];

9) письмово повідомляє осіб, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НСРД, а також підозрюваного, його захисника про таке обмеження за дорученням прокурора;

10) звертається до слідчого судді за погодженням з прокурором з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання;

11) за дорученням прокурора здійснює збереження інформації, щодо якої прокурор має намір використати її під час судового розгляду як доказ. Мова йде про інформацію, що отримана внаслідок втручання у приватне спілкування, або певний її фрагмент;

12) здійснює огляд і виїмку кореспонденції, щодо якої здійснено накладення арешту;

13) знімає копії чи отримує зразки з відповідних відправлень при огляді кореспонденції;

14) приймає рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги у разі проведення ним огляду поштово-телеграфної кореспонденції;

15) дає вказівку про вручення оглянутої кореспонденції адресату у разі відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування;

16) вивчає зміст інформації отриманої при застосуванні технічних засобів;

17) обстежує публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів;

18) у випадку, передбаченому ч. 1 ст. 250 КПК України виносить постанову про установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу до постановлення ухвали слідчого судді;

19) у випадку, передбаченому ч. 1 ст. 250 КПК України виносить постанову про спостереження за особою до постановлення ухвали слідчого судді;

20) виносить постанову, погоджену із керівником органу досудового розслідування про виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;

21) за погодженням з керівником органу досудового розслідування продовжує строк виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації на строк, який не перевищує строку досудового розслідування;

22) виносить клопотання, погоджене з прокурором у порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України до слідчого судді про негласне отримання зразків;

23) під час НСРД використовує інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучає цих осіб до проведення НСРД у випадках, передбачених КПК України.

Як бачимо, слідчий наділений широким колом повноважень у сфері проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що є гарантією забезпечення прав людини. Однак, на жаль, не можна оминати увагою той факт, що чинне кримінальне процесуальне законодавство містить окремі проблемні питання законодавчої регламентації участі слідчого у здійсненні НСРД.

По-перше, у ч. 6 ст. 246 КПК України закріплено, що проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи, визначені у КПК України. Виникає питання, чи може слідчий ознайомитися із результатами НСРД під час їх проведення, якщо вони здійснюються співробітниками оперативного підрозділу в рамках наданого ним доручення. Аналіз положень КПК дозволяє зробити висновок, що норма, яка б передбачала можливість ознайомлення слідчого із результатами НСРД під час їх проведення, якщо вони здійснюються співробітниками оперативного підрозділу в рамках наданого ним доручення, відсутня.

На наш погляд, це не сприяє якісному проведенню досудового розслідування, що обумовлено наступними чинниками:

1) слідчий є провідною фігурою у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування і несе відповідальність за якісне та вчасне розслідування кримінальної справи. Тому він повинен своєчасно володіти інформацією, в тому числі і про процедуру та результати проведення НСРД, якщо він особисто її не проводить;

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

2) в ході досудового розслідування можуть виникнути випадки, коли результати проведення НСРД, навіть якщо вона ще не завершена, можуть мати значення для подальшого розслідування та проведення інших процесуальних дій.

Доречно зазначити, що на практиці досить часто виникає така ситуація, що слідчий при наданні доручення співробітнику оперативного підрозділу зазначає про необхідність систематичного інформування його про хід проведення конкретної НСРД задля можливості оперативного його реагування при виникненні потреби проведення інших процесуальних дій по кримінальному провадженню. При цьому, Інструкція про організацію проведення НСРД містить норму, відповідно до якої прокурор, який здійснює процесуальне керівництво, за необхідності дає вказівку режимно-секретному органу ознайомити слідчого з протоколом та додатками про її результати [58].

Таким чином, на нашу думку, сьогодні вже об'єктивно назріла необхідність доповнення чинного КПК України нормою наступного змісту: «слідчий, що надав в порядку ст. 246 цього Кодексу доручення уповноваженому оперативному підрозділу на проведення НСРД, має право ознайомлюватися із ходом та результатами їх проведення».

По-друге, суттєвою прогалиною чинного КПК України в контексті правової регламентації проведення НСРД, є відсутність права слідчого оскаржити рішення прокурора про заборону проведення або припинення проведення вже розпочатої НСРД. Так, нами неодноразово наголошувалось, що відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК України прокурор має право заборонити проведення або припинити проведення негласних слідчих (розшукових) дій [2].

У зв'язку із цим, такі НСРД, які не потребують дозволу слідчого судді чи погодження їх проведення з прокурором (обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України)) і проводяться за рішенням слідчого або вже проведені, можуть бути заборонені/припинені прокурором. При цьому, слідчий не може оскаржити рішення прокурора про заборону/припинення ним зазначених НСРД.

За такої ситуації слідчий не лише втрачає свою процесуальну самостійність, але й позбавляється можливості вчасно і повно зібрати докази, які мають значення для кримінального провадження, а відтак ефективно провести досудове розслідування. Таким чином, на нашу думку, необхідно, ч. 3 ст. 246 КПК України доповнити нормою такого змісту: «слідчий має право оскаржити рішення прокурора про заборону/

припинення подальшого проведення вже розпочатої НСРД, якщо рішення про проведення зазначеної НСРД він прийняв самостійно».

По-друге, слід звернути увагу на невідповідність ч. 3 ст. 246 КПК України ч. 5 цієї ж статті. Так, згідно ч. 3 ст. 246 КПК України слідчий може приймати рішення про проведення певних НСРД, однак, відповідно до ч. 5 ст. 246 КПК України, продовжити строк проведення НСРД – ні (це повноваження керівника органу досудового розслідування). У зв'язку із цим, з метою усунення даної проблеми та приведення у відповідність норм КПК України, пропонуємо доповнити ч. 5 ст. 246 КПК України таким суб'єктом, що може продовжувати строк проведення НСРД, як слідчий. Звісно мається на увазі продовження строків по тих НСРД, рішення про проведення яких, він може приймати самостійно.

По-четверте, на сьогоднішній день чинний КПК України містить певні проблемні питання стосовно регламентації участі слідчого у забезпеченні заходів щодо захисту інформації, яка не використовується у кримінальному провадженні, отриманої внаслідок проведення НСРД.

Відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення НСРД, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення (ч. 1 ст. 255). При цьому, знищення відомостей, речей та документів здійснюється під контролем прокурора (ч. 4 ст. 255) [2].

Зі змісту ст. 255 КПК України та Інструкції про організацію проведення НСРД не зрозуміло, який суб'єкт проводить відповідне знищення вказаних вище відомостей, речей та документів. На наш погляд, зазначеним обов'язком знищення має бути наділений слідчий, оскільки саме він несе персональну відповідальність за результати розслідування, а тому зацікавлений у нерозголошенні даних досудового розслідування, що може відбутися у разі здійснення цього обов'язку іншими суб'єктами кримінального провадження.

Отже, ми пропонуємо, внести відповідні зміни до ч. 4 ст. 255 КПК України, виклавши її в такій редакції: «Знищення відомостей, речей та документів здійснюється слідчим під контролем прокурора».

Як бачимо, слідчий, здійснюючи розслідування у кримінальному провадженні, відповідно до положень КПК України, є головною фігурою, офіційним лідером у розслідуванні, якого закон наділяє правом надавати доручення, обов'язкові для виконання уповноваженими оперативними підрозділами, надавати вказівки про проведення

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

НСРД і вимагати від них сприяння при проведенні окремих з них. В той же час, слідчий не в змозі виконати свої завдання тільки з використанням можливостей, що надаються йому чинним КПК України. Йому об'єктивно доводиться звертатися за допомогою до інших органів, які в силу своїх повноважень надають слідчому сприяння у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень або виступають в якості самостійних суб'єктів пізнання події злочину, координуючих свої дії зі слідчим [125, с. 107].

Враховуючи вищевикладене, постає необхідність дослідження інших суб'єктів сторони обвинувачення у кримінальному провадженні, що мають відповідні повноваження у сфері проведення НСРД та захисту прав і свобод людини і громадянина, до яких належать орган досудового розслідування, його керівник та оперативні підрозділи.

Так, відповідно до ст. 38 чинного КПК України до органів досудового розслідування (органів, що здійснюють дізнання і досудове слідство) належать слідчі підрозділи: органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів державного бюро розслідувань; г) органів Державно-кримінально-виконавчої служби України, підрозділ детективів та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Що стосується керівника органу досудового розслідування, то останній на підставі ст. 39 КПК України організовує досудове розслідування.

При цьому, слід зазначити, що відповідно до Глави 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії» КПК України орган досудового розслідування та його керівник наділені наступними повноваженнями у сфері забезпечення прав людини та громадянина при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій:

1) керівник органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, продовжує строк її проведення до шести місяців;

2) керівник органу досудового розслідування погоджує постанову слідчого про виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;

3) керівник органу досудового розслідування погоджує постанову слідчого про продовження строку проведення виконання спеціального завдання на строк, який не перевищує строку досудового розслідування;

4) керівник органу досудового розслідування приймає рішення при проведенні НСРД про використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів;

5) керівник органу досудового розслідування приймає рішення про розкриття справжніх відомостей про зазначену особу, обставини виготовлення речей чи документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації;

6) на підставі ст. 39 КПК України здійснює контроль за проведенням досудового розслідування підлеглими йому слідчими.

Слід зауважити, що хоча ст. 39 КПК України прямо не наділяє його контрольними функціями по відношенню до слідчих, проте, ця функція впливає зі змісту повноважень, що закріпленні цією статтею. Так, наприклад, керівник органу досудового розслідування вживає заходів щодо усунення порушень вимог законодавства слідчим, знайомиться з матеріалами справи та надає слідчому вказівки, погоджує проведення слідчих розшукових дій, в тому числі і НСРД тощо;

7) звертається до прокурора вищого рівня за погодженням клопотання про проведення НСРД, у разі якщо прокурор нижчого рівня відмовив слідчому у їх проведенні.

В той же час, слід зазначити, що чинне кримінальне процесуальне законодавство, що регламентує діяльність органу досудового розслідування та його керівника у здійсненні НСРД, також містить окремі проблемні питання.

Слід знову звернути увагу на невідповідність ч. 3 ст. 246 КПК України ч. 5 цієї ж статті, однак вже в іншому контексті. Так, відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК України рішення про проведення НСРД приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором [2]. При цьому, відповідно до ч. 5 ст. 246 КПК України строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, – до шести місяців. Як бачимо, із ч. 5 ст. 246 КПК України впливає, що керівник органу досудового розслідування може приймати рішення про проведення НСРД. У зв'язку із цим потребує зміни ч. 3 ст. 246 КПК України шляхом доповнення її суб'єктом, що також може приймати рішення про проведення НСРД – керівником органу досудового розслідування.

Водночас, ч. 6 ст. 246 КПК України серед суб'єктів, що можуть проводити НСРД, також не містить такого суб'єкта, як керівник органу досудового розслідування, що не узгоджується із ст. 39 КПК України, відповідно до якої керівник органу досудового розслідування має право здійснювати досудове розслідування. Таким чином, з метою

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

узгодження зазначених статей пропонуємо доповнити ч. 6 ст. 246 КПК України таким суб'єктом, що може проводити НСРД, як керівник органу досудового розслідування.

Не менш важливим суб'єктом сторони обвинувачення у кримінальному провадженні, що наділений повноваженнями у сфері забезпечення прав людини та громадянина при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, є оперативні підрозділи. Так, відповідно до § 2 «Сторона обвинувачення» Глави 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» КПК України оперативні підрозділи віднесені до сторони обвинувачення у кримінальному провадженні [2]. В той же час, відповідно до п. 19 ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК України до сторони кримінального провадження з боку обвинувачення поряд із слідчим, керівником органу досудового розслідування, прокурором, оперативні підрозділи не відносяться.

Ми вважаємо, що це звичайна текстуальна помилка, що виникла при наборі тексту КПК України, оскільки аналіз змісту ст. 41 КПК України дає нам право стверджувати, що законодавець явно відносить оперативні підрозділи до сторони обвинувачення шляхом надання їм певних повноважень у кримінальному провадженні. А тому з метою приведення у відповідність статей 3 та 41 КПК України, виправлення цієї помилки можливе шляхом внесення оперативних підрозділів до сторони обвинувачення у пункті 19 статті 3.

Стосовно мети даного дослідження справедливо відзначити, що визначені КПК України завдання кримінального провадження, в тому числі і проведення НСРД, неможливо реалізувати лише за допомогою процесуальних методів і заходів. Так, найчастіше в практичній діяльності слідчий не знає нюансів проведення оперативно-розшукової діяльності та оперативно-розшукових заходів, фіксації та використання їх результатів. Разом з тим, в сучасному суспільстві з прийняттям нового КПК України, слідчий не може обійтися без оперативно-розшукової діяльності, оскільки вона є одним із діючих інструментів для попередження та розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів [125, с. 107].

Очевидно, у зв'язку з цим законодавець наділяє оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному прова-

дженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора.

Задля успішного виконання завдань досудового розслідування, КПК України наділяє співробітника оперативного підрозділу під час виконання доручень слідчого або прокурора повноваженнями слідчого, зазначаючи, що окрім визначених випадків, вони не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого та прокурора щодо проведення НСРД є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом (ст. 41 КПК).

Викликає подив результат проведеного нами опитування серед працівників органів досудового розслідування, яке свідчить про те, що менше 10% слідчих проводять НСРД самостійно. На практиці частіше дані заходи проводяться оперативними співробітниками в порядку доручення слідчого. В свою чергу оперативний підрозділ, керуючись п. 3.8. Інструкції про організацію проведення НСРД для виконання доручення слідчого або прокурора, з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, залуцає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи [58].

З цього приводу в науковій літературі вже давно висловлювалась думка про те, що з метою підвищення оперативності проведення НСРД доцільно зазначити доручення слідчого надіслати безпосередньо тому оперативному чи оперативно-технічному підрозділу, який уповноважений на її проведення. До речі, така практика вже має місце в підрозділах Служби безпеки України і є виправданою та відповідає вимогам чинного КПК України. У зв'язку з викладеним доцільно внести відповідні зміни до розділу III Інструкції [72, с. 274].

При цьому, в контексті нашого дослідження також слід звернути увагу на порядок реалізації виконання доручення, який включає наступні аспекти:

1) направлення доручення слідчого, прокурора на проведення НСРД керівнику органу відповідного територіального підрозділу;

2) призначення зазначеним керівником виконавця, а у подальшому здійснення контролю за виконанням ним цього доручення [126]. Зазначений контроль включає контроль за дотриманням строків проведення НСРД та межами виконання доручення. Так, відповідно до п. 3.12 Інструкції про організацію проведення НСРД контроль за

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

дотриманням строків і повноти виконання доручення слідчого, прокурора здійснюється начальником уповноваженого оперативного підрозділу.

Слід наголосити, що в разі, якщо доручення неможливо виконати у визначений в дорученні строк, керівник оперативного підрозділу терміново ставить до відома про це ініціатора доручення та повідомляє причини з яких його неможливо виконати та про заходи, які були вжиті виконавцем для його виконання.

На практиці мають випадки, коли при виконанні доручення співробітники оперативних підрозділів все ж таки самостійно проводять ті дії, які не охоплюються дорученням та залучають до них своїх колег по підрозділу. А тому завданням оперативного керівника є не допустити вихід виконавця за межі виконання доручення, залучення до його виконання інших співробітників, які не визначені ним, виконання доручення повно та у визначенні строки. Саме в цьому полягає контрольна функція керівника оперативного підрозділу [127].

Досить суттєвим з точки зору повноти та об'єктивності досудового розслідування є таке контрольне повноваження керівника оперативного підрозділу, як доведення до відома слідчого чи прокурора про виявлені під час виконання доручення обставини, що мають вагомe значення для виконання завдань кримінального провадження та реалізації слідчим і прокурором своїх повноважень у прийнятті будь-яких рішень відповідно до статті 110 КПК України;

3) складання рапорту оперативним співробітником (працівником) за результатами виконання доручення із зазначенням результатів виконаного доручення, залучених при цьому сил і засобів, а також їх результатів;

4) прийняття рішення начальником уповноваженого оперативного підрозділу шляхом накладення резолюції на рапорті стосовно направлення протоколу та додатків до нього прокурору, чи вжиття заходів до належного виконання доручення;

5) надання прокуророві зазначеному в дорученні протоколу та додатків до нього не пізніше 24 годин після складання. При цьому, матеріали, що можуть розшифрувати конфіденційних осіб отримання інформації, не надаються [58].

Таким чином, НСРД є процесуальними заходами, що суттєво обмежують природні права людини. Слідчі і оперативні працівники безпосередньо здійснюють їх провадження, застосовуючи при цьому передбачені законом засоби та методи. Неоднозначне розуміння ними норм закону, або вихід за його рамки, створюють загрозу фундамента-

льним засадам правової держави – пріоритету прав і свобод людини та верховенства права. Тому законодавчий орган повинен внести відповідні зміни до кримінального процесуального законодавства, а уповноважені органи зобов'язані суворо його дотримуватися. Це сприятиме, з одного боку успішній боротьбі зі злочинністю, а з – іншого гарантуватиме забезпечення конституційних прав і свобод людини.

2.3. Сторона захисту.

Напрямки захисту прав і свобод людини у кримінальному судочинстві являються незмінним приводом для широких дискусій серед вітчизняних теоретиків і практиків. Але всі єдині, у тому, що шлях України до Європи є, по суті, безальтернативним. Цей шлях – повернення в бік людини, забезпечення її свободи в умовах державної організації, піднесення її гідності, економічного процвітання та соціальної захищеності, захисту та гарантій фундаментальних прав і свобод. Це шлях до панування верховенства права.

Особливе місце в захисті прав, свобод та законних інтересів особи при проведенні НСРД у кримінальному провадженні належить зовсім протилежній стороні обвинувачення, стороні захисту. Цілком логічно і вірно в науковій літературі її називають носієм функції захисту [128, с. 319].

Слід зазначити, що в науці кримінального процесуального права під захистом розуміють «сукупність дій (тактичних прийомів) представників сторони захисту, обумовлених обраною позицією у справі та направлених на захист законних інтересів підозрюваних, обвинувачених і підсудних від звернених проти цих осіб дій представників сторони обвинувачення, направлених на викриття цих осіб у вчиненні злочину» [129, с. 89].

Видатний процесуаліст минулого століття М. С. Строгович під захистом розуміє сукупність процесуальних дій, напрямки спростування обвинувачення, направлені на встановлення невинуватості обвинуваченого або на пом'якшення його відповідальності. Він розрізняє захист у матеріальному й формальному сенсі. Захистом у матеріальному сенсі називається сукупність процесуальних засобів, які надані обвинуваченому і за допомогою яких він може захищатися від пред'явленого йому обвинувачення, тобто це сукупність процесуальних прав обвинуваченого та його процесуальних гарантій. Захистом у формальному сенсі називається участь у процесі захисника, тобто особи, яка пред-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

ставляє обвинуваченого, захищає його, допомагає йому використовувати його процесуальні права [130, с. 94].

Відомий процесуаліст сучасності, проф. Тертишник В. М. визначає захист аналогічно: як систему дій, спрямованих на спростування обвинувачення, виявлення сумнівів щодо обґрунтованості обвинувачення, даних, які вказують на невинуватість обвинуваченого або на пом'якшуючі його відповідальність обставини» [41, с. 12].

В той же час, слід зазначити, що сьогодні в науковій літературі дане поняття розглядається через функцію захисту. Так, О. Г. Шнягін у своїй дисертації розглядає функцію захисту як регламентований законом напрямок діяльності суб'єктів захисту, наділених правом (або обов'язком) використовувати усі вказані в законі засоби і способи для охорони законних інтересів осіб. Юридичний зміст останньої пропонується розглядати у двох аспектах: як певну процесуальну діяльність і як інститут кримінально-процесуального права [131, с. 167].

Ширше бачить цю функцію М. Г. Моторигіна. Вона вважає, що це одна з основних функцій кримінального провадження, є багатоаспектною діяльністю, яка виражається в захисті від обвинувачення, захисті прав та охоронюваних законом інтересів обвинуваченого, наданні йому юридичної допомоги у кримінальному провадженні, запереченні проти цивільного позову [128, с. 351].

Робить акцент на правах учасників кримінальних процесуальних праводносин В. О. Попелюшко, та визначає функцію захисту як породжену кримінальним переслідуванням, здійснювану відповідно до закону та виражену у формі правових відносин виду (напрямку, компонента, частини) діяльність, виконувану суб'єктами захисту, спрямовану на повне або часткове спростування обвинувачення, реабілітацію невинуватого, пом'якшення відповідальності винного, охорону прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого і надання їм необхідної кваліфікованої правової допомоги [132, с. 69].

Вважає у функції захисту спосіб вирішення конфліктів Д. П. Письменний і визначає її однією з основних кримінальних процесуальних функцій, яка виступає важливою складовою процесуальної форми, обов'язковим елементом розв'язання правових спорів у кримінальному процесі, слугує противагою функції обвинувачення та є формою забезпечення прав і свобод особи в кримінальному судочинстві [133, с. 357].

Функцію захисту визначають також як «всі процесуальні дії, спрямовані на пом'якшення або спростування обвинувачення» [134, с. 35], як процесуальну діяльність, спрямовану на виявлення обставин, що

виправдовують обвинуваченого, що виключають або пом'якшують його відповідальність, а також на охорону його особистих і майнових прав [135, с. 3; 136, с. 10].

Як бачимо, в науці кримінального процесуального права захист розуміють як сукупність дій (тактичних прийомів), сукупність процесуальних дій, сукупність процесуальних засобів сторони захисту, що направлені на забезпечення законних інтересів підозрюваних, обвинувачених і підсудних з метою встановлення невинуватості обвинуваченого, пом'якшення його відповідальності або його становища в цілому. А функцію захисту – як одну з основних функцій кримінального провадження – багатоаспектну процесуальну діяльність, регламентований законом напрям діяльності або всі процесуальні дії, що здійснюються суб'єктами сторони захисту та направлені на спростування обвинувачення і захист прав та охоронюваних законом інтересів обвинуваченого.

В той же час в контексті нашого дослідження слід визначити, які суб'єкти кримінального провадження здійснюють функцію захисту.

Чинний КПК України відносить до сторони захисту підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), засудженого, виправданого, особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхніх захисників та законних представників [2].

Як і сторона обвинувачення, сторона захисту, відповідно до закріпленого принципу змагальності, самостійно відстоює свої правові позиції та захищає, передбаченими законом засобами, свої або представлювані права, свободи і законні інтереси, що проявляється у наданні суду своїх доказів, у доведенні перед судом їх переконливості.

Необхідно звернути увагу, що в теорії кримінального процесуального права досить поширеною є наукова думка про те, що функція захисту здійснюється усіма учасниками процесу, як з боку обвинувачення, так і з боку захисту. Для відстоювання своєї позиції дослідники наводять наступні аргументи:

1) функція захисту в кримінальному судочинстві єдина по своїй суті, здійснюється всіма зацікавленими учасниками кримінального процесу [137, с. 18];

2) учасники кримінального процесу можуть виконувати одночасно кілька функцій і, отже, функцію захисту обвинуваченого виконують органи розслідування і прокурор [138, с. 114]. З цього приводу В. М. Савицький зауважував наступне: «крім проведення обвинувальної діяльності, слідчий виконує функцію захисту. Це пояснюється тим, що

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

слідчий зобов'язаний забезпечити обвинуваченому можливість захищатися від пред'явленого йому обвинувачення, виявити не тільки ті обставини, що викривають, а й ті, що виправдовують обвинуваченого, а також обставини, що не тільки обтяжують, але і пом'якшують його відповідальність [139, с. 41];

3) функція захисту розвивається не як похідна від обвинувачення, а незалежно від нього, захист як функція є реакцією на звинувачення і існує лише там, де воно виникло [140];

4) необхідно розділяти захист на державно-правовому рівні, – в цьому сенсі функцію захисту виконує, в тому числі і потерпілий, і захист як кримінально-процесуальну функцію, – як діяльність в інтересах обвинуваченого [141].

Ми вважаємо, точку зору зазначених вище дослідників не прийнятною для теорії кримінального процесуального права на сучасному етапі розвитку правової держави. На користь своєї позиції зазначимо наступне:

1) із положень чинного КПК України випливає, що функція захисту не може здійснюватися усіма учасниками кримінального процесу, як з боку обвинувачення, так і з боку захисту, зокрема:

– кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими законодавством;

– сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав;

– під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу;

2) обов'язок окремих суб'єктів кримінального провадження дотримуватись права підозрюваного/обвинуваченого на захист, не може розглядатися як діяльність із самого захисту останнього. Так, наприклад, обов'язки слідчого, прокурора щодо доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, є процесуальними гарантіями права підозрюваного/обвинуваченого на захист, а не самим захистом;

3) функція захисту є похідною від функції обвинувачення, оскільки необхідність у ній виникає за наявності кримінального переслідування, без якого взагалі немає сенсу в реалізації функції захисту.

Слід зазначити, що в теорії кримінального процесуального права загальновідомі наступні основні функції: обвинувачення, захисту та вирішення справи судом. Вони є визначальними оскільки, обов'язково виражаються у центральній стадії процесу та їх розмежування визначає змагальну побудову судового розгляду. Це, звісно, ставить їх на особливе місце у загальній системі кримінально-процесуальних функцій [142, с. 14].

При цьому, зазначені функції та суб'єкти їх реалізації є елементами кримінально-процесуальної діяльності як певної системи, що знаходяться у відповідному взаємозв'язку. Про змагальний кримінальний процес може йти мова лише тоді, коли в його основі буде розмежування цих трьох зазначених функцій. Він є змагальним саме через те, що в ньому беруть участь сторони. Цим підкреслюється їх рівноправність, з одного боку, і, протилежність – з іншого. Відповідна сторона як учасник кримінального провадження, наділена певним правовим статусом, що дає їй можливість впливати на рух кримінального провадження з метою реалізації своїх процесуальних прав і інтересів за допомогою тих засобів, що однаково можуть бути використані іншою стороною кримінального провадження в своїх інтересах.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо виділити наступні ознаки сторони захисту: 1) передбаченість КПК України суб'єктів сторони захисту; 2) виконання нею єдиної процесуальної функції – функції захисту; 3) її наділеність процесуальними правами та обов'язками; 4) можливість використання передбачених законодавством засобів для реалізації своїх процесуальних прав і інтересів; 5) рівність сторони захисту і сторони обвинувачення у праві на збирання та подання до суду доказів та реалізації інших процесуальних прав.

Отже, враховуючи вищевикладене, під стороною захисту необхідно розуміти сукупність передбачених КПК України учасників кримінального провадження, що наділені відповідними процесуальними правами та обов'язками, діяльність яких направлена на спростування обвинувачення і захист прав та охоронюваних законом інтересів обвинуваченого.

Нами вже було визначено вичерпний перелік суб'єктів сторони захисту відповідно до законодавства, однак, слід зауважити, що, на нашу думку, окрім зазначених суб'єктів сторони захисту слід також назвати представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, котрого законодавець з незрозумілих для нас причин не відносить до жодної із сторін кримінального провадження. Відповідно до ст. 64¹ КПК України, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

ся провадження, може бути, наряду з іншими, особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником [2]. Представник юридичної особи користується фактично такими ж повноваженнями, як і захисник підозрюваного та обвинуваченого. А отже, на нашу думку, п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України необхідно доповнити зазначеним суб'єктом зі сторони захисту.

В той же час, враховуючи предмет нашого дослідження, очевидно, що в контексті цього підрозділу мова буде йти про підозрюваного (далі – особу, відносно якої застосовується НСРД), його захисника та законного представника.

В попередніх підрозділах дослідження нами вже було констатовано, що у забезпеченні прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій велика роль відведена суду та стороні обвинувачення. Так, законодавець покладає на суд функцію судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, у тому числі при проведенні НСРД. Таким чином, як вже було зазначено, захист особи, відносно якої застосовується НСРД, в основному забезпечується контролем та наглядом за законністю проведення НСРД, постановленням ухвали слідчого судді про проведення НСРД або відмову в наданні дозволу на її проведення; контролем строків проведення НСРД, припиненням НСРД у разі необхідності тощо, а також наглядом прокурора за додержанням законності під час проведення НСРД.

Не зупиняючись повторно на тих заходах забезпечення прав людини при проведенні НСРД, що були нами розглянуті в контексті дослідження правового статусу суду та сторони обвинувачення, розкриємо ті заходи, яким була приділена увага не в повній мірі, або взагалі ще не були предметом нашого дослідження.

Безумовно, однією із визначальних гарантій забезпечення прав особи, відносно якої застосовується НСРД є її письмове повідомлення прокурором або за його дорученням слідчим про тимчасове обмеження конституційних прав під час проведення НСРД. При цьому, про таке обмеження повідомляється не лише особа та підозрюваний, чії права обмежені, але й захисник.

З цього приводу у ч. 2 ст. 253 КПК України закріплено, що конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення НСРД. Зазначене повідомлення про факт і результати НСРД повин-

не бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом [2].

Наступною важливою гарантією забезпечення прав особи, відносно якої застосовується НСРД, є передбачене ч. 1 ст. 258 КПК України положення про те, що ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді. Водночас, кримінальним процесуальним законодавством встановлено, що прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому КПК України, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання.

Не менш важливою гарантією забезпечення прав особи, відносно якої застосовується НСРД, є заборона втручання у приватне спілкування захисника або священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим та виправданим.

Водночас, до гарантій забезпечення прав та інтересів особи, відносно якої застосовується НСРД у кримінальному судочинстві належать наступні:

1) обов'язок особи, що проводить НСРД, передати прокурору протокол про її проведення з додатками не пізніше, ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначеної НСРД;

2) заборона виготовлення копій протоколів про проведення НСРД та додатків до них;

3) заборона використання відомостей, речей та документів, отриманих в результаті проведення НСРД, для цілей, не пов'язаних з кримінальним провадженням, або ознайомлення з ними учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб;

4) заборона під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. При цьому, здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Реалізувати вищезазначені права, особа, відносно якої застосовується НСРД у кримінальному провадженні, може самостійно або через свого захисника. А тому в контексті нашого дослідження необхідно дослідити процесуальний статус та гарантії діяльності цього важливого суб'єкта сторони захисту. Це насамперед пов'язано з тим, що у

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

проведенні НСРД, а також захисті прав людини при їх здійсненні захиснику належить важлива роль.

Відповідно до ч. 1 ст. 45 КПК України захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [2]. Він користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених статтею 50 КПК України, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

Захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені КПК України, та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого [2].

В контексті сформульованої мети дослідження слід зазначити, що відповідно до КПК України, захисник наділений рядом повноважень, що можуть ним використовуватися під час проведення слідчим/прокурором НСРД у кримінальному провадженні, зокрема: 1) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України; 2) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення; 3) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій; 4) заявляти клопотання про забезпечення безпеки щодо свого підзахисного, членів його сім'ї, його близьких родичів, майна, житла тощо; 5) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; 6) застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь; 7) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України, зокрема: рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 8) вимагати відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК України.

На жаль, на практиці при реалізації своїх повноважень захисником, виникає ряд проблем.

По-перше, з моменту укладення договору про надання правової допомоги спроби захисника ознайомитися із матеріалами кримінальної справи в порядку ст. 221 КПК України, як правило, закінчуються невдало. Аналогічна ситуація виникає при заявленні клопотання захисника про проведення процесуальних дій.

Відповідно до ст. 221 КПК України слідчий та прокурор зобов'язані за клопотанням сторони захисту, потерпілого надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. При цьому, на нашу думку, викладення ст. 221 КПК України є не зовсім чітким, оскільки містить оціночне поняття «може зашкодити досудовому розслідуванню», яке не розкривається в законодавстві, а тому при правозастосуванні може призвести до певних маніпуляцій.

Так, проведене нами опитування адвокатів, дає змогу зробити висновок, що в більшості випадків слідчі, в порушення вимог ст. 220 КПК України, зовсім не реагують на ці клопотання, безпідставно відмовляють у їх задоволенні, посилаючись на необґрунтовані причини, або частково надають матеріали досудового розслідування, ознайомлення з якими, на їх думку, не може зашкодити досудовому розслідуванню.

При цьому, слід звернути увагу, що чинний КПК України не передбачає відповідальність слідчого за бездіяльність стосовно клопотання захисника або за безпідставну відмову в його задоволенні, що дозволяє слідчому зловживати своїми повноваженнями.

Таким чином, на нашу думку, з метою більш ефективного захисту прав особи у кримінальному провадженні, в тому числі під час проведення НСРД, необхідно внести певні зміни у ст. 220 КПК України стосовно запровадження відповідальності слідчого за порушення процедури розгляду клопотань під час досудового розслідування.

Наступна проблема при реалізації своїх повноважень захисником у кримінальному провадженні, в тому числі під час проведення НСРД, пов'язана із збиранням і поданням слідчому, прокурору, слідчому судді доказів.

Новий КПК України, як вже говорилося, посилює повноваження захисника під час здійснення функції захисту, але, на жаль, є не досить досконалим в частині визначення механізмів реалізації повноважень захисником, пов'язаних із збиранням доказів та їх допустимістю у кримінальному провадженні.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

З цього приводу слід зазначити, що збільшення прав адвоката щодо можливості самостійно збирати докази прямо розширює межу допустимості доказів: ст. 86 КПК України встановлює, що «доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом» [143, с. 4].

Враховуючи зазначене, слід наголосити, що для захисника як для суб'єкта захисту прав і законних інтересів осіб у кримінальному провадженні, є вкрай важливими наступні моменти, пов'язані із проведенням НСРД і належністю та допустимістю доказів, отриманих у їх результаті: законність проведення НСРД (тобто наявність постанови слідчого або прокурора та відповідність її ст. 251 КПК України), дотримання строків її проведення (тобто їх відповідність вимогам кримінального процесуального законодавства в залежності від суб'єкта прийняття рішення про їх продовження), відповідність суб'єкта, що надав дозвіл на здійснення НСРД, вимогам КПК України. Однак, на практиці захисник досить часто зустрічається із проблемами реалізації своїх повноважень при перевірці вищезазначених аспектів через відсутність можливості отримання копій процесуальних документів, що є підставою проведення НСРД або їх відмови, зокрема: ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД або ухвали слідчого судді про відмову на надання дозволу на її проведення, постанови слідчого про проведення відповідної НСРД.

Такі процесуальні документи відсутні у матеріалах кримінального провадження, оскільки відповідно до п. 5.1. Інструкції про організацію проведення НСРД постановою слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії та додатки до нього, протокол про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які містять відомості про факт та методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам та безпеці, підлягають засекречуванню [58].

І навіть після завершення проведення НСРД, коли грифи секретності матеріальних носіїв інформації підлягають розсекречуванню і до розсекречених матеріалів доступ надається разом з іншими матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України, копії процесуальних документів, що є підставою проведення НСРД або їх відмови, стороні захисту не надаються, що є незаконним, відповідно

до вимог КПК України та Інструкції про організацію проведення НСРД.

Так, у кримінальному провадженні № 12017230030002264 відносно особи К., підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК України, проводились такі НСРД, як контроль за вчиненням злочину у формі оперативної закупки (ст. 271 КПК) та аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК), проте ухвали апеляційного суду про надання дозволу на проведення НСРД, на підставі якої проводився аудіо-, відеоконтроль особи у матеріалах провадження не було. Не було також і постанови прокурора про надання дозволу на проведення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки. Результатом подібної практики є заявлення захисником в суді клопотань про визнання зібраних доказів незаконними, а складених протоколів – недопустимими доказами.

Незаконність зазначеного підтверджується судовою практикою, відповідно до якої, як було вже раніше сказано, рішеннями Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, докази, отримані в результаті застосування НСРД, які в порядку ст. 290 КПК України в повному обсязі не відкривалися стороні захисту і в суді не досліджувалися, зокрема матеріали, які були юридичною підставою проведення НСРД, визнавалися незаконними.

Підтвердженням сказаного є рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 24.03.2015 (справа № 5-747км15 стосовно М. Д. Литвиненка) [144] тощо.

Таким чином, можемо зробити висновок, що у разі не відкриття матеріалів відповідно до положень ст. 290 КПК України стороною обвинувачення стороні захисту, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази.

Наступним проблемним питанням реалізації своїх повноважень захисником, пов'язаних із збиранням доказів та їх допустимістю у кримінальному провадженні, є право захисника ініціювати проведення НСРД.

Зі змісту статей 93 та 303 КПК України випливає, що засобом збирання доказів у конкретному кримінальному провадженні є право захисника бути суб'єктом ініціювання проведення НСРД. З метою реалізації зазначеного права захисник подає слідчому, прокурору відповідне клопотання, як і будь-яке інше, що розглядається в порядку, передбаченому в ст. 220 КПК України, в строк не більше трьох днів з моменту подання. Відповідно до зазначеної норми захисник повідомляється про результати розгляду клопотання. При цьому, про повну

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається захисникові.

Аналіз даної статті говорить про те, що звернутись до слідчого чи прокурора захисник може лише в тих випадках, коли вирішення певного клопотання відноситься до їх компетенції. Звернутися до суду безпосередньо захисник може лише у випадках, коли в задоволенні заявленого ним клопотання до слідчого чи прокурора відмовлено.

Звичайно можливість оскарження захисником до слідчого судді постанови слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій є важливою гарантією здійснення захисником своїх повноважень у сфері забезпечення прав людини у кримінальному провадженні, в тому числі і під час здійснення НСРД. Разом з тим, з урахуванням слідчо-прокурорської практики, відсутність норми, яка б дозволяла захиснику звернутись з клопотанням про проведення певної НСРД безпосередньо до суду, зводить нанівець принцип рівності сторін та змагальності, що в свою чергу тягне до порушення засади розумності строків, а також порушення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Тому залишається не вирішеним питання про те, чому захисник не може самостійно звернутись до слідчого судді з клопотанням про проведення НСРД. Відповідно до КПК України саме слідчий суддя надає дозвіл на проведення більшості НСРД, проте ініціаторами такого клопотання є лише прокурор або слідчий.

Таким чином, слід зазначити, що існуюча ситуація не лише не відповідає потребам правозастосовчої практики, з чим згодні майже 100% опитаних адвокатів, але й засадам кримінального провадження, які визначають сутність кримінального процесу в Україні в цілому.

Як слушно зазначає з цього приводу О. Г. Яновська: «Пряма залежність сторони захисту від рішення сторони обвинувачення щодо доцільності проведення тих чи інших процесуальних дій та явна невідповідність строків реагування судового органу на звернення двох сторін при вирішенні ідентичних питань в процесі досудового розслідування свідчить про відсутність рівності сторін та недостатню процесуальну забезпеченість засади змагальності в кримінальному провадженні» [145, с. 128].

На нашу думку, з метою ефективної реалізації принципів рівності сторін та змагальності у кримінальному провадженні, удосконалення процесуального статусу захисника та забезпечення гарантій його діяльності, а також захисту прав та законних інтересів учасників

кримінального провадження необхідно у ч. 3 ст. 246 КПК України та Розділі II «Підстави та порядок отримання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій» Інструкції про організацію проведення НСРД закріпити право захисника звертатись до слідчого судді з клопотанням про проведення НСРД.

Водночас, в контексті нашого дослідження слід звернути увагу на ч. 6 ст. 223 КПК України, яка також стосується процесуального статусу сторони захисту. Так, відповідно до цієї статті, слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. При цьому, що розуміти під цією частиною відповідної норми «крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо» в кримінальному процесуальному законодавстві не конкретизовано.

Ми вважаємо, що в даному випадку законодавець мав на увазі саме НСРД. А тому, на наш погляд, захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також інтересам кримінального судочинства в цілому, буде відповідати закріплення на законодавчому рівні права сторони захисту, до якої, як було зазначено нами відноситься і представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, приймати участь у проведенні НСРД, якщо вона здійснюється за їх клопотанням.

Запропонована нами зміна буде узгоджуватись із ч. 2 ст. 22 КПК України, відповідно до якої сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Однак, у випадку участі захисника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження у проведенні НСРД, якщо вони здійснюється за їх клопотанням, з метою нерозголошення відомостей про факти та методи проведення НСРД, інформації, що отримана в результаті їх здійснення, а також захисту прав людини, захисник та інші суб'єкти, що приймали участь у проведенні НСРД, повинні в обов'язковому порядку попереджатися про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації, пов'язаної із проведенням НСРД, та надавати розписку про нерозголошення такої інформації [146].

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

У зв'язку із цим, доцільно ч. 3 ст. 246 КПК України викласти у наступній редакції: «Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – слідчий суддя за клопотанням прокурора/клопотанням слідчого, погодженого з прокурором або за клопотанням сторони захисту».

В той же час, ч. 6 ст. 223 КПК України слід доповнити другим абзацом наступного змісту: «У разі проведення негласної слідчої (розшукової) дії за клопотанням сторони захисту, вона проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника юридичної особи, крім випадків, коли це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній».

Що стосується представника юридичної особи, то запропоновані нами нововведення повинні стосуватися представника юридичної особи, яким є професійний адвокат, оскільки відповідно до Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу, а згідно з Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» саме адвокатура України забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі.

Захисник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, що приймають участь у проведенні НСРД, на нашу думку, в обов'язковому порядку повинні попереджатися про кримінальну відповідальність під розписку за розголошення отриманої інформації, пов'язаної із проведенням НСРД.

В контексті нашого дослідження слід також звернути увагу на наступне проблемне питання реалізації захисником своїх повноважень, пов'язаних із НСРД, а саме заборону на законодавчому рівні отримання ним, як і будь-яким іншим учасником кримінального провадження, копії протоколу про результати НСРД.

Так, відповідно до ст. 254 КПК України, виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається [2]. Однак, поряд з цим, слід зауважити, що це суперечить вимогам статей 42, 48 КПК України щодо права учасника кримінального провадження отримувати копії процесуальних документів.

Така ситуація може негативно вплинути на якість та ефективність захисту, оскільки захисник може не запам'ятати певні деталі під час ознайомлення з протоколом, може бути обмежений в можливості роботи з протоколом про результати НСРД з причини зайнятості в

інших кримінальних провадженнях, особливо коли час ознайомлення з матеріалами справи збігається з часом закінчення досудового розслідування. Цілком логічно, що велике значення для з'ясування моментів порушення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, виявлення фактів фальсифікації має зіставлення однієї слідчої дії з іншою, що можливо зробити лише за наявності процесуальних документів та їх детального аналізу.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне скасувати частину третю статті 254 КПК України щодо заборони виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них.

В контексті нашого дослідження слід зазначити, що аналогічно, як і захисник, правами підозрюваного чи обвинуваченого у кримінальному провадженні КПК України наділяється законний представник підозрюваного чи обвинуваченого. Поява законного представника підозрюваного чи обвинуваченого обумовлена віком останнього або його нездатністю розуміти свої дії та керувати ними.

Відповідно до ст. 44 КПК України як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний. При цьому, визнавати зазначених осіб законним представником не потрібно, оскільки вони відповідно до цивільного законодавства вже є законними представниками. Проте, про їх залучення як законного представника слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу. Зазначені особи користуються процесуальними правами осіб, інтереси яких вони представляють, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику [2].

Отже, недосконалість кримінального процесуального законодавства щодо участі захисника при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій тягнуть порушення принципу змагальності сторін у кримінальному судочинстві, а у кінцевому рахунку – порушення конституційних прав людини. Вважаємо, що впровадження запропонованих нами змін до Кримінального процесуального кодексу сприятимуть утвердженню прав людини та забезпеченню верховенству права.

2.4. Особи, які виконують допоміжну роль.

Реалізація завдань кримінального процесу взагалі, і НСРД, зокрема, була б неможливою без залучення додаткових учасників, які в рамках кримінального процесу відіграють допоміжну роль. Вони залучаються або допускаються до провадження на різних стадіях, виконують епізодичні завдання, які полягають у наданні допомоги сторонам обвинувачення і захисту. Участь зазначених осіб у проведенні НСРД обумовлена наявністю у них відповідних наукових, технічних або інших спеціальних, у тому числі рідкісних, знань, професійного або життєвого досвіду, володінням певними навичками застосування технічних або інших засобів, що можуть застосовуватись під час здійснення негласних слідчих (розшукових) дій для більшої ефективності їх проведення і досягнення мети процесуальної дії. В тому числі, забезпечення прав людини при провадженні НСРД. У зв'язку із сказаним постає питання встановлення особливостей їх процесуального статусу.

В роботі вже неодноразово вказувалось, що НСРД проводяться слідчим, який відповідно до законодавства здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноваженими оперативними підрозділами. Разом з тим закон наділяє слідчого та прокурора правом залучення до проведення НСРД інших осіб. Залежно від завдань, що вони виконують, їх можна поділити на групи: 1) учасники, які надають технічну допомогу суб'єктам, що ведуть процес (спеціаліст, працівники оперативних чи оперативно-технічних підрозділів правоохоронних органів, перекладач); 2) особи, які формують джерела доказів (свідки, експерти, поняті) [147, с. 91]; 3) особи, які здійснюють ініціативну допомогу у виявленні та розкритті кримінального правопорушення (заявники та представники певних установ, особи, що співпрацюють з оперативними підрозділами на конфіденційній основі (конфіденти) [148, с. 150–151].

У зв'язку з активними міграційними процесами в Україні значну кількість злочинів вчиняється іноземцями та особами без громадянства. Велика частина цих осіб не володіють українською мовою, або погано її розуміють, що вимагає залучення до провадження, у тому числі НСРД, перекладача. Відповідно до ст. 68 КПК України перекладачем є особа, яка може здійснити переклад пояснень, показань або документів, пов'язаних із проведенням НСРД.

Залучити перекладача можуть сторони кримінального провадження, слідчий суддя та суд. Як і будь-який учасник кримінального провадження перекладач наділений певними повноваженнями, зокрема, до прав перекладача, що пов'язані з проведенням НСРД належать такі:

– право на забезпечення своєї безпеки, безпеки своїх близьких родичів чи членів сім'ї. Зазначене право може бути реалізовано як за клопотанням перекладача, так і за ініціативою сторони кримінального провадження;

– ставити уточнюючі запитання з метою правильного перекладу;

– знайомитися з протоколами тих негласних слідчих (розшукових) дій, участь в проведенні яких він брав або здійснював переклад;

– у разі виявлення неточностей у складанні протоколу може робити зауваження, уточнення та доповнення.

У сфері проведення НСРД до найважливіших обов'язків перекладача належать обов'язок з'явитися за викликом сторони обвинувачення, слідчого судді чи суду, заявити самовідвід за наявності підстав та зробити на вимогу суб'єкта виклику повний і правильний переклад. Перекладач засвідчує правильність перекладу своїм підписом у протоколі процесуальної дії.

Не менш важливим обов'язком перекладача є обов'язок не розголошувати відомості, які стали йому відомі під час проведення НСРД по кримінальному провадженню або під час виконання перекладу. Важливим моментом участі перекладача у справах є компетентність у здійсненні перекладу та з'ясування його стосунків зі сторонами та свідками.

Враховуючи темпи науково-технічного прогресу, широкі можливості маскуванню злочинної діяльності та глибоку обізнаність злочинців у сучасних технічних засобах, використання допомоги спеціалістів все частіше є вкрай необхідною. Їх участь оптимізує роботу слідчого, робить її ефективною для виявлення, фіксації, приєднання та перевірки доказів, прискорює процес розкриття і розслідування злочинів [149, с. 113].

При цьому, він може бути залучений як під час проведення НСРД сторонами кримінальними провадження, так і в судді судом або сторонами для надання допомоги, в тому числі і безпосередньої технічної допомоги, так і після їх проведення для дачі пояснень з приводу певного питання.

Відповідно до законодавства умовами залучення спеціаліста до проведення НСРД у кримінальному провадженні є володіння спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів; наявність у слідчого на стадії досудового розслідування необхідності застосування певної особи для вирішення питання що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; наявність юри-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

дичних підстав для його залучення (клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги).

Слід зазначити, що у випадках залучення спеціаліста для проведення НСРД, він зобов'язаний прибути до слідчого, прокурора і суду, маючи при собі необхідне технічне обладнання, а також прилади і пристрої.

Важливими обов'язками спеціаліста у проведенні НСРД є нерозголошення відомостей, що безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час неї, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; виконання вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та надання пояснення з поставлених запитань. При цьому, гарантією забезпечення прав і законних інтересів осіб при проведенні НСРД, є заявлення спеціалістом самовідводу за наявності обставин, передбачених ст. 79 КПК України.

Під час здійснення своїх повноважень спеціаліст відповідно до КПК України має право: ставити питання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; використовувати необхідні для надання допомоги технічні засоби, прилади та спеціальне обладнання; акцентувати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на певні обставини чи особливості речей і документів; знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження.

В результаті проведення певних НСРД (контроль за вчиненням злочину та аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, тощо) виникає необхідність залучення експерта для проведення певних досліджень (об'єктів, явищ, процесів), що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення.

Підставами залучення експерта для проведення експертизи, пов'язаної з матеріалами НСРД, є володіння науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, наявність права на проведення експертизи відповідно до Закону України «Про судову експертизу», необхідність спеціальних знань для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, залучення його до проведення експертизи (за зверненням сторони кримінального провадження або доручення слідчого судді чи суду).

За результатами проведеного дослідження експерт надає висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери його знань.

До найважливіших прав, що можуть бути реалізовані експертом, у зв'язку із проведенням НСРД, є право заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, що мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання; ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні.

В свою чергу, до найголовніших обов'язків, що можуть бути реалізовані експертом, у зв'язку із проведенням НСРД, є обов'язок особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його; прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту; забезпечити збереження об'єкта експертизи; не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати [2].

Так само як і спеціаліст експерт може заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених ст. 79 КПК України.

Водночас, в контексті нашого дослідження певний інтерес представляє питання можливої участі у проведенні НСРД понятих. За загальним правилом КПК України не передбачає обов'язкової участі понятих у проведенні НСРД. Так, відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України перелік слідчих (розшукових) дій, під час яких участь понятих є обов'язковою, являється вичерпним. До них належать: пред'явлення для впізнання особи, трупа чи речі, огляд трупа, його ексгумація, слідчий експеримент, освідування, обшук особи, обшук чи огляд житла або іншого володіння особи.

Однак, чинний КПК України у ч. 7 ст. 223 дозволяє слідчому або прокуророві на свій розсуд приймати рішення про участь понятих в інших процесуальних діях. Фактичною підставою такої участі понятих відповідно до законодавства є доцільність їхньої присутності у проведенні процесуальної дії.

Слід звернути увагу на те, що законодавець не зводить присутність понятих до проведення лише слідчої дії, адже будь-яка слідча дія є процесуальною, проте не кожна процесуальна є слідчою.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Практика проведення НСРД показує, що участь понятих у проведенні НСРД стала скоріше правилом, ніж винятком. Проведене нами опитування слідчих дозволяє стверджувати, що при проведенні НСРД великий відсоток останніх залучають понятих, оскільки їх участь є певною гарантією забезпечення законності досудового розслідування і допустимості доказів, отриманих при НСРД. Не випадково понятих порівнюють з народним контролем.

Як правильно зазначає відомий вчений-процесуаліст дореволюційної епохи І. Я. Фойницький «інститут понятих у кримінальному процесуальному законодавстві – це залишок старовинного російського інституту народної участі в кримінальному суді, який переродився в інститут забезпечення правдивості того, що відбувається в стадії дізнання і попереднього слідства» [150].

Разом з тим, слід зазначити, що законодавець пред'являє певні вимоги до понятих. Згідно ч. 7 ст. 223 КПК України, поняті – це не зацікавлені особи в результатах кримінального провадження, якими не можуть бути потерпілий та його родичі, родичі підозрюваного та обвинуваченого, працівники правоохоронних органів. Ще в 1649 році в першому законодавчому документі «Соборному Уложенні» прототипом понятих були так звані «достойні люди», які залучалися до проведення процесуальних дій. Це були найбільш авторитетні та освічені особи. Довіра з боку громадськості були головним критерієм їх участі у процесі.

Нажаль інститут понятих сьогодні ще не набув того достатнього рівня, який би відповідав вимогам реформи кримінального судочинства. Процесуальний статус понятих, їх місце та роль у кримінальному провадженні потребують удосконалення.

Як було вже зазначено, понятими повинні бути не зацікавлені особи. Практика проведення НСРД показує, що слідчі досить часто залучають в якості понятих осіб, які в минулому були працівниками правоохоронних органів, а сьогодні, це, як правило, довірені особи оперативних співробітників оперативних підрозділів, відділів поліції. Крім того, ними у багатьох кримінальних провадженнях є одні й ті самі особи.

Аналіз даної ситуації свідчить про те, що за допомогою таких понятих слідчий та співробітники оперативних підрозділів прикривають порушення процесуальної форми проведення слідчих дій, в тому числі і НСРД або взагалі проводять їх за заздалегідь запланованою схемою. З метою унеможливлення таких випадків на практиці, на нашу думку, необхідно доповнити ч. 7 статті 223 КПК України переліком осіб, які

не можуть бути понятими, серед яких зазначити колишніх працівників правоохоронних органів та довірених осіб оперуповноважених оперативних підрозділів.

Якщо слідчий чи співробітник оперативного підрозділу, якому слідчим доручено проведення НСРД (а в такому разі він набуває статусу слідчого) приймає рішення залучити до проведення НСРД понятих, то процедура їх залучення та участь у НСРД повинні відповідати чинному законодавству.

Це означає, що слідчий повинен визначитися з особами, які будуть приймати участь у НСРД та роз'яснити їм сутність їхньої участі в цій слідчій дії. Адже понятий повинен не просто поставити свій підпис у певних процесуальних документах, якими оформляються результати слідчих дій, а своїм підписом засвідчити хід проведення слідчої дії та відповідність записів у протоколах тим діям, які дійсно відбувалися.

Сутність участі понятого у проведенні слідчої дії полягає в тому, що понятий стежить від початку до закінчення цієї дії за ходом її проведення, з метою виключення неправомірних дій та фальсифікацій зі сторони суб'єкта проведення слідчої дії. Для досягнення зазначеної мети понятий весь час повинен знаходитись біля працівників, що проводять слідчі дії.

Нажаль, специфіка проведення НСРД, не дозволяє понятим безперервно спостерігати за кожним із учасників цієї слідчої дії. Так, наприклад, у кримінальному провадженні № 4201423000000066, в якому здійснювалися такі НСРД, як контроль за вчиненням злочину у формі оперативної закупки та аудіо-, відеоконтроль особи поняті А. і Б. були присутні в службовому кабінеті слідчого, де оглядалися грошові кошти, робилися їх копії. Ці гроші в подальшому були вручені покупнику. Разом зі слідчим, оперативними співробітниками, покупником, поняті на автомобілі виїхали до місця здійснення закупки наркотичних засобів. Біля певного будинку автомобіль зупинився і покупник вийшов. Далі його дії поняті не бачили, що не відповідає сутності їх участі у слідчій дії, адже інколи до моменту зустрічі покупника з особою, відносно якої здійснюються НСРД, він залишається не у полі зору.

Сам процес оперативної закупки взагалі проводиться таким чином, що виключає можливість слідкувати за діями покупника, а отже, можливість сумнівів щодо законності проведення НСРД не виключається.

Водночас, необхідно зазначити, що хоча участь понятого у проведенні НСРД в окремих випадках є вкрай необхідною, залучення поня-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

тих до проведення НСРД є дискусійним відповідно до законодавства питанням.

Так, на сьогоднішній день питання, чи є інформація про факт проведення та методи проведення НСРД державною таємницею, не вирішено. Відповідно до Закону України «Про державну таємницю» до державної таємниці, відноситься інформація про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової, розвідувальної і контррозвідувальної діяльності, однак про НСРД – ні [151].

В той же час відповідно до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого Наказом Служби безпеки України 12 серпня 2005 року № 440 до відомостей, що становлять державну таємницю належать відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться чи планується проведення негласної слідчої (розшукової) дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам і безпеці [152].

Якщо відомості про факт або методи проведення НСРД є державною таємницею, то брати участь у проведенні НСРД можуть лише особи, що мають допуск до державної таємниці. Однак, очевидно, що поняті не можуть його мати. Як і не можуть мати інші особи, участь яких законодавець відповідно до аналізу положень КПК України допускає у проведенні НСРД. Очевидно, що вони відповідно можуть ознайомлюватись не лише із фактом, а навіть методами проведення НСРД. Такі особи не є співробітниками правоохоронних органів та не мають допуску до державної таємниці. До зазначених осіб належать керівники та працівники установ зв'язку, операторів телекомунікаційного зв'язку, особа, яка здійснювала зняття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, керівник банківської установи та її працівники, що зобов'язані сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію.

Виникає двояка ситуація. З однієї сторони під час окремої категорії НСРД участь понятих бажана, з іншої – залучення їх є незаконним. Так само як і тих осіб, яких законодавець дозволяє залучати до проведення НСРД (за умови, що відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії становлять державну таємницю).

Важко уявити оперативну закупку без закупника або з закупником, який є працівником правоохоронних органів. На практиці найчастіше використовують в ролі закупника раніше судимих осіб, підозрюваних

по іншому кримінальному провадженню, осіб, що перебувають під адміністративним наглядом. Імовірність вдало проведеної НСРД саме з такою категорією осіб в ролі закупника/продавця є більш високою, оскільки вони є відомими «у кримінальному світі» і з ними інші злочинці можуть «мати справи» на відміну від працівника поліції замаскованого під злочинця. За такої ситуації завжди залишається імовірність того, що працівника поліції можуть ідентифікувати і вдале проведення НСРД буде зірвано.

В контексті нашого дослідження слід зауважити, що чинний КПК України передбачає певні гарантії нерозголошення інформації і відомостей, що стали відомі особам, які брали участь у проведенні слідчих дій. Так, відповідно до ч. 3 ст. 66 КПК України особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії. В той же час, відповідно до ст. 254 КПК України відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, осіб, які їх проводять, а також інформація, отримана в результаті їх проведення, не підлягають розголошенню особами, яким це стало відомо в результаті ознайомлення з матеріалами в порядку, передбаченому статтею 290 зазначеного Кодексу.

При цьому, якщо протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій містять інформацію щодо приватного (особистого чи сімейного) життя інших осіб, захисник, а також інші особи, які мають право на ознайомлення з протоколами, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації щодо інших осіб [2].

Як бачимо, законодавець, визначаючи заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення НСРД, передбачає кримінальну відповідальність лише за розголошення інформації щодо приватного життя інших осіб. З буквального тлумачення норм, що містяться у статті 254 КПК України, можна зробити висновок, що за розголошення відомостей про факт та методи проведення НСРД, осіб, які їх проводять, а також інформації, отриманої в результаті їх проведення, кримінальної відповідальності немає. При цьому, заходи кримінальної відповідальності, про яку зазначено в ст. 254 КПК України можна застосовувати тільки до тих осіб, що здійснили розголошення певних відомостей після ознайомлення з протоколом негласної слідчої дії. Таким чином, можемо констатувати, що положення ст. 254 КПК України не розповсюджуються на керівників та працівників установ

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

зв'язку, операторів телекомунікаційного зв'язку, осіб, яка здійснювали зняття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, керівників банківських установ та їх працівників, і інших осіб, що зобов'язані сприяти проведенню НСРД і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію, оскільки останнім ця інформація стає відомою ще до складання протоколу про проведення НСРД.

Отже, сьогодні об'єктивно існує необхідність встановлення кримінальної відповідальності за розголошення відомостей про факт та методи проведення НСРД, осіб, які їх проводять, а також інформації, отриманої в результаті їх проведення щодо осіб, яким ця інформація стала відома у зв'язку із проведенням НСРД.

Таким чином, суд в особі слідчого судді є гарантом забезпечення прав і свобод людини при призначенні НСРД. Проте це можливо тільки за умови, що норми КПК України відповідають принципам та стандартам рівності, справедливості, неупередженості. Тому зусилля науковців та практиків повинні бути актуалізовані на розробку пропозицій щодо удосконалення чинного КПК та впровадження їх у законодавчу діяльність парламенту.

Закріплені в законодавстві форми судового контролю дозволяють забезпечити конституційні права людини при призначенні та проведенні НСРД лише частково. А тому необхідність утвердження прав людини вимагає внесення змін до КПК, зокрема щодо: 1) можливості оскарження ухвали слідчого судді суб'єктом, стосовно якого проводилось НСРД з моменту її розсекречення; 2) необхідності здійснювати контроль за виконанням НСРД після надання ухвали про дозвіл на її проведення, до моменту закінчення; 3) необхідності сповіщення слідчого судді прокурором про повідомлення осіб, відносно яких проводилися НСРД, про їх проведення, після закінчення; 4) зобов'язання прокурора повідомляти слідчого суддю про припинення НСРД, рішення на проведення яких він надавав; 5) необхідності надання копії протоколу про проведення НСРД слідчому судді.

Серед усіх суб'єктів сторони обвинувачення в кримінальному провадженні КПК України наділив найбільшою кількістю повноважень у сфері проведення НСРД прокурора.

Слідчі і оперативні працівники безпосередньо здійснюють провадження НСРД, застосовуючи при цьому передбачені законом засоби та методи. Неоднозначне розуміння ними норм закону, або вихід за його рамки, створюють загрозу фундаментальним засадам правової держави – пріоритету прав і свобод людини та верховенства права. Тому законодавчий орган повинен внести відповідні зміни до кримінального

процесуального законодавства, а уповноважені органи зобов'язані суворо його дотримуватися. Це сприятиме, з одного боку успішній боротьбі зі злочинністю, а з – іншого гарантуватиме забезпечення конституційних прав і свобод людини.

Особливе місце в захисті прав, свобод та законних інтересів особи при проведенні НСРД у кримінальному провадженні належить стороні захисту, проте закон не повною мірою забезпечує їм реалізацію своїх прав, що потребує внесення до КПК відповідних змін.

Серед суб'єктів, що виконують допоміжну роль, удосконалення правового статусу потребує лише понять.

Розділ 3.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

3.1. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій як необхідна умова законності їх проведення.

Важливість слідчих (розшукових) дій у боротьбі зі злочинністю важко переоцінити, оскільки саме завдяки їм здійснюється збирання і перевірка доказів, що мають значення для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. В той же час, слід зауважити, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій може супроводжуватися обмеженням прав, свобод та законних інтересів людини. У зв'язку із цим особливої актуальності набувають питання правової регламентації процедури провадження зазначених вище процесуальних дій, встановлення певних обмежень і меж втручання в сферу законних інтересів учасників кримінального процесу.

Важливою складовою правової регламентації негласних слідчих (розшукових) дій є визначення підстав їх проведення, оскільки без цього неможливе забезпечення законності під час їх здійснення у кримінальному судочинстві. Саме підстави провадження негласних слідчих (розшукових) дій покладені в основу прийняття рішення про їх проведення.

В теорії кримінального процесуального права підстави проведення слідчих дій неодноразово були предметом наукового дослідження. При цьому, більшість дослідників виділяють фактичні та юридичні (правові) підстави проведення слідчих дій. Під фактичними підставами проведення слідчої дії розуміють дані, які вказують на можливість вилучення інформації, яку шукають, з передбачених законом джерел [153, с. 106–107]; наявність достатніх доказів, що дозволяють припустити, що в ході слідчої дії можуть бути отримані відомості про факти, що мають значення для правильного вирішення справи [154, с. 12]. В свою чергу під юридичними підставами проведення слідчої дії

вбачають наявність відповідних повноважень державних органів і посадових осіб на проведення конкретної слідчої (розшукової) дії у поєднанні з належною процесуальною формою рішення про її проведення [155, с. 153].

Також необхідно звернути увагу, що поряд із визначенням понять фактичних та юридичних підстав проведення слідчих дій встановлюють їх ознаки. Так, П. А. Лупінська зауважує, що зазначені кримінально-процесуальні підстави мають певні ознаки: 1) рішення можуть бути винесені тільки державними органами і посадовими особами, що ведуть кримінальний процес, у межах їхньої компетенції; 2) вони виражають владне веління органів держави, породжують, змінюють чи припиняють кримінально-процесуальні відносини; 3) мають бути винесені у встановленому законом порядку і виражені у визначеній законом формі [156, с. 18].

Водночас, М. А. Погорецький до ознак підстав проведення слідчих дій відносить наступні: 1) отримання їх уповноваженою особою; 2) отримання їх у визначений законом спосіб; 3) визначеність їх (як юридичних підстав) кримінально-процесуальним законом для кожної слідчої дії; 4) здатність їх до формування внутрішнього переконання уповноваженої особи щодо необхідності проведення певної слідчої дії та можливості отримання доказової інформації зі слідів певного виду чи перевірки вже отриманих доказів (як фактичних підстав); 5) єдність юридичних і фактичних аспектів цих підстав [157, с. 3].

Отже, враховуючи вищевикладене, на нашу думку, під підставами проведення слідчих дій слід розуміти наявність визначених законом повноважень державних органів і посадових осіб на прийняття рішення щодо необхідності проведення слідчих дій у разі наявності достатніх доказів та відповідних даних для їх проведення з точки зору внутрішнього переконання уповноваженої особи на проведення конкретної слідчої (розшукової) дії, що здійснюється із дотримання встановленої процесуальної форми оформлення рішення про її проведення.

Враховуючи предмет нашого дослідження для нас є важливим встановлення підстав проведення саме негласних слідчих (розшукових) дій. Останні передбачені КПК України у статті 246 із однойменною назвою «Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій». З аналізу зазначеної статті зол зуміло, що загальною підставою проведення НСРД є випадки у кримінальному провадженні, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Другою підставою проведення НСРД, яка стосується

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

більшості НСРД, є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Третьою – ухвала слідчого судді або рішення прокурора [2].

Слід також зазначити, що сьогодні в науковій літературі представлено принаймні чотири наукові підходи щодо підстав проведення НСРД. Перший зводиться до того, що «частина 2 ст. 246 КПК України містить вичерпний перелік підстав для проведення негласних слідчих (розшукових) дій» [158, с. 97–98]. Однак, окремі вчені зазначену точку зору не розподіляють [159, с. 235], що, на наш погляд є не безпідставним. Ми вважаємо, що питання фактичних та юридичних підстав проведення НСРД не вичерпується зазначеними нормами, що визначенні КПК України.

Деякі вчені виділяють класичні фактичні та юридичні підстави проведення НСРД [159, с. 305], розуміючи під юридичними (правовими) підставами сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом умов, що дають право на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а під фактичними – факт правопорушення (фактично вчиненого суспільно небезпечного діяння), що дає право на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

З розумінням фактичних підстав проведення НСРД, що зводяться до факту вчиненого правопорушення погодитись складно, оскільки іноді підставою проведення НСРД може бути і не закінчений злочин. Так, наприклад така НСРД, як контроль за вчиненням злочину, може проводитись у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину [2].

Інші розподіляють підстави проведення НСРД на формальні і документальні [159, с. 235; 52, с. 7–20; 160, с. 144–145].

До формальних підстав проведення НСРД відносять наявність інформації про злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами; наявність інформації про осіб, які готують або вчинили злочини; наявність інформації про осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінальної відповідальності [161, с. 34].

В свою чергу, до документальних підстав науковці відносять: наявність заяви чи повідомлення, зареєстрованого встановленим законом порядком; наявність запису в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (далі – ЄРДР); повідомлення прокурора слідчим у письмовій формі про початок розслідування; якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, необхідною підставою є факт передачі невідкладно, але не пізніше наступного дня [52, с. 7–20].

Як бачимо, якщо підходи до розуміння фактичних підстав проведення НСРД різняться, то юридичні і документальні підстави проведення НСРД хоча і мають різну назву, мають однаковий зміст.

Окремі дослідники вважають, що підстави проведення НСРД поділяються на матеріально-правові (ступінь тяжкості кримінального правопорушення, щодо якого відбувається розслідування в рамках конкретного кримінального провадження), процесуальні (прийняття рішення відповідним суб'єктом кримінального провадження у формі процесуального документа) та фактичні (наявні відомості, які потребують перевірки для підтвердження або спростування інформації про вчинене кримінальне правопорушення, наявні відомості, що потребують перевірки про особу, яка вчинила чи готується до вчинення злочину, наявні відомості про осіб, які переховуються від органів розслідування) [162].

На нашу думку, найбільш вдалим для теорії та практики кримінального процесуального права є розподіл підстав проведення НСРД на фактичні та юридичні. Ми вважаємо, що розподіл підстав проведення НСРД на матеріально-правові, процесуальні та фактичні підстави проводити не доцільно, оскільки матеріально-правові та процесуальні є складовими юридичної підстави. Так, і ступінь тяжкості кримінального правопорушення, і прийняття рішення відповідним суб'єктом кримінального провадження у формі процесуального документа є передбаченими КПК України необхідними умовами, що дають право на проведення НСРД.

Водночас, слід погодитись із С. Р. Тагієвим, який справедливо зауважує, що проведення будь-якої негласної слідчої (розшукової) дії допускається лише за наявності одночасно і приводів, і підстав. Під приводами він розуміє передбачені законодавством або підзаконними нормативно-правовими актами фактичні відомості, які надійшли від джерел (гласних або негласних), оформлюються документально й містять відомості про підставу для проведення негласних слідчих (розшукових) дій [159, с. 236].

Аналіз кримінального процесуального законодавства дозволяє нам констатувати, що першою фактичною підставою проведення НСРД є наявність інформації, що потребує перевірки щодо факту вчинення кримінального правопорушення або факту підготовки до останнього. Слід зазначити, що джерелами такої інформації можуть бути: 1) заяви, певні листи, повідомлення як звичайних громадян, так і службових чи посадових осіб та інших представників влади, заяви і повідомлення підприємств, установ та організацій, повідомлення засобів масової

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

інформації; 2) відомості та матеріали, що отримані в результаті проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД, що проводились в рамках іншого кримінального провадження.

Наступною фактичною підставою проведення НСРД є наявність інформації про кримінальне правопорушення, яке вчинене невстановленими особами. В свою чергу, зазначена інформація може бути надана очевидцями, потерпілим, конфідентами оперативних підрозділів, здобута із інших негласних джерел, або в результаті проведення такої слідчої дії, як огляд місця події. Також інформація про кримінальні правопорушення, що вчинене невстановленими особами може міститися у джерелах, які ми перерахували стосовно інформації щодо вчинення кримінального правопорушення або факту підготовки до нього.

Однак, слід зауважити, що за наявності вищеперахованої інформації посадові особи-учасники кримінального провадження, що відповідно до законодавства мають право на проведення НСРД, зобов'язані здійснити перевірку цієї інформації на достовірність фактів, подій і обставин, що у ній містяться з метою прийняття обґрунтованого законного рішення про проведення НСРД, що може ґрунтуватися лише на достатності відомостей які виступають фактичними підставами для проведення НСРД.

Так, як зазначається у науковій літературі «прийняття рішення про проведення тієї чи іншої слідчої дії зумовлене можливістю максимально швидко та повно вирішувати завдання, поставлені перед органами досудового розслідування». Основою такого процесуального рішення вважають В. Д. Берназ та С. М. Смоков є законність та доцільність запланованих дій: потребує чи припускає закон таке рішення (і дії, що впливають з нього), чи обґрунтоване прийняте рішення, чи не будуть при його реалізації порушені права учасників кримінального судочинства» [163, с. 89]. Це безумовно означає, що у слідчого або іншого суб'єкта, що ініціює проведення НСРД повинні бути достатні дані, які дозволяють припустити, що при проведенні тієї чи іншої НСРД будуть отримані вагомі докази.

У схожому ключі висловлюється В. А. Колесник: «Достатність відомостей, які виступають фактичними підставами для проведення слідчої (розшукової) дії, вказує не на гарантію, а лише на більшою чи меншою мірою обґрунтовану можливість отримання бажаного результату. Це повною мірою стосується й фактичних підстав проведення тих слідчих дій, на проведення яких потрібна ухвала слідчого судді. Такі підстави можуть міститися як в процесуальних, так і в непроцесу-

альних джерелах, бути відображеними у відповідних документах, які є в конкретному кримінальному провадженні, або логічно витікати із загального й звичного перебігу подій» [54, с. 482].

При цьому необхідно зауважити, що мета проведення НСРД може бути досягнута тільки тоді коли є у наявності фактичні підстави, що вказують на те, що у разі проведення цієї НСРД буде досягнуто бажаного результату. Це безумовно означає, що у слідчого або іншого суб'єкта, що ініціює проведення НСРД повинні бути достатні дані, які дозволяють припустити, що при проведенні тієї чи іншої НСРД будуть отримані вагомі докази.

Третьою фактичною підставою проведення НСРД є наявність інформації щодо осіб, які готують або вчинили злочини, яка потребує відповідної перевірки. Зазначена інформація зазвичай надходить як із гласних, так і негласних джерел. При цьому, перевірка такої інформації має на меті здобуття фактичних даних, що входять до предмета доказування у кримінальному провадженні. Вказана інформація може стосуватися осіб, які вчинили певне правопорушення або готуються до його вчинення шляхом підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змови на вчинення злочину, усунення перешкод, а також іншого умисного створення умов для вчинення злочину [164], тобто мають відношення до конкретного злочину. До таких осіб можуть належати виконавці злочину, його організатори, пособники і підбурювачі.

Слід зауважити, що така інформація підлягає досить ретельній перевірці, оскільки за її наявності за таких обставин правоохоронним органам відома безпосередньо особа, яка начебто вчинила чи збирається вчинити кримінальне правопорушення. У разі виявлення такої інформації уповноваженими відповідно до закону суб'єктами кримінального провадження до вищезазначених осіб можуть застосовуватися різноманітні засоби процесуального примусу, зокрема, затримання на місці вчинення злочину, тримання під вартою та інші. Таким чином, в результаті наявності відомостей фактичних даних про протиправну діяльність певної особи, в наявності є підстави для проведення щодо неї відповідних НСРД.

Четвертою фактичною підставою проведення НСРД є наявність інформації про осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінальної відповідальності. До таких осіб належать передусім підозрювані, обвинувачені (підсудні), які ухиляються від слідства та суду; особи, що втекли з-під варти, конвою або караулу; особи, які переховуються тощо. У разі отримання

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

суб'єктами, що мають право на проведення НСРД інформації про зазначених вище осіб, вони можуть здійснювати проведення НСРД з метою їх розшуку. З цього приводу справедливо зауважується у науковій літературі «достатня інформація про осіб, які переховуються від органів розслідування або відбування покарань, – це офіційні дані, що дають підстави для заведення розшукової справи або термінового проведення негласних слідчих (розшукових) дій» [165, с. 8].

Як бачимо, фактичні підстави проведення НСРД – це сукупність достатніх відомостей (інформації), які вказують, що в результаті їх перевірки під час конкретної негласної слідчої дії можна отримати нові докази або перевірити ті, що є у наявності в конкретному кримінальному провадженні. Слід також зауважити, що фактична підстава проведення НСРД є підґрунтям для юридичної (правової) підстави – прийняття відповідними суб'єктами (слідчим, прокурором, слідчим суддею) рішення про проведення останніх.

Водночас, враховуючи факт можливого порушення конституційних прав, свобод та законних інтересів НСРД, слід **приділити увагу юридичним (правовим) підставам проведення негласних слідчих (розшукових) дій**, які є гарантією забезпечення законності під час їх проведення.

В науковій літературі сьогодні існують різні підходи щодо змісту юридичних підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій [166, с. 37]. Ці підстави, не дивлячись на, як здається, просте формулювання у законі, мають складну, полікомпонентну структуру. Відповідно до першого підходу юридична підстава проведення слідчої (розшукової) дії зводиться лише до процесуального документа, в якому міститься рішення про його проведення [166, с. 37]. Відповідно до другого підходу – сукупності обставин, які в узагальненому вигляді визначаються як «попереднє виконання передбачених в законі процедур» [167, с. 344–345], зокрема: процесуального документа, на підставі якого відповідна слідча (розшукова) дія проводиться; дотримання кримінально-процесуальної форми її проведення слідчої дії; правомочностей посадових осіб і органів на її провадження.

На нашу думку, підставою проведення слідчої (розшукової) дії, так само як і НСРД не доцільно визнавати дотримання кримінально-процесуальної форми, оскільки остання має значення вже саме для процесу провадження слідчої (розшукової) дії або НСРД і відображає хід її проведення, а підстава є певною умовою, що обумовлює і дає можливість проведення слідчої (розшукової) дії НСРД.

Ми вважаємо, що структура юридичної (правової) підстави НСРД розкривається в таких аспектах:

1) **організаційний**, що включає низку заходів, передбачених КПК України та Інструкцією про організацію проведення НСРД, без здійснення яких не можливе проведення будь-якої НСРД. Наприклад, прийняття та реєстрація слідчим, прокурором, заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення; внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, які слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язані внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань; здійснення початку розслідування, що настає з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та надання заявникові витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань, який надається через 24 години з моменту внесення вищезазначених відомостей; здійснення автоматичної фіксації дати внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань та присвоєння номера кримінального провадження; можливість проведення НСРД виключно у кримінальному провадженні, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб; можливість проведення НСРД у разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (статті 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269⁻¹, 270, 271, 272, 274). Так, більшість НСРД проводяться у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів (зокрема, аудіо- та відео-контроль особи; накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем (стосовно дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; спостереження за особою, річчю або місцем; моніторинг банківських рахунків; аудіо-, відеоконтроль місця; контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

Водночас, слід звернути увагу, що такі НСРД, як зняття інформації з електронних інформаційних систем та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, які за наявності умов, передбачених

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

КПК України можуть проводитися у кримінальному провадженні незалежно від тяжкості злочину.

– повідомлення слідчим керівника органу прокуратури невідкладно у письмовій формі про початок, підставу початку та окремі обставини досудового розслідування;

– передача прокурором невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності, наявних у нього матеріалів до органу досудового розслідування та доручення ним проведення досудового розслідування, якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені ним;

2) **темпоральний (строковий)** аспект, що характеризує період, протягом якого можливе проведення НСРД. Так, чинний КПК України містить наступні положення, що стосуються строків проведення НСРД, зокрема: 1) ч. 5 ст. 246 КПК України зазначає, що у рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії зазначається строк її проведення; 2) ст. 251 КПК України визначає, що постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна містити інформацію про початок і тривалість негласної слідчої (розшукової) дії, яка очевидно в залежності від обставин конкретного кримінального провадження може бути різною; 3) ч. 1 ст. 249 КПК України передбачає, що строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці. Однак, на практиці досить часто трапляються випадки, що вимагають продовження проведення НСРД, дозвіл на які надавався ухвалою слідчого судді. Відповідно до положень КПК України таке продовження проведення НСРД передбачено за ініціативою слідчого, прокурора.

Так, у випадках необхідності продовження строку проведення НСРД, що здійснюється за ініціативою слідчого, прокурора, останні мають право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали згідно з вимогами статті 248 КПК України. В такому випадку окрім зазначених у статті 248 КПК України відомостей слідчий та прокурор мають навести також додаткові відомості, що є законними підставами для проведення НСРД.

Важливо, що КПК України встановлено загальний строк проведення НСРД в одному кримінальному провадженні. Мова йде про ті НСРД, дозвіл на проведення яких надає слідчий суддя. В такому випадку строк проведення НСРД не може бути більше максимального строку досудового розслідування, передбачені статтею 219 КПК України.

Слід також зазначити, що у випадках проведення НСРД для встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної зазначеної особи. Чинний КПК України також передбачає обов'язок прокурора прийняти рішення про припинення подальшого проведення НСРД, якщо в цьому відпала необхідність.

Відповідно ст. 219 КПК України визначає три види строків досудового розслідування (у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку, у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості; у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину). Враховуючи той факт, що НСРД проводяться лише стосовно тяжкого або особливо тяжкого злочину, для нас є важливим останній випадок.

КПК України передбачає, що обчислення строків досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується звернення до суду з обвинувальним актом. При цьому, зазначені строки можуть бути продовженні двічі: до дня повідомлення особі про підозру до 12 місяців та після такого повідомлення – до 12 місяців.

Таким чином максимальний строк досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину може становити сорок чотири місяці, який включає в себе:

- строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей до ЄРДР до повідомлення особі про підозру – 18 місяців;
- строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей до ЄРДР на який його можна продовжити до повідомлення особі про підозру – 12 місяців;
- строк протягом якого з моменту повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчено – 2 місяці;
- строк на який досудове розслідування можна продовжити з моменту повідомлення особі про підозру – 12 місяців.

Водночас, необхідно зазначити, що відповідно до ч. 5 ст. 246 КПК України в межах максимального строку досудового розслідування строк проведення НСРД може бути продовжений:

- прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням, – до вісімнадцяти місяців;

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

– керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, – до шести місяців;

– начальником головного, самостійного управління, департаменту апарату Національної поліції, територіальних органів Національної поліції та його відокремлених підрозділів, Центрального управління Служби безпеки України, керівником відповідного підрозділу Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби України, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до дванадцяти місяців;

– Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, головою державного бюро розслідувань, керівником Державної кримінально-виконавчої служби України, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до вісімнадцяти місяців;

– слідчим суддею, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням у порядку, передбаченому статтею 249 цього Кодексу.

Можемо зробити наступні висновки стосовно часового (строкового) аспекту, що характеризує період, протягом якого можливе проведення НСРД: 1) максимальний строк проведення НСРД за рішенням слідчого судді складає сорок чотири місяці, за рішенням прокурора – вісімнадцять місяців; 2) значна кількість керівників правоохоронних органів та органів виконавчої влади, визначених у ч. 5 ст. 246 КПК України, наділена повноваженнями продовжувати строк проведення НСРД, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого.

В той же час, виникає питання, чому законодавець наділяє такими повноваженнями суб'єктів, які не є сторонами та учасниками кримінального провадження, і які відповідно до чинного КПК України не є суб'єктами, що приймають рішення про проведення НСРД взагалі.

3) максимальний строк проведення НСРД за рішенням слідчого в КПК України не встановлено.

Як бачимо, законодавець встановлює можливість продовження строку проведення НСРД 1) керівником органу досудового розсліду-

вання; 2) начальником головного, самостійного управління, департаменту апарату Національної поліції, територіальних органів Національної поліції та його відокремлених підрозділів, Центрального управління Служби безпеки України, керівником відповідного підрозділу Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби України, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції; 3) Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, головою державного бюро розслідувань, а також керівником Державної кримінально-виконавчої служби України, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого. В такому випадку максимальний строк проведення НСРД складатиме шість місяців у першому випадку, дванадцять – у другому і вісімнадцять місяців – у третьому.

За ситуації коли слідчий самостійно приймає рішення про проведення НСРД і розпочинає його, якщо не виникає необхідності у продовженні такої НСРД, максимальний строк проведення НСРД ані у чинному КПК України, ані в Інструкції про організацію проведення не визначено, а тому об'єктивно виникає необхідність встановлення його на законодавчому рівні.

3) **персональний (суб'єктний) аспект** полягає у правовому статусі суб'єктів кримінального провадження, що мають право на проведення НСРД, та їх повноваженнях щодо проведення НСРД;

– прийняття рішення про проведення НСРД слідчим, прокурором, а у випадках, передбачених КПК України, – слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

При цьому, рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор викладає в постанові, яка має відповідати вимогам ст.ст. 246, 251 КПК України, якщо ця дія проводиться без дозволу слідчого судді, або в невідкладних випадках, передбачених ст. 250 КПК України. Вимоги до зазначеної постанови зводяться до наступного, зокрема: зазначення строку проведення НСРД, а також найменування кримінального провадження та його реєстраційного номера; правової кваліфікації злочину із зазначенням статті (частини статті)

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Кримінального кодексу України; відомостей про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія; початку, тривалості і мети негласної слідчої (розшукової) дії; відомостей про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію; обґрунтування прийнятої постанови, у тому числі обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; вказівки на вид негласної слідчої (розшукової) дії, що проводиться;

– повідомлення слідчим прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій;

– у разі розгляду клопотання щодо негласних слідчих (розшукових) дій слідчим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування;

4) процесуальний аспект проведення НСРД розкривається через прийняття рішення щодо проведення НСРД у формі процесуального документа, зокрема:

– постановлення ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії у разі доведення прокурором або слідчим наявності достатніх підстав вважати, що: вчинений злочин відповідної тяжкості, також, що під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин;

– клопотання слідчого до слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД та звернення з ним до прокурора для його погодження;

– постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої, яка є процесуальною підставою проведення НСРД у випадках, коли відповідно до кримінального процесуального законодавства вони можуть самостійно прийняти рішення про проведення НСРД (контроль за вчиненням злочину – прокурор (ст. 271 КПК України), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ч. 1 ст. 269 КПК України), виконання спеціального завдання з

розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) – слідчий;

5) **винятковий аспект проведення НСРД**, що стосуються лише окремих випадків проведення НСРД, визначених у законодавстві, зокрема:

рішення слідчого, узгодженого з прокурором, або рішення прокурора про початок проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. Мова йде про злочини проти основ національної безпеки України; злочини проти життя й здоров'я особи, проти статевої свободи та статевої недоторканності; окремі злочини у сфері господарської діяльності (контрабанда та легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом); злочини проти громадської безпеки; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення; злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації; злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти; злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [2].

Слід зазначити, що підстава, визначена у ч. 1 ст. 250 КПК України викладена не зовсім вдало. Законодавець спочатку зазначає, що у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді, а у кінці диспозиції наголошує повторно на якихось випадках, передбачених КПК України, однак, не розкриває їх.

Не зрозуміло, чи розділяє законодавець зазначені випадки, вказані на початку диспозиції (пов'язані із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину). Якщо так, то це випадок, який одночасно пов'язаний із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину. Чи мається на увазі щось одне з двох? Якщо так, тоді відповідно до ч. 1 ст. 250 КПК України будь-яку НСРД можна провести до постановлення ухвали слідчого судді у виняткових невідкладних випадках,

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

пов'язаних із запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину [168];

– із попередньої підстави витікає наступна – звернення прокурора невідкладно після початку негласної слідчої (розшукової) дії (до постановлення ухвали слідчого судді у виняткових невідкладних випадках) до слідчого судді із відповідним клопотанням.

Із приводу останніх двох підстав проведення НСРД досить справедливо зауважує С. Р. Тагієв «у контексті аналізу квітесенції зазначених документальних підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій наголосимо, що вона максимально обґрунтовано доводить, що запобігання злочинам є однією з головних функцій правоохоронних органів. Саме тому законодавець у КПК України передбачив особливі випадки, надавши можливість уповноваженим суб'єктам проводити негласні слідчі (розшукові) дії, коли, наприклад, «бюрократичні зволікання можуть коштувати життя людини» тощо [159, с. 237].

– клопотання слідчого, прокурора до слідчого судді у порядку, передбаченому ст. 248 КПК України, у разі прийняття рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, у ході якої необхідно провести іншу негласну слідчу (розшукову) дію, яка вимагає постановлення ухвали слідчого судді.

Отже, юридична (правова) підстава негласної слідчої (розшукової) дії представляє собою сукупність обставин, що дозволяють здійснити проведення НСРД з формально-правової точки зору. У структурі юридичної (правової) підстави доцільно виділити п'ять важливих аспектів: організаційний, що включає низку заходів, передбачених законодавством, без здійснення яких не можливе проведення будь-якої НСРД; темпоральний (строковий) аспект, що характеризує період, протягом якого можливе проведення НСРД; персональний (суб'єктний) аспект, що характеризує суб'єктів кримінального провадження, що мають право на проведення НСРД, та їх дії щодо проведення НСРД; процесуальний аспект проведення НСРД, що характеризує прийняття рішення щодо проведення НСРД відповідним суб'єктом кримінального провадження у формі процесуального документа; винятковий аспект проведення НСРД, що стосуються лише окремих випадків проведення НСРД, визначених у законодавстві.

Таким чином, НСРД можуть бути проведеними тільки за умови дотримання фактичних і юридичних підстав, які є взаємопов'язаними та взаємозалежними. Вони мають складну багатокomпонентну сутність, являються запорукою законності досудового розслідування та гарантують дотримання прав та свобод людини, залученої в сферу кримінального судочинства.

3.2. Загальні та спеціальні завдання і принципи негласних слідчих (розшукових) дій.

Прийняття та набрання чинності КПК України 2012 року обумовили необхідність дослідження багатьох новостворених інститутів кримінального процесуального права, в тому числі, як вже неодноразово зазначалось у роботі, і інституту НСРД. Нова кримінальна процесуальна політика впливає не лише на вищезазначені інститути, але й їх правову природу, а також завдання та принципи. Останнє, беззаперечно, пов'язано із орієнтацією сучасного кримінального процесу на забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

В той же час, необхідно зазначити, що сьогодні питанню завдань та принципів негласних слідчих (розшукових) дій недостатньо приділено уваги, ось чому наразі об'єктивно є потреба проведення їх наукового дослідження.

Як справедливо зауважує Л. Д. Удалова «досягнення певного результату під час здійснення кримінально-процесуальної діяльності вирішується рядом питань (завдань). Під завданнями слід розуміти виражену у законі форму правової діяльності, що реалізується уповноваженими на те суб'єктами шляхом виконання наданих їм засобів для досягнення окремого та загального правового результату» [67, с. 20].

На наш погляд, завдання НСРД тісно пов'язані і переплітаються із завданнями кримінального процесу і кримінального провадження. При цьому в теорії кримінального процесуального права завдання кримінального процесу та кримінального провадження поділяють на дві групи: загальносоціальні та конкретні (безпосередні) завдання.

Так, завдання кримінального процесу можна визначити як в загальносоціальному плані з позиції ролі, яку він відіграє в житті суспільства, так і аналізуючи конкретні завдання, які повинні бути досягнуті при розслідуванні злочину та вирішенні судом кримінальної справи [169, с. 6].

Водночас, Е. Ф. Куцова вважає, що «встановлення на законодавчому рівні завдань кримінального процесу важливе тим, що такі завдання програмують конкретний зміст КПК. Законодавче визначення завдань програмують у кожній конкретній ситуації діяльність суду, прокурора, слідчого, дізнавача для того, щоб ця діяльність відповідала даним завданням» [170, с. 292].

Говорячи про важливість виконання завдань НСРД, як в цілому і кримінального судочинства слід наголосити, що правильне визначення на законодавчому рівні завдань кримінального провадження впливає

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

на ефективність проведення НСРД, ефективність кримінального провадження та в цілому на ефективність кримінального процесу.

З цього приводу не можна не погодитись із Р. А. Хашимовим, який справедливо зазначає, що «пізнавши цілі, що визначають існування і розвиток кримінального процесу як явища, можна визначити напрямки реформування, критерії ефективності, а також соціальну обґрунтованість кримінально-процесуальних інститутів. На цій основі запропонувати заходи з приведення у відповідність один одному дійсності і правової регламентації, що дозволить суспільству розвиватися і адекватно реагувати на соціальні протиріччя, що впливають на злочинність, з одного боку, і систему протидії їй, з іншого» [171, с. 3].

Враховуючи той факт, що НСРД є різновидом слідчих (розшукових) дій і засобом доказування у кримінальному провадженні, ми вважаємо за необхідне взяти за основу класифікації завдань НСРД завдання, які визначені у ст. 2 чинного КПК України. Так, відповідно до останньої завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2].

Отже, враховуючи вищевикладене, пропонуємо наступну класифікацію завдань НСРД:

1) загальносоціальні завдання НСРД, що впливають із завдань кримінального процесу в цілому. Значимо, що на загальносоціальному рівні негласні слідчі (розшукові) дії мають завданням охорону і захист від кримінальних правопорушень особи, її прав, свобод, законних інтересів, суспільства та держави в цілому.

Слід також звернути увагу, що завдання кримінального процесу в цілому, так і завдання НСРД, пов'язані і переплітаються із завданнями КК України. Так, відповідно до ст. 1 КК України завданням останнього є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [164].

Необхідно зазначити, що від правильного застосування уповноваженими суб'єктами норм кримінального права в межах кримінального провадження залежить ефективність захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, оскільки саме склад конкретного кримінального злочину, що передбачений КК України визначає предмет доказування у кримінальному провадженні, що здійснюється за допомогою різних засобів, в тому числі і НСРД.

2) галузеві (спеціальні) завдання, які направлені на:

– забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів, тобто встановлення факту вчинення кримінального злочину та особи, що його вчинила;

– викриття винуватих, тобто встановлення вини особи та з'ясування усіх обставин, що є необхідними для правильного прийняття рішення по кримінальному провадженню або спростування підозри чи обвинувачення, якщо вина особи не підтверджується;

– забезпечення правильного застосування кримінального процесуального закону таким чином, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

3) конкретні (безпосередні) завдання, які направлені на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретно-кримінальному провадженні.

Окреслені види завдань НСРД інтегруються у забезпечення справедливого судочинства по кожному кримінальному провадженню. Вирішуючи конкретні завдання, НСРД об'єктивно сприяють розслідуванню та попередженню злочинів, а від ефективності розслідування та кількості розкритих злочинів залежить ефективність кримінального та процесуального закону.

Отже, враховуючи вищевикладене, можемо констатувати, що під завданнями НСРД є передбачена кримінальним процесуальним законодавством форма діяльності, що здійснюється уповноваженими суб'єктами для досягнення швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів, встановлення вини особи або її спростування, забезпечення правильного застосування кримінального процесуального закону та охорони від кримінальних правопорушень особи, її прав, свобод, законних інтересів, суспільства та держави в цілому.

Ефективне досягнення завдань НСРД безпосередньо залежать від дотримання засад (принципів) проведення негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому, на нашу думку, усебічне дослідження правової

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

природи НСРД, а також вироблення напрямків удосконалення механізму їх проведення, неможливе без визначення керівних, концептуальних засад, на яких вони базуються. У зв'язку із цим набуває необхідності визначення системи засад (принципів) проведення НСРД та з'ясування їх сутності. Адже саме встановлення засад (принципів) їх проведення дозволяє правильно та ефективно застосовувати норми кримінального процесуального законодавства, забезпечити дієву ефективність державного примусу при розслідуванні та попередженні злочинів з одночасним поєднанням забезпечення прав і свобод та їх законних інтересів.

В аспекті сформульованої мети необхідно відмітити, що необхідність виділення системи засад (принципів) проведення НСРД та дослідження їх особливостей зумовлюється наступними причинами:

1) потребою формування ефективного механізму забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

2) потребою вдосконалення кримінального процесуального законодавства України у сфері забезпечення прав людини і громадянина, її законних інтересів під час проведення НСРД, що суттєво залежить від сукупності визначених в законодавстві принципів, які визначають напрямок нормотворчості у цій сфері кримінально-процесуальних правовідносин;

3) необхідністю удосконалення кримінальної процесуальної діяльності, що здійснюється відповідними уповноваженими суб'єктами у сфері забезпечення прав людини і громадянина, її законних інтересів під час проведення НСРД на основі якісно сформованих принципів;

4) необхідністю дієвої охорони і захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також її законних інтересів як важливої складової системи захисту прав держави.

Очевидно, що встановленню системи засад (принципів) проведення НСРД має передувати аналіз доктринальних положень щодо засад права та кримінального судочинства в цілому. Слід звернути увагу, що в науці кримінального процесуального права принципи часто ототожнюють із засадами кримінального процесу, зважаючи на аналогічний зміст цих двох категорій. Поняття засади з'явилося у кримінальному процесуальному законі з прийняттям нового кодексу, і з того часу воно широко увійшло у науковий обіг.

Звернення до Академічного тлумачного словника української мови дозволяє з'ясувати, що категорія засада розуміється як: 1) основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; 2) вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило

поведінки; 3) спосіб, метод здійснення чого-небудь [172, с. 300]. Принцип має схоже значення: 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; 3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [173, с. 693]. На наше переконання категорія «засада» є ширшою, ніж принцип, проте в рамках нашого дослідження, терміни будуть застосовуватися як синоніми.

В науковій літературі під принципами права розуміють закріплені в праві головні ідеї, вихідні начала, або основи функціонування, що характеризують його зміст, головне призначення права, обумовлені загальними закономірностями розвитку суспільства [174, с. 278].

У науці кримінального процесуального права більшість дослідників зводять зміст принципів (засад) до основоположних ідей та фундаментальних положень у сфері кримінального провадження.

Так, на думку Л. М. Лобойка, принципи (засади) кримінального провадження – це закріплені в правових нормах вихідні положення, що виражають панівні в державі політичні та правові ідеї і визначають суть діяльності сторін обвинувачення і захисту та суду щодо досудового розслідування і судового провадження [24, с. 43].

Д. В. Головін вважає, що принципами кримінального процесу виступають ті основоположні ідеї та фундаментальні положення у сфері кримінального провадження, на яких базується вся діяльність залучених до нього державних органів, посадових (службових) осіб, громадян та інших учасників процесу. Принципи кримінального провадження гарантують одночасне досягнення як цілей публічного інтересу суспільства у сфері кримінального процесу (попередження, виявлення і розкриття злочинів, викриття й покарання винних осіб та недопущення покарання невинних), так і адекватний захист законних прав і приватних інтересів (щодо підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого та інших учасників процесу) [175, с. 209].

Слід звернути увагу, що в науці кримінального процесуального права принципи часто ототожнюють із засадами кримінального процесу або провадження, вбачаючи однаковий зміст цих двох категорій. В юридичній літературі загальні засади кримінального провадження характеризуються як: 1) система ознак, які характеризують їх фундаментальність та основоположність, а саме, це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, що мають фундаментальне значення для кримінального процесу, визначають його спрямованість, побудову

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

загалом, форму і зміст його стадій та інститутів; 2) вони виражають панівні в певній державі політичні та правові ідеї, які стосуються завдань і способу здійснення судочинства в кримінальних справах; закріплені в нормах права; 3) діють у всіх або кількох стадіях процесу й обов'язково в його центральній стадії – стадії судового розгляду; 4) їх порушення означає незаконність рішення у справі й обов'язково тягне його скасування [176, с. 35].

Водночас, В. М. Тertiшник під принципами кримінального процесу розуміє найзагальніші положення, правила поведінки, головні ідеї, начала, що визначають сутність і зміст діяльності суб'єктів процесу, процесуальну форму здійснення правосуддя, створюють систему гарантій встановлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя, та які отримали закріплення в законі, звернені своїми правовими вимогами до всіх учасників процесу, мають загальнообов'язковий характер, забезпечуються заходами державного примусу і мають правовий механізм реалізації [41, с. 83].

Таким чином, враховуючи вищевикладене та загальноприйняте тлумачення принципів у доктрині кримінального процесуального права, а також предмет нашого дослідження, пропонуємо під принципами проведення НСРД розуміти основні вихідні положення, керівні ідеї, що мають фундаментальне значення для процесу здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, на яких має базуватися порядок їх проведення. При цьому необхідно зауважити, що від ефективно сформованих принципів проведення НСРД залежать не лише досягнення завдань НСРД, але якісна охорона та захист прав, свобод та законних інтересів людини.

Необхідно зазначити, що у законі система принципів проведення НСРД не визначена. Так, чинний КПК України у ст. 7 лише визначає загальні засади кримінального провадження. Однак, очевидно, що принципи проведення НСРД беруть свій початок із загальних засад кримінального провадження.

Ми пропонуємо взяти за основу класифікації принципів проведення НСРД галузевий критерій їх розподілу, оскільки саме він найбільш розкриває правову природу досліджуваних принципів і їх сутність, а отже, дає можливість точно визначити функціональне спрямування відповідного принципу.

На наш погляд, систему принципів проведення НСРД утворюють три групи принципів, зокрема:

– **загально-правові принципи або конституційні принципи**, які не лише мають фундаментальне значення для всієї галузі кримінально-

го процесуального права, притаманні усім її інститутам права, і фактично всім галузям законодавства, а також відображають побудову системи права в цілому. Це пов'язано із тим, що вони передбачені переважно Конституцією України, яка є основою для всіх галузей національної системи права. Вони здійснюють вплив однаково на усі галузі національного права, а тому реалізуються як на загальноправовому, так і на галузевому рівні, однак, їх сутність і зміст при цьому залишаються не змінними.

До зазначеної групи належать наступні принципи:

– принцип верховенства права. На основі ст. 8 КПК України можемо зробити висновок, що з урахуванням предмета нашого дослідження сутність даного принципу зводиться до того, що будь-яка НСРД повинна проводитися з урахуванням вихідної ідеї проте, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а також органів державної влади, що виражають волю останньої. Слід також звернути увагу, що відповідно до чинного КПК України принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [3];

– принцип законності. З урахуванням положень ст. 9 КПК України, яка визначає принцип законності кримінального провадження, можемо сформулювати принцип законності проведення НСРД, суть якого зводиться до наступного:

1) під час прийняття рішення про проведення НСРД та безпосередньо під час її здійснення суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, оперативні підрозділи та інші залучені особи зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства;

2) суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, оперативні підрозділи та інші залучені особи до проведення НСРД мають виявити і дослідити усі обставини під час проведення НСРД, що підтверджують винуватість особи або виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень;

3) суб'єкти, що приймають рішення про проведення НСРД, а також їх проводять, мають керуватися законами і нормативно-правовими

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

актами, що відповідають чинному КПК України та Інструкції про організацію проведення НСРД;

4) кримінальне процесуальне законодавство України, в тому числі і в частині регулювання проведення НСРД, застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Слід погодитись із Д. В. Головіним та А. М. Мазаловим, які зауважують, що зазначення в законодавчому переліку засад кримінального провадження на перших двох позиціях принципу верховенства права і принципу законності не є простим збігом обставин, а відображає фундаментальну роль для всієї кримінально-процесуальної діяльності саме цих принципів. Дослідники визначають певну діалектику принципу верховенства права та принципу законності як змісту та її форми, коли перший вказує на те, «що» має бути дотримано в кримінальному провадженні (права та свободи людини та громадянина), а другий – на те, «як» це повинно відбуватись (через неухильне дотримання нормативних приписів законодавства) [175, с. 208–209];

– принцип рівності перед законом і судом означає відсутність певних привілеїв або відповідних обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК України, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками у зв'язку із проведенням НСРД;

– принцип поваги до людської гідності. Суть зазначеного принципу зводиться до того, що під час проведення НСРД має бути забезпечена повага до людської гідності. Так, очевидно, що в силу своєї специфіки НСРД певним чином зачіпають і навіть обмежують конституційні права і свободи людини і громадянина, однак, при цьому людська гідність не може зазнавати жодних зазіхань. Однією із гарантій забезпечення цього принципу є положення ч. 2 ст. 275 КК України про заборону залучення до конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру. Оскільки розкриття відомостей, які особи відкривають вищезазначеним представникам різноманітних професій, використання їх у кримінальному провадженні можуть спричинити шкоду людській гідності;

– принцип презумпції невинуватості та забезпечення доведеної вини означає, що факт проведення НСРД щодо особи не є підставою

для визнання її виною або доказом її винуватості, оскільки відповідно до ст. 17 КПК України особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили [3]. Стосовно зазначеного принципу необхідно також зазначити, що підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, а тому докази, які отримані із порушенням процесуальної форми проведення НСРД не можуть бути використанні для доведення вини особи;

– принцип забезпечення права на захист. Даний принцип має суттєве значення для визнання зібраних у справі доказів, отриманих після проведення НСРД, допустимими.

Так, як правило, наслідком проведення певних НСРД, зокрема, контролю за вчиненням злочину, аудіо, відеоконтролю особи є такі процесуальні дії, в тому числі і слідчі дії, як затримання особи в порядку статті 208 КПК України, освідчування особи, огляд житла, службового приміщення, автомобіля та іншого володіння особи, огляд місця події тощо.

Принцип забезпечення права на захист у вищеперерахованих випадках, що є наслідком проведення НСРД, полягає в тому, щоб слідчий повідомив особі її права та роз'яснив їх. При цьому, не достатньо просто перерахувати відповідні статті КПК України, в яких викладені ці права, озвучити права та відібрати у особи підпис про те, що йому ці права роз'яснено і вони йому зрозумілі. Необхідно розтлумачити зміст цього права та надати можливість його реалізувати, саме в цьому і полягає принцип забезпечення права на захист. Не випадково термін «забезпечити» означає надати комусь щось потрібне, необхідне.

Забезпечення права на захист включає в себе надання особі відносно якої проводилася НСРД, в результаті яких їй пред'явлена підозра або її затримано (а з моменту затримання ця особа набуває статусу підозрюваного) можливості давати усні або письмові пояснення, права збирати і подавати докази, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Складовою цього принципу є право особи, відносно якої проводилася НСРД, що призвели до пред'явлення їй підозри або її затримання, мати захисника, яким може сьогодні бути лише адвокат, тобто особа, яка має право на заняття адвокатською діяльністю – професійний фахівець у галузі права.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити підозрюваному його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника за рахунок держави.

Завершуючи розгляд вищеперерахованих загально-правових (конституційних) принципів, зазначимо, що усі вони виявляються й деталізуються в галузевих принципах кримінального процесуального права.

Другою групою принципів проведення НСРД є **галузеві принципи кримінального процесуального права**, які притаманні саме цій галузі права, її інститутам, в тому числі і негласним слідчим (розшуковим) діям. Цю групу принципів утворюють наступні:

– принцип змагальності сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, що пов'язано із проведенням НСРД. Так, розкриваючи зазначений принцип, зауважимо, що загальновідомим є факт змагальної сутності кримінального процесу. Остання передбачає самостійне обстоювання сторонами обвинувачення і захисту своїх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів. Це досягається за допомогою засобів, передбачених КПК України.

Таким чином, як особа, відносно якої проводилися НСРД (сама чи через свого захисника), а так само і слідчий та прокурор як сторони кримінального провадження мають право на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, що мають значення для кримінального провадження, а також на заявлення клопотань і скарг.

При цьому сторони наділені однаковими, рівними правами в змагальності. Вони також мають право на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Так, наприклад, якщо у справі, в якій проводилися НСРД, є потерпіла особа, то вона сама або через свого представника може підтримувати, як і прокурор, обвинувачення. Разом з тим, захист особи, відносно якої проводилися НСРД, може здійснювати як сама ця особа (підозрювана або обвинувачена), так і її захисник або законний представник.

Необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків створює суд, зберігаючи при цьому об'єктивність та неупередженість;

– принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів. З приводу цього принципу необхідно зазначити, що оскільки НСРД проводяться на стадії досудового розслідування, то і докази збираються на цій стадії кримінального провадження. Так, у зв'язку із проведенням НСРД слідчий може проводити допити, огляди, освідування, призначати експертизи тощо, проте відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, не будуть визнані доказами, якщо

вони не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України. Суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених КПК України, зокрема показання отримання в результаті відеоконференції.

Сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом. Саме на стадії судового розгляду в ході судового слідства встановлюється вина особи, стосовно якої проводилися НСРД;

– **принцип** публічності. Слід наголосити, що принцип публічності на різних стадіях кримінального провадження свою дію проявляє по-різному. Це залежить від характеру, форм і завдань стадії кримінального провадження.

Передусім цей принцип означає, що кримінальне провадження здійснюється від імені держави у справах публічного обвинувачення. Проте, на нашу думку, в основі цього принципу лежить імперативний початок, що означає зобов'язання компетентних державних органів в силу свого статусу незалежно від розсуду постраждалого, інших заінтересованих осіб вчинити певні дії від імені держави та в інтересах держави, суспільства, громадських організацій і окремих громадян та вирішити певні питання, в тому числі й ті, що стосуються проведення НСРД.

Наприклад, при зверненні громадянина до компетентних органів, їх посадових осіб (слідчого, прокурора тощо), за наявності ознак злочину, вони повинні зареєструвати в Журналі єдиного обліку (ЖСО) заяву (повідомлення) про вчинене чи підготовлюване кримінальне правопорушення; внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування відповідно до вимог ст. 214 КПК України невідкладно (але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення), а також відповідно до вимог § 1 Глави 21 та ст. 110 КПК України прийняти рішення про проведення НСРД. Так, відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК України слідчий, прокурор можуть самостійно прийняти рішення про проведення НСРД або звернутись до слідчого судді, якщо певна НСРД проводиться за його рішенням.

У разі, якщо про проведення НСРД клопоче сам заявник, в якого, наприклад, вимагають гроші, або який знає, що певна особа займається збутом наркотичних речовин, то слідчий чи прокурор у відповідності

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

до вимог ст. ст. 110, 220, 246 КПК України зобов'язаний вирішити це клопотання та прийняти певне рішення, про яке повідомити заявника;

– **принцип диспозитивності.** Зазначений принцип зводиться до того, що особа відносно якої проводилися НСРД, її захисник та законний представник з однієї сторони та слідчий, прокурор, оперативний підрозділ, якому слідчий доручив проведення НСРД, в межах та у способи, передбачені кримінально-процесуальними законодавством, вільно використовують свої права, направлені на збирання доказів, на дотримання засад кримінального провадження та на забезпечення чи реалізацію своїх прав.

Так, відповідно до законодавства сторона обвинувачення збирає докази у ході проведення слідчих (розшукових) дій, до яких належать і НСРД, в процесі витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

В свою чергу, сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, може також збирати докази шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок.

Водночас, вищепераховані суб'єкти сторони захисту можуть ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій, до яких належать негласні слідчі (розшукові) дії, а також здійснювати інші дії, що можуть забезпечити надання суду належних і допустимих доказів.

Ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді;

– **принцип розумності строків.** З приводу зазначеного принципу зауважимо, що досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Саме з цього моменту обчислюється строк досудового розслідування.

У кримінальному провадженні, в тому числі в якому проводиться НСРД, досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Разом з тим, кожна процесуальна дія або процесуальне рішення під час досудового розслідування повинні бути виконані або прийняті в розумні строки.

КПК України визначає розумні строки, як строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, вони не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

За загальним правилом строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці.

Проведення як НСРД, так і самого досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд.

Як було вже зазначено строки проведення НСРД визначає особа, яка приймає рішення про їх проведення (слідчий, прокурор, слідчий суддя). Так, якщо слідчий, прокурор вважає, що проведення негласної слідчої (розшукової) дії слід продовжити, то слідчий за погодженням з прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали згідно з вимогами ст. 248 КПК України.

Критеріями для визначення розумності строків проведення НСРД, як і всього кримінального провадження, є перш за все складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо. Не менш важливим є спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень та поведінка учасників кримінального провадження.

Якщо особа, відносно якої проводилися НСРД, є неповнолітньою, кримінальне провадження щодо такої особи, яка тримається під вартою, має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово.

При цьому, слід зазначити, що кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Так, підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України.

Третьою групою принципів здійснення негласних слідчих (розшукових) дій є **спеціальні принципи** – принципи, які обмежені рамками відповідного інституту кримінального процесуального права. Вони відображають специфіку та особливості саме правового регулювання проведення НСРД. Очевидно, що спеціальні принципи проведення НСРД з одного боку формуються під впливом загально-правових (конституційних) та галузевих принципів, а з іншого – з огляду на мету будь-якої слідчої дії через призму непорушності та обмеження суб'єктивних прав і свобод та законних інтересів людини і громадянина.

До спеціальних принципів проведення НСРД можна віднести такі:

1. **Принцип негласності проведення НСРД**, який полягає у тому, що проведення НСРД здійснюється таємно, негласно від усіх інших осіб, які не беруть у них участь, в першу чергу, тих, що готують або вчиняють злочини, а також від інших співробітників слідчих і оперативних підрозділів.

Враховуючи той факт, що НСРД проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, важливість цього принципу не викликає сумніву. Зрозуміло, що порушення зазначеного принципу (наприклад, розголошення відомостей про проведення НСРД або підготовку їх здійснення) може привести до настання суспільно небезпечних наслідків, а також вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

2. З принципом негласності тісно пов'язаний **принцип конспіративності** проведення НСРД, що полягає у приховуванні (утаюванні) від осіб, відносно яких проводиться НСРД, та інших осіб виду заходів, прийомів і методів, їх проведення, або як зазначається в теорії права «організаційних і тактичних аспектів здійснення конспірації» [148, с. 420–422].

На практиці негласність і конспіративність проведення НСРД забезпечується сукупністю встановлених у відомчих нормативно-правових актах законодавства засобів збереження інформації про проведення НСРД.

3. Принцип дотримання режиму секретності при проведенні НСРД. Так, у разі проведення чи планування проведення НСРД, відомості про факт або методи проведення НСРД, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, розголошення яких створює загрозу національним інтересам і безпеці, становлять державну таємницю. А тому, як прийняття рішення про проведення НСРД, так і безпосереднє його виконання може здійснюватися лише особою, яка має відповідний допуск до режиму секретності.

4. Принцип втручання у приватне спілкування лише за судовим рішенням. Переважна більшість НСРД пов'язана з втручанням у приватне спілкування. Відповідно до ст. 258 КПК України, спілкуванням є передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб.

Згідно з ст. 32 Конституції України та ст. 258 КПК України ніхто не може зазначати втручання в особисте життя. Разом з тим, чинний КПК України дозволяє втручатися у приватне спілкування особи лише у окремих випадках, визначених у законодавстві. Таке втручання можливе за умов, по-перше, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним, по-друге, якщо є ухвала слідчого судді. Так, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання.

5. Принцип взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів при проведенні НСРД. Він є вкрай важливим, оскільки від ефективної та налагодженої співпраці зазначених суб'єктів кримінального провадження залежить вирішення завдань НСРД.

Відповідно до чинного КПК України слідчий може проводити НСРД як сам, так і доручити їх проведення оперативним підрозділам. Як свідчить слідча практика, в основному НСРД здійснюється оперативними підрозділами за дорученням слідчого, що обумовлюється специфікою їх роботи, формами та методами проведення оперативної діяльності.

Порядок взаємодії слідчого, прокурора та уповноважених оперативних підрозділів регламентується міжвідомчою інструкцією про

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій, відповідно до якої, керівник органу визначає виконавця – оперативний підрозділ (оперативні підрозділи) та може в дорученні визначати порядок взаємодії та терміни складання [58].

Слід зазначити, що слідчі наділені законодавством проводити НСРД відносно недавно, а тому на відміну від оперативних співробітників ще не мають достатнього досвіду проведення роботи, що пов'язана із конспіративними методами отримання доказів. Ось чому потреба взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів при проведенні НСРД сьогодні не викликає сумнівів.

В науковій літературі під взаємодією розуміють узгоджену або спільну діяльність за місцем, часом, способом та іншими умовам, яка забезпечує оптимальне поєднання їх повноважень, притаманних їм специфічних засобів і методів роботи при розслідуванні кримінальних проваджень [125, с. 107].

Взаємодія слідчих та працівників оперативних підрозділів при проведенні НСРД дозволяє не лише ефективно розділити обсяг роботи, але й узгодити відповідні дії кожного із зазначених суб'єктів, що в цілому призведе до економії затрачених сил і часу. Саме завдяки взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів при проведенні НСРД досягається виконання завдань негласних слідчих (розшукових) дій які не були б вирішені окремою діяльністю цих суб'єктів.

6. Принцип допустимості доказів. Зміст цього принципу тісно пов'язаний з процесуальною формою. Недарма теорії кримінального процесуального права відомо, що допустимість доказів – це придатність їх для використання у кримінальному процесі за формою.

Відповідно до ст. 86 КПК України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України, тобто з дотриманням кримінально-процесуальної форми. Зазначене стосується в рівній мірі і доказів, які зібрані під час проведення НСРД. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посылатися суд при ухваленні судового рішення.

Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Згідно з загально визнаною точкою зору вчені виокремлюють вимоги допустимості доказів: законність процесуальних джерел, перелік яких визначено у ч. 2 ст. 84 КПК (показання, речові докази, документи, висновки експертів); законність способу отримання доказів (наявність підстав, порядок проведення НСРД та оформлення його результатів); належний суб'єкт проведення НСРД (слідчий, прокурор, оперативний підрозділ, керівник органу досудового розслідування).

Таким чином, докази, отриманні в результаті проведення НСРД із дотримання вищезазначених вимог є допустимими, а отже можуть мати доказове значення в судді.

Завершуючи класифікацію принципів проведення НСРД, необхідно зазначити, що, така класифікація відповідає сучасним вимогам доктрини кримінального процесуального права. При цьому, саме зазначена система принципів проведення НСРД в разі покладення її в основу здійснення негласних слідчих (розшукових) дій здатна забезпечити виконання завдань НСРД. Водночас, система принципів проведення НСРД є вкрай важливою для правозастосування у цій сфері, оскільки від неї залежить ефективна діяльність уповноважених суб'єктів на проведення НСРД і досягнення ними мети їх проведення.

Крім того, на наш погляд, зазначена класифікація може мати значення для законотворчості та правозастосування, оскільки визначені в ній фундаментальні засади, основоположні ідеї проведення НСРД є підґрунтям для розроблення, ухвалення нормативно-правових актів та внесення змін до них.

Так, необхідно чітко усвідомлювати, що принципи проведення НСРД повинні бути відображені у відповідних формах – правових джерелах. Тільки таким чином зазначені принципи можуть набути законодавчо передбаченої нормативності, яка дозволяє їм стати фундаментальними керівними положеннями і ідеями, що визначають порядок і особливості проведення НСРД.

Отже, виокремленні нами загальні (конституційні), галузеві та спеціальні принципи проведення НСРД утворюють певну систему, яка є одним із важливих елементів механізму забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Тому, система принципів проведення НСРД має бути нормативно закріплена в законодавстві, а саме в Інструкції про організацію проведення НСРД, оскільки це сприятиме ефективності правозастосування норм, що регулюють процес проведення НСРД та належному забезпеченню прав людини під час їх проведення.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Таким чином, можемо констатувати, що принципи проведення НСРД є підґрунтям процесу здійснення останніх, тією основою, на яких має базуватися порядок їх проведення. При цьому проведення НСРД може бути ефективним і досягнути поставленої мети лише з урахуванням уповноваженими на їх проведення суб'єктами кримінального провадження встановлених нами принципів.

3.3. Поняття та елементи механізму забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Після проголошення незалежності та приєднання до Статуту Ради Європи Україна взяла на себе зобов'язання привести своє національне законодавство у відповідність до загальновизнаних норм міжнародного права та процесуальних нормативів, передбачених Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини. Водночас, необхідно констатувати, що лише визнання та декларування прав і свобод у законодавстві не в змозі забезпечити їх ефективну реалізацію. Ось чому сьогодні першочерговою задачею держави у сфері кримінальних процесуальних відносин є створення дієвого механізму забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини, удосконалення процесуальних гарантій з урахуванням вимог існуючих міжнародних стандартів.

Таким чином, сучасний кримінальний процес має не лише забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд, але й гарантувати відповідне дотримання прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина у сфері кримінального судочинства.

Слід погодитись із твердженням в науковій літературі, що «права людини не реалізуються автоматично навіть за сприятливих умов. Тому необхідні зусилля і навіть боротьба людини за свої права і свободи, які повинні органічно включатися в систему заходів, що складають у єдності механізм захисту прав людини» [176, с. 6]. Не є виключенням і механізм забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Вдосконалення кримінальних процесуальних інститутів, створення єдиного методологічного підходу до сучасної концепції прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина та її виразу у кримінальному судочинстві неможливі без вироблення теоретичної моделі механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД, а також дослідження його складових елементів.

Враховуючи той факт, що поняття механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД та його структурні елементи не визначені в законодавстві, вважаємо за потрібне для його трактування розглянути доктринальні положення теоретиків права в цілому, а також провідних учених-процесуалістів.

В науковій літературі механізм забезпечення прав людини розглядають як явище правової системи, що включає в себе певні підсистеми, елементи, складові конструкції; [177, с. 157]; як систему взаємопов'язаних конституційних норм, які закріплюють основні права та свободи громадян і встановлюють гарантії їх реалізації, а також систему органів державної влади, місцевого самоврядування, інших інституцій держави, які забезпечують, охороняють і захищають основні права та свободи громадян [178, с. 74]; як систему необхідних умов, які обумовлюють «рух» прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, тобто переводять їх з декларативного, «мертвого» стану в реальний [179, с. 520]; як єдину систему взаємодіючих правових засобів, з допомогою яких держава здійснює юридичний вплив на правовідносини між суб'єктами права з метою визнання, дотримання та реалізації основних прав людини і громадянина [180, с. 197]; як систему заходів по створенню умов здійснення основних прав і свобод людини, завданням якої є охорона, захист, відновлення порушених прав, а також формування загальної і правової культури населення [181, с. 229]; як систему засобів і чинників, за допомогою яких здійснюється реалізація прав і свобод особи та їх охорона відповідними зобов'язаними суб'єктами державної влади, а у разі порушення – їх захист і відновлення [182], як певну систему засобів і факторів, що забезпечують необхідні умови поваги всіх прав і основних свобод людини, які впливають із гідності, властивої людській особистості, та є істотними для її вільного і повного розвитку [183, с. 436]; систему певних соціальних інститутів, правових норм, засобів захисту (судових, адміністративних, цивільно-правових, кримінальних-правових та інших), що забезпечують найбільш повний і ефективний захист прав і свобод людини і громадянина [184, с. 55].

Як бачимо, в науковій літературі сьогодні немає єдності точок зору з приводу визначення механізму забезпечення прав людини, а останній розглядається як явище правової системи, що включає в себе певні підсистеми, як сукупність конституційних норм, як система органів державної влади, місцевого самоврядування, інших інституцій держави, як система необхідних умов, як сукупність правових засобів, як система заходів, як система засобів і чинників, як система засобів і

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

факторів, як система певних соціальних інститутів, правових норм, засобів захисту, що направлені на реалізацію, охорону, захист прав і свобод особи, а також відновлення порушених прав.

Поряд із механізмом забезпечення прав людини в центрі наукових досліджень зосереджений механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження, зміст якого науковцями також тлумачиться по-різному.

Так, Мартинчик Є. Г., Радько В. П. та Юрченко В. Є. визначили його як «внутрішню узгоджену систему державних органів, які проводять провадження по справі, суспільних та державних організацій, установ і підприємств, задіяних в сферу кримінального судочинства і які впливають на його хід та результати, а також суб'єктів процесу і інших громадян, що беруть участь в розслідуванні та розгляді кримінальних справ» [137, с. 35].

В свою чергу Паршак С.А. визначає механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження як динамічну систему правових засобів, що реалізуються завдяки діяльності державних органів, посадових осіб, які здійснюють кримінальне судочинство або залучаються до нього [177, с. 161].

В свою чергу Марченко О. В. зауважує, що механізм забезпечення, реалізації та захисту прав людини в кримінальному судочинстві – це сукупність процесуально-правових елементів, засобів і способів, що забезпечують в певній послідовності функціонування всього кримінального судочинства відповідно до його призначення [185].

Нам найбільше імпонує дефініція, надана Кучинською О. П.: «механізм забезпечення прав людини в кримінальному процесі – це єдина організована динамічна взаємообумовлена система закріплених джерелами кримінального процесуального права юридичних процедур, процесуальних прав та уповноважених суб'єктів, діяльність яких спрямована на реалізацію прав людини, їх охорону та захист у кримінальному процесі» [186, с. 241].

Володіна Л. М. розуміє під механізмом забезпечення прав особистості в кримінальному процесі систему правових засобів і методів, що включає чітке визначення цілей і завдань кримінального процесу, єдину, логічно послідовну регламентацію правового статусу кожного учасника (суб'єкта) кримінального процесу, закріплення гарантій, що реально забезпечують здійснення прав особистості в сфері кримінальної юрисдикції в тому числі, встановлення наслідків невиконання або неналежного виконання обов'язків органами і посадовими особами, покликаними вирішувати покладені на них кримінально-процесуаль-

ним законом завдання, а також встановлену законом процедуру реабілітації осіб, що необґрунтовано зазнали переслідувань в кримінально-правовому порядку [187].

На наш погляд, найбільш прийнятним для сучасної теорії кримінального процесуального права є визначення механізму забезпечення прав особистості в кримінальному процесі, надане Володіною Л. М., оскільки визначення Паршака С. А. та Марченко О. В. є досить вузькими та такими, що, на наш погляд, не розкривають сутнісних ознак досліджуваного механізму. Також важко погодитись із Мартинчиком Є. Г., Радько В. П. та Юрченко В. Є., які зводять сутність механізму забезпечення прав особи до системи державних органів, державних організацій, установ і підприємств, а також суб'єктів процесу і інших громадян, що беруть участь в розслідуванні та розгляді кримінальних справ. На наш погляд, механізм забезпечення прав особи, як і взагалі будь-який інший, не може складатися лише з одного елемента, як в даному випадку – відповідних суб'єктів. Механізм – це «система, устрій, які визначають порядок будь-якого виду діяльності» [188, с. 300], а тому вважаємо, що до складу механізму забезпечення прав особи входять і інші елементи, мова про які піде далі у нашому дослідженні. В той же час, визначення Кучинської О. П., на нашу думку, хоча і містить основні елементи досліджуваного механізму, однак, досить поверхнево розкриває його сутнісні ознаки.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, можемо виокремити основні ознаки механізму забезпечення прав особистості в кримінальному процесі:

- 1) це певна система, що включає процесуально-правові елементи, засоби, способи і методи, юридичні процедури та процесуальні права, певні державні органи та уповноважені суб'єкти кримінального процесу, правову регламентацію процесуального статусу всіх учасників кримінального провадження;
- 2) зазначена система реалізується завдяки діяльності державних органів та уповноважених суб'єктів кримінального процесу;
- 3) зазначена система спрямована на реалізацію прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, їх охорону та захист у кримінальному провадженні.

В той же час, на наш погляд, для розуміння сутності механізму забезпечення прав людини в цілому, а також механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД необхідно розкрити зміст його складових елементів (форм) і, відповідно до цього, сформулювати комплексне розуміння досліджуваного механізму.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

В науковій літературі структура механізму забезпечення прав людини представлена різноманітними точками зору. При цьому, слід наголосити, що термін «забезпечення» трактується у науковій літературі: як створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [189, с. 85]. Очевидно, у зв'язку із цим у юридичній літературі можна зустріти різноманітні його похідні, зокрема: механізм «реалізації», «здійснення», «гарантування», охорони, захисту, відновлення прав і свобод людини та громадянина.

В той же час, необхідно констатувати, що сьогодні серед науковців є принаймні три підходи до визначення структури механізму забезпечення прав людини та механізму забезпечення прав особи в кримінальному процесі.

Прихильники першого виділяють в структурі досліджуваного механізму три основоположні підсистеми, зокрема: реалізацію, охорону та захист. Так, наприклад, на думку О. Ф. Скакун, механізм соціально-правового забезпечення прав і свобод людини формує відповідні підсистеми – механізми реалізації, охорони, захисту прав, де перший (механізм реалізації прав людини) включає засоби, що потрібні для створення умов реалізації прав і свобод, а складові гарантії забезпечення прав становлять відповідні умови й засоби, що сприяють реалізації кожної людиною та громадянином прав, свобод і обов'язків, які закріплені в Конституції України. Друга підсистема – механізм охорони прав – включає заходи з профілактики правопорушень для закріплення правомірної поведінки особи. Третя підсистема – механізм захисту прав – передбачає засоби, що спрямовані на поновлення прав, порушених протиправними діями, а також відповідальність особи, яка вчинила правопорушення [190, с. 206]. Зазначену точку зору поділяє О. А. Лукашева, зазначаючи, що «реалізація прав і свобод особи» – це безпосереднє їх утілення в життя; «охорона прав і свобод особи» – це профілактичні заходи для запобігання порушенням їх; «захист прав і свобод особи» – це заходи, спрямовані на відновлення порушених прав. Механізм забезпечення прав і свобод узагальнює всі ці поняття. Виходячи із цього, вони є його складовими елементами [191, с. 186].

Дещо схожою є позиція Г. Г. Босхонджиева, яка вважає виділяє у механізмі забезпечення особистих прав і свобод особи також три елементи, але замість реалізації вбачає механізм відновлення [192, с. 9].

З позицією Г. Г. Босхонджиевої досить складно погодитись, оскільки, загальновідомо, що в теорії права захист прав означає певні дії, що направлені на **відновлення** порушеного права, забезпечення

компенсації завданої шкоди. Так, наприклад, під засобами захисту – розуміють засоби правового впливу, які застосовуються компетентними органами щодо зобов'язаних осіб або правопорушників з метою відновлення порушеного (оскарженого) права людини і ліквідації (припинення) наявного правопорушення [193]. Ось чому, враховуючи вищевикладене, вважаємо, що механізм відновлення є елементом механізму захисту і не може бути виділений окремо у структурі механізму забезпечення особистих прав і свобод особи.

Прихильники другого підходу, який можна назвати вузьким, виділяють в структурі досліджуваного механізму два-три елементи, передусім, відносять до них норми права та гарантії прав людини і громадянина. Так, М. Д. Савенко, до елементів механізму захисту прав і свобод людини і громадянина відносить правові принципи, норми (юридичні гарантії), а також умови і вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав та свобод громадян [194].

В свою чергу, Б. Л. Железнов у механізмі державного захисту прав і свобод людини і громадянина виділяє: 1) відповідні норми конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового, сімейного, екологічного та інших галузей права. При цьому норми інших галузей права, по-перше, впливають із норм конституційного права; по-друге, самі норми конституційного права, що закріплюють статус людини і громадянина, реалізуються через норми інших правових галузей; 2) регульовані нормами права суспільні відносини у сфері державного захисту прав і свобод. Ці відносини існують практично в усіх сферах життя суспільства. Вони складаються між індивідом, громадськими об'єднаннями, національними та іншими соціальними структурами, з одного боку, і державою – з другого; 3) гарантії прав людини і громадянина [195, с. 28].

Що стосується третього підходу до визначення структури механізму забезпечення прав людини та механізму забезпечення прав особистості в кримінальному процесі, то його можна назвати широким, оскільки його прихильники відносять до структури досліджуваного механізму різноманітні взаємопов'язані елементи від правової норми до гарантій прав людини і громадянина.

Так, на думку на думку О. В. Негодченко, механізм забезпечення прав і свобод людини складається з таких елементів: а) правові норми та нормативно-правові акти як форми їх вираження; б) індивідуально-правові документи; в) юридичні факти; г) правові відносини;

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

д) суб'єктивні права і юридичні обов'язки; е) форми й методи організації здійснення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [197].

При цьому Кучинська О. П. до структури механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження відносить: 1) нормативно-правові підстави забезпечення прав у кримінальному судочинстві, якими є набуття певними особами процесуального статусу учасників кримінального провадження та виникнення у зв'язку з цим процесуальних правовідносин; 2) юридичні засоби забезпечення прав учасників кримінального провадження, якими є правові гарантії цих прав; 3) загально-соціальні умови забезпечення прав учасників кримінального провадження, які обумовлюються різноманітними політичними, економічними та соціальними факторами, та визначають дієвість суто юридичного забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження; 4) інституційні або інституційно-організаційні гарантії, якими є посадові особи та органи, діяльність яких спрямована на забезпечення прав учасників кримінального провадження [197, с. 161–164].

Досить цікавою є позиція Гладишевої О. В., яка вважає, що основними елементами механізму забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів кримінально-процесуальних правовідносин виступають встановлені законом: 1) принципи кримінального судочинства як вихідні положення для формування всієї сукупності, а також окремих механізмів і змісту кожного з них; 2) права, а також процесуальні засоби їх здійснення, захисту та охорони; 3) обов'язки владних учасників кримінального судочинства захищати права і законні інтереси; 4) відповідальність за невиконання або неналежне виконання обов'язків; 5) засоби процесуальної реалізації, охорони, захисту, в тому числі передбачена законом процесуальна форма дій і рішень [198].

Так, дійсно, механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження, а так само механізм забезпечення прав людини під час проведення НСРД є динамічною органічною складною системою, що містить взаємоузгоджені та взаємопов'язані правові інструменти, що працюють як єдине ціле, і за допомогою яких досягається відповідна мета, полягає, зокрема, у беззастережному дотриманні слідчим, прокурором, оперативними підрозділами, судом та слідчим суддею засад кримінального провадження, у роз'ясненні та наданні можливості учасникам кримінального судочинства реалізувати свої процесуальні права, у забезпеченні та охороні прав, а також у створенні та наданні можливості учасникам кримінального судочинства відновлювати порушені права.

З урахуванням мети нашого дослідження необхідно зазначити, що у структурі механізму забезпечення прав людини в кримінальному судочинстві слід окремо виділити підсистему забезпечення конституційних прав людини під час проведення НСРД. Вона включає певні рівні, що представлені відповідними елементами. При цьому, ці елементи є взаємозалежними та здійснюють безпосередній вплив один на одного з метою забезпечення прав людини під час проведення НСРД. А отже, від ефективності функціонування кожного з цих елементів залежить безпосередньо ефективність функціонування всього механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД.

Так, перший рівень механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД можна назвати **юридичним**. До його структури входять елементи:

1) кримінальні процесуальні норми, тобто загальнообов'язкові правила поведінки суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, які закріплені державою та формально визначені в кримінальному процесуальному законодавстві, та регулюють підстави, порядок та використання результатів проведення НСРД з метою унеможливлення випадків порушення прав людини і громадянина під час проведення аналізованих слідчих дій.

Безумовно, що кримінальна процесуальна норма є вихідним базовим елементом забезпечення механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД, оскільки вона є самим приписом, правилом поведінки. Важливість кримінальної процесуальної норми як первинного елемента механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД полягає у тому, що вона: визначає коло суб'єктів кримінального провадження, на яких вона поширює свою дію у сфері проведення НСРД; встановлює зміст кримінальних процесуальних відносин (зміст поведінки суб'єктів кримінального провадження), а також об'єкти зазначених правовідносин; встановлює обставини, в яких суб'єкти кримінального провадження мають керуватися даним правилом поведінки; формулює саме правило поведінки, визначаючи відповідні права і обов'язки учасників кримінального провадження їх зв'язок між собою, процедури і форми їх реалізації, а також заходи, що застосовуються до суб'єктів кримінального провадження у разі невиконання ними юридичних обов'язків;

2) другий елемент складають права і свободи людини і громадянина, в тому числі і ті, що пов'язані із проведенням НСРД, зокрема: конституційні права людини і права, що передбачені кримінальним процесуальним законодавством, а також обов'язки окремих суб'єктів кримінального провадження.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Конституційні права людини і громадянина в Україні – це основні визначальні права і свободи особи, що встановлені та гарантовані Основним Законом України. Саме завдяки цим правам людина/громадянин задовольняють свої відповідні потреби та певні інтереси. Вони виражають об'єктивні можливості члена суспільства володіти, користуватися і розпоряджатися певними соціальними благами, а також набувати й захищати їх. Права людини і громадянина, закріплені в Конституції України 1996 року, базуються на концепції прав людини, визначеній у міжнародно-правових документах, які ратифіковані Україною, та інших, які встановлюють загальноправові стандарти прав і свобод людини [193, с. 385].

Що стосується прав, які передбачені кримінальним процесуальним законодавством, а також обов'язків окремих суб'єктів кримінального провадження, то з цього приводу слід підтримати В. В. Назарова, який у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує юридичний аспект забезпечення прав людини в кримінальному провадженні. На думку дослідника останній необхідно розуміти наступним чином: по-перше, права людини і громадянина мають співвідноситися з обов'язками суб'єктів, які провадять досудове розслідування та здійснюють правосуддя, діяти згідно із законом; по-друге, вищезазначені суб'єкти повинні чітко представляти (розуміти) своє місце і місце особи, яка має та обстоює в кримінальному провадженні власні інтереси (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, потерпілий), у розслідуванні кримінальної справи та під час судового розгляду; по-третє, кожна особа, яка має та обстоює в кримінальному провадженні власні інтереси чи сприяє кримінальному судочинству і здійсненню правосуддя, повинна відчувати свою захищеність [201, с. 10–11];

3) третій елемент складають нормативно-правові акти, в тому числі і міжнародні, які закріплюють права і свободи людини та громадянина у сфері кримінального судочинства як форми вираження правових норм, а також процедури їх реалізації, що у сукупності утворюють національне законодавство у сфері проведення НСРД.

Законодавчі акти у сфері проведення НСРД є важливим елементом механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД. Як справедливо зазначається у науковій літературі, «основними гарантми прав людини мають бути національне законодавство та сама держава, на території якої проживає особа. Тому особливого значення набуває визнання й закріплення у національному законодавстві основних прав людини відповідно до міжнародно-правових актів та гарантій їх реалізації» [202, с. 49];

4) четвертим елементом є визначена кримінальним процесуальним законодавством процедура (процесуальна форма) проведення НСРД, завдяки якій здійснюється забезпечення прав і свобод людини і громадянина при проведенні НСРД, що включає: підстави, умови, строки, порядок прийняття процесуальних рішень про проведення НСРД, порядок проведення окремої НСРД – послідовність і порядок дій суб'єктів, котрі мають право проведення НСРД, порядок фіксації результатів проведення НСРД, порядок використання результатів проведення НСРД.

Таким чином, суб'єкти кримінального провадження, що уповноваженні проводити НСРД, повинні здійснювати це лише в порядку і в межах компетенції, визначеної Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, що сприяє забезпеченню реалізації та охорони прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина;

5) законність, головними критеріями якої слугують рівень і стан оцінки правового життя суспільства загалом і його громадян. Законність означає ідею, принцип, метод державного керівництва, режим, систему реального вираження права в законах держави, у самій законотворчості, у підзаконній правотворчості, у практиці правореалізації та правозастосування [203, с. 15].

Законність як елемент механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД є основою діяльності суб'єктів кримінального провадження, що уповноваженні проводити негласні слідчі (розшукові дії), це насамперед пов'язано із конституційними положеннями про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Права і свободи людини та їх гарантії згідно з Конституцією України визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1].

Таким чином суб'єкти кримінального провадження, що уповноваженні проводити НСРД, повинні здійснювати це лише в порядку і в межах компетенції, визначеної Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, що сприяє забезпеченню реалізації та охорони прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина;

б) юридичні факти, завдяки яким виникають, змінюються або припиняються правовідносини у сфері проведення НСРД і які є підставою для приведення досліджуваного механізму в дію;

5) п'ятим елементом є правові відносини у сфері проведення НСРД, через які реалізуються кримінальні процесуальні норми, що регулюють процедуру проведення НСРД. Так, саме у кримінальних процесуа-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

льних відносинах у сфері проведення НСРД індивідуалізуються положення норм КПК України, Інструкції про організацію проведення НСРД тощо, конкретизуються права і обов'язки відповідних суб'єктів кримінального провадження, а також їх повноваження і навіть юридична відповідальність. Правовим відносинам у сфері проведення НСРД належать ряд важливих функцій: по-перше, саме вони визначають тих суб'єктів кримінального провадження, на яких поширюється вплив кримінально-процесуальних норм при проведенні НСРД; по-друге, вони визначають лінію поведінки суб'єктів кримінального провадження, якої повинні або можуть дотримуватися останні; по-третє, вони є умовою застосування органами державної влади відповідних передбачених законодавством засобів забезпечення суб'єктивних прав, обов'язків та відповідальності.

Отже, правові відносини у сфері проведення НСРД в механізмі забезпечення прав людини під час проведення НСРД – це засіб «переведення» загальних розпоряджень норм кримінального процесуального у площину суб'єктивних прав і обов'язків для суб'єктів кримінального провадження.

8) рівень правової культури суб'єкта кримінального провадження.

В науковій літературі правова культура характеризується як система поглядів, оцінок, переконань, установок щодо важливості, необхідності, соціальної цінності юридичних прав та обов'язків, які формують позитивне відношення до права, законності, правопорядку, забезпечують соціальну поведінку в правовій сфері, виступаючи методами правового регулювання суспільних відносин, заснованих на інтелектуально-психологічному відношенні до правопорядку [203, с. 475].

З урахуванням предмета нашого дослідження, слід зазначити, що правова культура суб'єкта кримінального провадження включає наступні елементи:

– правова освіченість суб'єктів кримінального провадження, тобто знання норм кримінального процесуального права в цілому, а також тих, що регулюють процес проведення НСРД;

– повага до права суб'єктів кримінального провадження, тобто розуміння необхідності кримінально-процесуальних норм, їх дотримання, орієнтація на не порушення кримінально-процесуальних заборон і задоволення власних інтересів за допомогою правових законних засобів у сфері проведення НСРД;

– діяльність суб'єктів кримінального провадження, яка характеризується свідомим виконанням приписів кримінально-процесуальних норм, реалізацією своїх прав і обов'язків у зв'язку із проведенням НСРД;

– правова активність суб'єктів кримінального провадження у сприянні реалізації кримінально-процесуальних норм, розуміння ними необхідності і важливості діяти таким чином, щоб не вчиняти правопорушень у сфері проведення НСРД;

– правосвідомість суб'єкта кримінального провадження, за допомогою якої останній правильно розуміє зміст своїх повноважень та шляхи їх реалізації.

Другим рівнем механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД є **інституційний**. Зазначений рівень представлений системою суб'єктів кримінального провадження, які відповідно до кримінального процесуального законодавства наділені повноваженнями здійснювати забезпечення права та свобод людини під час проведення НСРД та їх правовим статусом. До суб'єктів кримінального провадження, які відповідно до кримінального процесуального законодавства наділені повноваженнями здійснювати забезпечення права та свобод людини під час проведення НСРД, належать слідчий суддя, прокурор, орган досудового розслідування, слідчий органу досудового розслідування, оперативні підрозділи, захисник.

Слід зауважити, що зазначені суб'єкти є дуже важливим елементом не тільки інституційного рівня, але й усього механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД. При цьому, як вже було наголошено, до структури механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД належить чітко визначення статусу кожного суб'єкта, що наділений повноваженнями здійснювати забезпечення права та свобод людини і громадянина під час проведення НСРД, завдяки чому, виступаючи в якості учасника кримінальних процесуальних відносин, зазначений суб'єкт може забезпечувати права і законні інтереси людини і громадянина. Останнє пов'язано із наступними чинниками:

1) більшості суб'єктам кримінального провадження, які відповідно до кримінального процесуального законодавства наділені повноваженнями здійснювати забезпечення права та свобод людини і громадянина під час проведення НСРД, притаманна така ознака як владний характер їх повноважень. Відповідно до цього вони забезпечують гарантії прав учасників кримінального провадження під час проведення НСРД;

2) їх компетенція і повноваження у справах, пов'язаних з забезпеченням прав, свобод та законних інтересів особистості під час проведення НСРД, визначена у кримінальному процесуальному законодавстві;

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

3) кожний із суб'єктів кримінального провадження, що здійснюють забезпечення прав та свобод людини і громадянина під час проведення НСРД, наділений обов'язками, що дозволяють йому виконувати відповідний комплекс заходів і дій при проведенні НСРД, що у кінцевому підсумку гарантує забезпечення прав людини і громадянина;

4) встановлення обов'язку для суб'єктів кримінального провадження, що здійснюють забезпечення прав та свобод людини і громадянина під час проведення НСРД, вживати необхідних заходів з відновлення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина у разі їх порушення, по відшкодуванню заподіяної шкоди, а також притягненню винних осіб в порушеннях закону до відповідальності;

5) встановлення відповідальності суб'єктів кримінального провадження, що здійснюють забезпечення прав та свобод людини і громадянина під час проведення НСРД, за невиконання або несвоєчасне, неналежне виконання покладених на них обов'язків по забезпеченню прав людини і громадянина.

Щодо останнього, слід звернути увагу на певну прогалину в механізмі забезпечення прав людини при проведенні НСРД, а саме на відсутність в кримінальному процесуальному законодавстві чітко визначеного обов'язку учасників кримінального провадження забезпечувати права та свободи людини і громадянина під час проведення НСРД.

На законодавчому рівні відсутня і відповідальність за невиконання або несвоєчасне, неналежне виконання обов'язку по забезпеченню прав людини і громадянина при проведенні НСРД. Так, КПК України лише встановлює відповідальність за розголошення отриманої інформації щодо інших осіб у зв'язку із проведенням НСРД.

Однак, на нашу думку, практика застосування зазначеної відповідальності є не достатньо ефективною, оскільки ми вважаємо, що механізм забезпечення прав людини при проведенні НСРД, повинен обов'язково включати юридичну відповідальність, до якої можуть бути притягненні суб'єкти кримінального провадження, що здійснюють забезпечення прав та свобод людини і громадянина під час проведення НСРД. А тому із врахуванням науково обґрунтованих рекомендацій у сфері кримінального процесуального судочинства є потреба вдосконалення законодавства і передбачення у ньому відповідальності за невиконання або несвоєчасне, неналежне виконання обов'язку по забезпеченню прав людини і громадянина при проведенні НСРД.

Третій рівень механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД – **організаційний**. Зазначений рівень включає у себе

власне діяльність суб'єктів кримінального провадження, що здійснюють забезпечення прав та свобод людини і громадянина під час проведення НСРД, а також створення умов для непорушності прав особи при проведенні НСРД.

Так, в процесі проведення НСРД з метою забезпечення прав людини під час їх проведення суб'єкти кримінального провадження здійснюють велику кількість дій від прийняття рішення про проведення НСРД, постановлення ухвали слідчого судді про проведення НСРД, контролю строків проведення НСРД до вжиття прокурором заходів щодо збереження отриманих під час проведення НСРД речей і документів, які планується використовувати у кримінальному провадженні, а також негайного їх припинення проведення, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на її проведення. Конкретні дії по забезпеченню прав людини і громадянина були нами розглянуті у другому підрозділі нашого дослідженні при здійсненні характеристики правового статусу кожного суб'єкта кримінального провадження, що має відношення до проведення НСРД.

Щодо створення умов суб'єктами кримінального провадження, що уповноважені здійснювати забезпечення прав та свобод людини і громадянина під час проведення НСРД, для реалізації людиною і громадянином своїх прав, свобод та законних інтересів у досліджуваній сфері слід зазначити, що це найважливіша умова для забезпечення останніх.

Так, суб'єкти кримінального провадження, що пов'язані із проведенням НСРД, створюють умови для непорушності прав, свобод і законних інтересів особи при проведенні НСРД наступними діями:

1) розтлумачення учасникам кримінального провадження їх конституційних та процесуальних прав у зв'язку із проведенням НСРД, а також порядку їх реалізації (наприклад, обов'язок слідчого розтлумачити підозрюваному право подавати скарги на дії і рішення слідчого та прокурора);

2) додержання конституційних та процесуальних прав людини і громадянина, по відношенню до якої проводилися НСРД (наприклад, повідомлення прокурором власника речей або документів, отриманих у результаті проведення НСРД, якщо останній може бути зацікавлений у їх поверненні, про наявність таких речей або документів у розпорядженні прокурора та з'ясування прокурором, чи бажає він їх повернути);

3) непорушення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина суб'єктами кримінального провадження, що проводять НСРД (заборона втручання у приватне спілкування захисника, свя-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

щеннослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим);

4) надання особі, щодо якої проводились НСРД, можливості для реалізації своїх прав та законних інтересів (наприклад, обов'язок прокурора або слідчого за його дорученням повідомити підозрюваному, його захиснику про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування, в тому числі до матеріалів, пов'язаних із проведенням НСРД);

5) надання особі, щодо якої проводились НСРД, правової допомоги у реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів (наприклад, під час судового розгляду справи захисник обвинуваченого у відповідності зі ст. 86 КПК України заявляє клопотання про визнання очевидно недопустимим доказом протоколу, складеного за результатами НСРД).

Наступним рівнем механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД є **методологічний**, що включає застосування суб'єктами кримінального провадження, які відповідно до кримінального процесуального законодавства наділені повноваженнями здійснювати проведення НСРД, вироблених теорією (наукою) і практикою заходів, методів, спеціальних технічних засобів провадження НСРД з дотриманням принципів гуманізму, поваги до честі і гідності людини, доцільності, обґрунтованості тощо.

Для розуміння зазначеного рівня слід звернутися до наукової літератури для визначення таких юридичних понять, як «захід», «метод», «засіб». Так, у науковій літературі захід визначають як сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь [50], засіб як прийом, якусь спеціальну дію, що дає можливість здійснити щонебудь, досягти чогось; спосіб [50]; предмети (явища, процеси), за допомогою яких забезпечується отримання результату юридичної діяльності [205, с. 14], а метод як прийом або систему прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності [словник]; «сукупність прийомів, способів правового впливу на суспільні відносини [181].

При цьому, в науковій літературі наголошується, що зазначеним вище категоріям притаманні як спільні, так і відмінні риси. Спільним є те, що вони характеризують діяльність, яка дає можливість здійснити щось, досягти чогось. Відмінні риси між ними лежать у площині числової форми: «засіб» визначає одиничну дію; «захід» завжди характеризує множину, а найбільш загальною категорією є «метод». Тим самим метод, захід та засіб можуть співвідноситись як ціле і частини [205, с. 239–240].

Таким чином, враховуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що суб'єктами кримінального провадження, які відповідно до кримінального процесуального законодавства наділені повноваженнями здійснювати проведення НСРД у своїй діяльності застосовують:

1) **негласні заходи**, під якими слід розуміти сукупність визначених законодавством, науково обґрунтованих методів, прийомів і способів, засобів (в тому числі і технічних) отримання, перевірки і реалізації інформації про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома (одночасне використання декількох негласних слідчих (розшукових) дій, технічних засобів їх проведення, методів або прийомів);

Як бачимо, зазначені заходи включають в себе як методи проведення НСРД, так і спеціальні технічні засоби провадження НСРД.

2) **методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій** – це сукупність організаційних, практичних прийомів, у тому числі із застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома [58]. Види та характеристика методів проведення НСРД передбачені спеціальними нормативно-правовими актами, які належать до таємних та мають відповідний гриф таємності;

3) **спеціальні технічні засоби провадження НСРД**, до яких належать аудіо, відео запис розмов, інших звуків, рухів, дій, затримання відправлення кореспонденції особи, огляд і виїмка кореспонденції, спостереження, відбір, фіксація змісту інформації, одержання, перетворення, і фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку, пошук, виявлення, фіксація відомостей, що містяться у електронній інформаційній системі, таємне проникнення до житла, недоступних місць, іншого володіння особи, виявлення і фіксація слідів злочину, виготовлення копій документів, вилучення певних зразків, встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи у житлі, недоступних місцях, іншому володінні особи, фотографування, візуальне спостереження за особою, місцем, а саме матеріально-технічне та інформаційне обладнання, яке дає змогу виконати вищеперераховані дії тощо.

На нашу думку, саме методологічний рівень є найбільш важливим у механізмі забезпечення прав людини під час проведення НСРД, оскільки саме завдяки йому це забезпечення і відбувається. Так, обираючи відповідний захід, метод, вид НСРД або засіб суб'єкт кримінального провадження, який відповідно до кримінального процесуального законодавства наділений повноваженнями здійснювати проведення

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

НСРД, має враховувати передусім доцільність проведення певного виду НСРД або вибору того чи іншого методу. Водночас, вибір елементів методологічного рівня має здійснюватися із врахуванням достатності для досягнення мети по конкретній НСРД. Так, наприклад, в одному кримінальному провадженні буде достатньо застосувати аудіо контроль особи, замість відеоконтролю, в іншому – ні.

Очевидно, що проведення НСРД завжди супроводжується обмеженням конституційних прав і свобод людини. А тому слід підтримати В. М. Тертишника, який вважає допустимість застосування примусових і запобіжних заходів у разі крайньої необхідності принциповим положенням, згідно з яким застосування таких заходів повинно допускатись лише в разі крайньої необхідності, з метою забезпечення правосуддя, якщо цього не можна досягнути іншими засобами, а заподіяна примусовими заходами шкода буде меншою, ніж відвернута [206, с. 321–327].

При цьому, необхідно також наголосити на положеннях Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН ще 17 грудня 1979 року. Так, відповідно до зазначеного Кодексу працівники правоохоронних органів, у тому числі й ті, що здійснюють розслідування, зобов'язані поважати й захищати гідність та права людини; застосовувати примусові заходи тільки у разі крайньої необхідності і в тих межах, у яких це потрібно для виконання обов'язків [207, с. 62–63].

Останнім рівнем механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД є **відновлюваний**. Зазначений рівень містить елементи, які характеризують діяльність визначених законодавством суб'єктів кримінального провадження по відновленню прав, свобод та законних інтересів, що були порушені в ході проведення НСРД.

При цьому, відновлюваний рівень механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД на відміну від чотирьох попередніх, які характеризуються статичним станом, «вступає у дію», коли відповідні конституційні та/або процесуальні права людини чи громадянина при проведенні НСРД вже порушені. Як бачимо зазначений рівень характеризується динамічним станом забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи.

Таким чином, відновлювальна діяльність суб'єктів кримінального провадження, уповноважених на проведення НСРД, полягає у недопущенні порушення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина у разі реальної загрози їх порушення чи імовірності

перешкоди для їх здійснення, а також у відновленні порушених прав [208].

До елементів зазначеного рівня належать:

1) повідомлення особи, конституційні права якої були тимчасово обмежені, підозрюваного, його захисника про те, що по відношенню до неї проводилися НСРД;

2) відновлення порушених прав, що направлене на повну реабілітацію прав особи відповідно до КПК України у зв'язку зі смертю особи, відносно якої проводилися НСРД (п.п. 1, 2, ч. 1. ч. 7 ст. 284, ч. 3 ст. 314, ч. 1 ст. 373, ч. 4 ст. 374, ч. 5 ст. 447, ст. 525). Інших передбачених законодавством механізмів відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина, щодо яких проводилися НСРД, сьогодні немає;

3) відшкодування та компенсація державою шкоди завданої особі незаконними діями органу, що здійснює досудове розслідування, прокуратури або суду за рахунок Державного бюджету України в порядку, передбаченому законодавством;

4) оскарження незаконних дій та рішень суб'єктів владних повноважень у кримінальному провадженні (слідчого, прокурора, співробітників оперативних підрозділів).

Таким чином, НСРД можуть бути проведеними тільки за умови дотримання фактичних і юридичних підстав, які є взаємопов'язаними та взаємозалежними. Вони мають складну багатокomпонентну сутність, являються запорукою законності досудового розслідування та гарантують дотримання прав та свобод людини, залученої в сферу кримінального судочинства.

На підставі аналізу теоретичних і нормативно-правових джерел виокремлені загальні (конституційні), галузеві та спеціальні принципи проведення НСРД. До конституційних належать наступні принципи: верховенства права; законності; рівності перед законом і судом; поваги до людської гідності; презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини; забезпечення права на захист.

Галузеві принципи кримінального процесуального права притаманні саме цій галузі права, її інститутам, в тому числі і негласним слідчим (розшуковим) діям утворюють наступні: принцип змагальності сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, що пов'язано із проведенням НСРД; безпосередності дослідження показань, речей і документів; публічності; диспозитивності; розумності строків.

До спеціальних принципів проведення НСРД відносяться такі: негласності проведення НСРД, принцип конспіративності, дотримання режиму секретності при проведенні НСРД, втручання у приватне

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

спілкування лише за судовим рішенням, взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів при проведенні НСРД, допустимості доказів.

Усі визначені утворюють певну систему, яка є одним із важливих елементів механізму забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Тому, вона має бути нормативно закріплена в законодавстві, а саме в Інструкції про організацію проведення НСРД, оскільки це сприятиме ефективності правозастосування норм, що регулюють процес проведення НСРД та належному забезпеченню прав людини під час їх проведення.

Механізм забезпечення прав людини в кримінальному процесі (зокрема при провадженні НСРД) являє собою єдину організовану динамічну взаємообумовлену систему закріплених джерелами кримінального процесуального права юридичних процедур, процесуальних прав та уповноважених суб'єктів, діяльність яких спрямована на реалізацію прав людини, їх охорону та захист у кримінальному процесі.

Усі описані нами рівні та елементи механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД характеризуються системним характером, відсутність будь-якого із них може привести до порушення чи стану «незабезпечення» прав і свобод людини під час проведення НСРД. Водночас, виокремлення у механізмі забезпечення прав людини під час проведення НСРД юридичного, інституційного, методологічного, організаційного та відновлювального рівнів обумовлено наявністю різної мети, що повинна бути реалізована під час проведення НСРД для здійснення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, та, відповідно, застосуванням відмінних засобів для досягнення цієї мети. Це сприятиме усвідомленню цільової направленості механізму забезпечення прав людини під час проведення НСРД.

Розділ 4.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

4.1. Сучасний стан дотримання прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Без перебільшення можна стверджувати, що сьогодні в умовах євроінтеграційних процесів, а також утвердження верховенства права в державі саме негласні слідчі (розшукові) дії є незамінним інструментом підвищення рівня правопорядку і боротьби зі злочинністю та корупцією.

Однак, не дивлячись на позитивні моменти запровадження інституту НСРД, останні можуть суттєво обмежувати та навіть порушувати права, свободи та законні інтереси людини і громадянина. Ось чому поряд із теоретичними аспектами забезпечення прав людини при проведенні НСРД слід приділити увагу практичним, серед яких важливе місце займає питання стану дотримання прав людини при проведенні НСРД. Його аналіз здійснювався шляхом вивчення судової практики відповідно до Єдиного державного реєстру судових рішень, опитування працівників правоохоронних органів та адвокатів осіб, відносно яких проводилися НСРД⁵. Всі вони зазначили про факти порушення прав, що мають місце у 80 відсотках випадків.

Найбільш поширеними, на думку респондентів, є наступні: По-перше, **порушення права на захист особи щодо якої проводились відповідні НСРД**. Так, відповідно до ч. 1 ст. 290 КПК України

---

⁵ В ході проведення даного дослідження були опитані шістьдесят три адвоката, вісімдесят працівників правоохоронних органів (слідчих, прокурорів, слідчих суддів, співробітників оперативних підрозділів Херсонської, Миколаївської та Одеської областей) на предмет дотримання прав людини при проведенні НСРД.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування [2].

Також відповідно до зазначеної статті прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання.

Водночас, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них. При цьому, надання доступу до матеріалів включає в себе можливість робити копії або відображення матеріалів [2].

Однак, відповідно до ч. 3 ст. 254 КПК України «Заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій» виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається. Зазначена норма у статті 254, частинах 2 та 3 передбачає лише можливість ознайомлення з матеріалами НСРД в порядку, передбаченому статтею 290 КПК України, а також попередження особи, захисника, інших осіб, які мають право на ознайомлення з протоколами НСРД про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації.

Проведене нами опитування адвокатів та захисників дозволяє стверджувати, що в багатьох випадках на практиці, в порушення ст. 290 КПК України, посилаючись на ст. 254 КПК України слідчі, прокурори не дозволяють не лише робити копії або відображення матеріалів НСРД, а навіть ознайомлюватися з матеріалами НСРД. Зазначене підтверджується матеріалами судової практики відповідно до Єдиного державного реєстру судових рішень.

Як приклад, ухвалою Комсомольського районного суду м. Херсона (справа № 667/4283/14-к) відмовлено у задоволенні скарги ОСОБА_1, на бездіяльність слідчого в особливо важливих справах слідчого відділу прокуратури Херсонської області щодо ненадання скаржнику можливості копіювання матеріалів негласних слідчих (розшукових)

дій та додатків до них, які містяться у матеріалах кримінального провадження № 42014230000000066.

Суд обґрунтував відмову у задоволенні скарги тим, що КПК забороняє роботи копії або відображення матеріалів НСРД відповідно до ст. 254 КПК України. При цьому суд вважає, що вказана стаття, виходячи з її змісту, також регулює відносини сторін кримінального провадження на стадії досудового розслідування, зокрема передбачені ст. 290 КПК України. Водночас, суд приходить до переконання, що норми ст. 254 КПК України є спеціальними нормами, порівняно із положеннями ст. 290 КПК України, що регулюють спірні, розглядувані судом правовідносини, а тому саме норми ст. 254 КПК України і підлягають застосуванню у розглядуваному судом випадку. Таким чином, суд приходить до переконання про відсутність правових підстав до задоволення розглядуваної судом скарги [209].

В іншій справі (№ 727/2431/16-к) Шевченківський районний суд м. Чернівці, розглянувши справу за скаргою адвокатів Р. та В. в інтересах підозрюваної ОСОБА_5 на постанову слідчого в особливо важливих справах слідчого відділу прокуратури Чернівецької області від 5 квітня 2016 року про відмову у задоволенні клопотання про надання можливості робити копії матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, що відображені на дисках, які містяться в матеріалах кримінального провадження № 42015260000000219 від 14 грудня 2015 року, також відмовив у задоволенні скарги адвокатів.

У зазначеній справі прокурор також заперечував проти задоволення скарги, вважаючи, що постанова слідчого є обґрунтованою, права підозрюваної та її захисників не порушуються, оскільки їм надана можливість прослухати хід проведення негласні слідчі дії.

Суд вирішив, що скарга не підлягає задоволенню, посилаючись також на ст. 254 КПК України і аргументуючи своє рішення тим, що ця норма встановлює виняток із загального порядку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, що визначений ст. 290 КПК України, оскільки форми та методи провадження негласних слідчих (розшукових) дій та відомості, отримані в ході їх провадження, розголошенню не підлягають, гарантії їх нерозповсюдження забезпечуються засобами кримінального правового захисту [210].

Інший приклад відмови судом у задоволенні скарги адвоката. Так, ухвалою Приморського районного суду м. Одеси (справа № 522/1866/17) було відмовлено у задоволенні скарги адвоката Ш., який діяв в інтересах ОСОБА_2, на дії старшого слідчого військової прокуратури Одеського гарнізону Південного регіону України, в рамках кримінального провадження № 42016161010000170. В своїй скарзі адвокат

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

просить зобов'язати слідчого надати стороні захисту із дотриманням вимог ст. 290 КПК України доступ до матеріалів кримінального провадження та можливість за допомогою технічних засобів зробити копії документів, та відомостей, а також відео- та аудіофайлів, а саме матеріалів, що містяться у 9 томі, що є матеріалами негласних слідчих (розшукових) дій.

Суд відмовив у задоволенні скарги з наступних підстав. Відповідно до ст. 303 КПК України, на досудовому провадженні можуть бути оскаржені рішення, дії чи бездіяльність слідчого, або прокурора: 1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, у неповорненні тимчасово вилученого майна, нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк; 2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування; 3) рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження; 4) рішення прокурора, про закриття кримінального провадження; 5) рішення слідчого, прокурора про відмову у визнанні потерпілим; 6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки; 7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих дій; 8) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими КПК України. Скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді. При цьому, заявником не оскаржується бездіяльність слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій, та він фактично просить зобов'язати слідчого надати стороні захисту із дотриманням вимог ст. 290 КПК України доступ до матеріалів кримінального провадження, що виходять за рамки ст. 303 КПК України, якою передбачено оскарження рішення, дії чи бездіяльність слідчого, або прокурора. Додатково для аргументації свого рішення суд наводить знову ч. 3 ст. 254 КПК України [211].

Як бачимо із матеріалів судової практики, випадки не надання можливості захисникові зробити копії протоколів та здійснити відображення матеріалів НСРД, під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження є не поодинокими. При цьому, суд в більшості випадків підтримує позицію слідчого і прокурора і не задовольняє скарги захисника на їх дії. Це беззаперечно порушує права людини у кримінальному провадженні, зокрема право на захист, а також принцип змагальності та рівності сторін кримінального провадження.

Для аргументації своєї позиції ми вважаємо за необхідне навести наступні доводи:

1) відповідно до КПК України до повноважень слідчого судді належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а тому цілком логічним є розгляд слідчим суддею скарги на дії та рішення слідчого та прокурора, що порушують права людини і громадянина;

2) відмова надати стороні захисту можливість зробити копії протоколів та здійснити відображення матеріалів НСРД є явним порушенням реалізації права на захист та суперечить чинному кримінальному процесуальному законодавству, яке покликане забезпечувати гарантії охорони прав і свобод людини, завданням кримінального провадження та таким його загальним засадам, як забезпечення права на захист, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. При цьому, слід зазначити, що ст. 290 КПК України не містить приписів щодо заборони стороні захисту здійснювати копіювання протоколів НСРД;

3) відповідно до Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, яка є спеціальним нормативно-правовим актом, що визначає загальні засади та єдині вимоги до організації проведення НСРД після завершення проведення негласних слідчих (розшукових) дій грифи секретності магнітних носіїв інформації щодо їх проведення підлягають розсекреченню, а до розсекречених матеріалів доступ надається разом з іншими матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України;

4) якщо відмова слідчого, прокурора, слідчого судді надати дозвіл для здійснення копій протоколів НСРД та на відображення матеріалів НСРД ґрунтується на положеннях КПК України про те, що відомості про факт та методи проведення НСРД не підлягають розголошенню, а їх розголошення може нашкодити інтересам кримінального провадження, то слід врахувати наступні моменти:

– захисник, підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, законний представник підозрюваного, обвинуваченого тощо можуть клопотати про дозвіл на зняття копій протоколів НСРД або здійснення відображення матеріалів НСРД лише *після* завершення досудового розслідування, надання доступу до матеріалів досудового розслідування та повідомлення особи про факт проведення щодо неї НСРД, а отже вже

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

немає сенсу позбавляти учасників кримінального провадження робити копії протоколів про проведення НСРД і здійснювати відображення матеріалів НСРД, оскільки це вже не може нашкодити інтересам кримінального провадження;

– КПК України передбачає, що відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, осіб, які їх проводять, а також інформація, отримана в результаті їх проведення, не підлягають розголошенню особами, яким це стало відомо в результаті ознайомлення з матеріалами в порядку, передбаченому статтею 290 КПК України. Але якщо, наприклад, захисник вже ознайомився із матеріалами кримінального провадження, і в тому числі із протоколами НСРД, немає гарантій, що навіть без зняття копії він не буде розголошувати конфіденційну інформацію. Треба пам'ятати, що КПК України передбачає кримінальну відповідальність захисника, а також інших осіб, які мають право на ознайомлення з протоколами НСРД за розголошення інформації щодо приватного (особистого чи сімейного) життя інших осіб, яка містилась у цих протоколах. А зняття копій протоколів НСРД та здійснення відображення матеріалів НСРД необхідно захисникові, щоб грамотно побудувати лінію захисту, адже інколи і матеріали кримінального провадження і протоколи НСРД можуть бути значно великими за обсягом, або в умовах дослідження цих протоколів в присутності слідчого або прокурора захисник може пропустити важливий момент для захисту. Так, обсяг матеріалів кримінального провадження іноді може досягати навіть 22 томи, а матеріали НСРД – 20 томів [212];

5) відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України у випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою статті 7 КПК України, зокрема: верховенство права, законність, забезпечення права на захист, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності тощо;

6) крім того, дозвіл на зняття копій протоколів НСРД або здійснення відображення матеріалів НСРД обумовлюється наступними законодавчими положеннями:

– ч. 7 ст. 99 КПК України відповідно до якої сторона зобов'язана надати іншій стороні можливість оглянути або скопіювати оригінали документів, зміст яких доводився у передбаченому цією статтею порядку;

– ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якої кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, вважаємо необхідним внести певні зміни до ст. 254 КПК України, а саме доповнити частиною 4 такого змісту: «виготовлення копій протоколів про проведення НСРД та додатків до них, а також здійснення відображення матеріалів НСРД допускається у випадках ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у порядку ст. 290 КПК України».

Другою обставиною, що призводить до порушення прав людини, є допущені **помилки при складанні протоколів про проведення НСРД**.

Так, відповідно до ч. 1. ст. 252 КПК України фіксація ходу і результатів НСРД повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України. При цьому, як проведення, так і оформлення результатів НСРД може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів [2], проте про фіксування ходу і результатів НСРД за допомогою технічних засобів зазначається у протоколі, який складається за результатами проведення НСРД. До протоколу за результатами проведення НСРД, в разі необхідності долучаються додатки, якими можуть бути спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Особливу увагу слід звернути на оформлення додатків, адже вони є невід'ємною частиною протоколу, а тому повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

На практиці, у порушення прав людини, досить часто при складанні протоколів про проведення НСРД виявляються наступні помилки:

- невідповідність дати і часу проведення НСРД фактичним обставинам справи, тобто складання протоколу про проведення НСРД не в день їх фактичного проведення;
- розбіжності або неточності в анкетних даних учасників, в тому числі понять;
- відсутність у протоколі про проведення НСРД окремих із передбачених ст. 104 КПК України відомостей, зокрема про: місце, час

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

проведення та назву процесуальної дії; особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання; послідовність дій; отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи; вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації; спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу.

Що стосується відомостей про час проведення НСРД, то, на нашу думку, слід зазначити, що кримінальне процесуальне законодавство не встановлює вимоги щодо визначення у протоколі про хід і результати проведення НСРД часу початку та часу кінця проведення НСРД. Так, у ст. 104 КПК України лише зазначається, що вступна частина протоколу повинна містити відомості про час проведення процесуальної дії, до якої належить і НСРД, однак, що під цим розуміється, не розтлумачено.

Водночас, відповідно до п. 4.2. Інструкції про організацію проведення НСРД періодичність складання протоколів залежить від виду негласної слідчої (розшукової) дії, терміну її проведення (одномоментно чи упродовж часу), від доручення слідчого, прокурора, але в будь-якому випадку безпосередньо після отримання фактичних даних, які можуть використовуватись як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується, про кожний випадок огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати негласної слідчої дії тощо.

Як бачимо, окремі НСРД за своєю специфікою можуть складатися із декількох етапів упродовж певного часу та відповідно їх хід та результати можуть оформлюватися декількома протоколами. У зв'язку із цим, на нашу думку, доречно доповнити Інструкцію про організацію проведення НСРД положенням про те, що протокол про хід і результати проведення НСРД повинен містити початок та кінець проведення НСРД. На практиці у зазначених протоколах не завжди вказується час початку і час кінця проведення НСРД.

Так, у кримінальному провадженні № 11кп/790/2028/16 за апеляційною скаргою обвинуваченого на вирок Московського районного суду м. Харкова від 16 червня 2016 року, обвинувачений указував на неповноту судового розгляду, невідповідність висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження, істотні порушення вимог

кримінального процесуального закону, одним із яких було складення протоколів про проведення НСРД (контроль за вчиненням злочину) з порушенням норм чинного законодавства, оскільки в них не зазначено часу початку і закінчення процесуальної дії.

Колегія суддів вирішила, що апеляційна скарга задоволенню не підлягає, однією із причин чого було, те що положення ч. 3 ст. 104, ч. 4 ст. 271 КПК України не вимагають зазначення у протоколах часу початку і закінчення процесуальної дії [213].

Ми вважаємо, що нормативне закріплення необхідності фіксації часу початку та закінчення НСРД, унеможливить випадки можливих порушень прав людини, зайвого втручання у приватне життя, а також розбіжності у ході проведення НСРД, що зазначені у протоколі і на матеріальних носіях;

– також у протоколах зустрічаються випадки неправильного описання предмета або засобу злочину, що на практиці здійснюється з метою фальсифікації кримінального правопорушення чи з метою «доведення» винуватості підозрюваної особи;

– крім того, мають місце факти підписання протоколу про проведення НСРД іншою особою, яка фізично НСРД не проводила, зокрема слідчим замість оперативного співробітника, одним оперативним співробітником замість іншого. Досить часто протоколи НСРД підписуються керівником оперативного підрозділу, який безпосередньо учасні у проведенні НСРД не брав.

Так, відповідно до ст. 106 КПК України протокол під час досудового розслідування складається слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, під час її проведення або безпосередньо після її закінчення.

Однак, враховуючи положення ч. 6 ст. 246 про те, що проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи, а також ст. 41 КПК України про те, що під час здійснення НСРД за письмовим дорученням слідчого, прокурора оперативні підрозділи користуються повноваженнями слідчого, можемо зробити висновок, що правом складання протоколу про проведення НСРД також можуть наділятися оперативні підрозділи.

Це підтверджується п. 4.1. Розділу IV Інструкції про організацію проведення НСРД, де зазначено, що протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається слідчим, якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках – уповноваженим працівником оперативного підрозді-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

лу, і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження.

Як бачимо, ст. 106 КПК України містить загальні норми щодо суб'єктів складання протоколу у кримінальному провадженні, а ст.ст. 41, 246 КПК України та Інструкція про організацію проведення НСРД – спеціальні, що стосуються НСРД. Однак, на нашу думку, з метою виключення у правозастосовчій практиці випадків різного тлумачення кримінального процесуального законодавства краще ч. 1 ст. 106 КПК доповнити приміткою «окрім випадків, передбачених законом».

Водночас, слід звернути увагу на положення п. 4.5. Інструкції про організацію проведення НСРД, відповідно до якого конкретний виконавець щодо складання протоколу про проведення негласної слідчої (розшукової) дії визначається керівником уповноваженого оперативного підрозділу, який проводив такі дії на підставі доручення слідчого, прокурора [58].

Тлумачення цієї норми Інструкції про організацію проведення НСРД дозволяє зробити висновок, що остання передбачає складання протоколу НСРД і додатків до нього працівником оперативного підрозділу, який її не проводив, на підставі рішення керівника уповноваженого оперативного підрозділу, що проводив НСРД. Це в свою чергу не лише суперечить кримінальному процесуальному законодавству, але й певним чином може спричинити порушення прав людини.

При цьому, на практиці такі випадки дійсно трапляються, коли протокол про хід та результати проведення НСРД замість співробітника оперативного підрозділу, що проводив НСРД, складає інший співробітник, якого призначив керівник уповноваженого оперативного підрозділу або співробітник певного відділу (наприклад, оперативно-технічного підрозділу), якого залучив до проведення НСРД працівник, що призначений керівником відділу, або сам керівник, який безпосередньо участі у проведенні НСРД не приймав.

Дослідження результатів аналізу практики засвідчують те, що в окремих випадках проведення негласної (розшукової) дії на підставі визначених відомчих документів (зведень, меморандумів, довідок, рапортів тощо) відповідного оперативного чи оперативно-технічного підрозділу такий протокол складає слідчий, який сам безпосередньо її не проводив та не брав участі у її проведенні [72, с. 275];

– також зустрічаються випадки невідповідності протоколів про хід і результати проведення НСРД інформації на матеріальних носіях (наприклад, стенограма записаної розмови не відповідає сказаному). Так, вироком Любашівського районного суду Одеської області від

30 грудня 2013 року (справа № 507/951/13-к) визнано не належним доказом протокол про результати аудіо-, відеоконтролю місця, так як його зміст суперечить відеозапису, який був переглянутий в судовому засіданні. Крім того, в матеріалах провадження відсутні відомості про те, які технічні засоби (відеокамера, диск) використовувались при проведенні негласних слідчих дій і хто їх встановлював [214].

По-третє, не повідомлення осіб, щодо яких проводилися НСРД.

Так, в результаті опитування працівників правоохоронних органів, осіб, відносно яких проводилися НСРД та їх захисників можемо констатувати, що на практиці у 75% проведення НСРД особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НСРД, а також підозрюваний, його захисник, у порушення ст. 253 КПК України, не були письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження, або були повідомлені із порушенням строків повідомлення.

Так, Южноукраїнським міським судом Миколаївської області при розгляді кримінального провадження № 12013160080000047 по обвинуваченню ОСОБА_1, ОСОБА_2, у вчиненні кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 203-2 КК України було відмовлено у задоволенні клопотання прокурора про призначення у кримінальному провадженні № 12013160080000047 комп'ютерно-технічної експертизи та експертизи звуку та відеозапису. Дане клопотання прокурор мотивує тим, що в ході розгляду кримінального провадження ним долучено в якості доказів протокол № 63/11-2419т від 27.05.2013 за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (електронних інформаційних систем) за абонентським номером, яким користується ОСОБА_1, а також додаток до цього протоколу – диск для лазерних систем зчитування DVD-R № 75т/13 від 18.03.2013. Однією із причин відмови слідчого судді у задоволенні клопотання стало не залучення в якості письмового доказу прокурором і письмового повідомлення обвинуваченому ОСОБА_2 та його захиснику щодо втручання в його особисте та сімейне життя з приводу тимчасових обмежень, які гарантується Конституцією України та ст. 8 Європейської Конвенції з прав людини і основоположних свобод, що не відповідає практиці ЄСПЛ [215].

Однак, слід зазначити, що на практиці суд не завжди підтримує позицію сторони захисту у випадках не повідомлення особи, щодо якої проводилися НСРД. Так, Купянським міськрайонним судом Харківської області було відмовлено у задоволенні клопотання захисника та обвинуваченого ОСОБА_3 про визнання доказів – аудіозаписів, які

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

були зібрані під час проведення НСРД недопустимими. Захисник та обвинувачений аргументували недопустимість доказів тим, що обвинуваченого не повідомляли про проведення щодо нього НСРД, тому на їх думку дані докази зібрані з істотним порушенням прав та свобод обвинуваченого. В свою чергу, суд без належної аргументації відмови у клопотанні просто у своїй ухвалі виклав положення ст. 253 КПК України [216].

По-четверте, відсутність у матеріалах кримінального провадження ухвал слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД.

Слід зазначити, що на практиці, як правило, матеріали кримінального провадження не містять ухвали суду про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а отже, вони і не відкриваються стороною обвинувачення стороні захисту. Крім того, трапляються випадки, коли навіть протокол про проведення НСРД не містить інформації про дату ухвали суду про надання дозволу на проведення НСРД, ПБ слідчого судді, що надав цю ухвалу, тобто інформацію про законні підстави проведення НСРД. В результаті цього підозрюваному, обвинуваченому та його захисникові досить складно побудувати лінію захисту та перевірити законність проведення НСРД, а також чи були порушені його права, адже вони навіть не в змозі перевірити зміст ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД [217].

Так, під час судового засідання кримінального провадження у Купянському міськрайонному судді Харківської області по обвинуваченню ОСОБА_3 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 189 ч. 2 КК України, його захисник заявив клопотання про визнання доказів, які були зібрані під час проведення НСРД недопустимими, посилаючись на те, що у наданих на дослідження матеріалах, відсутні правові підстави для проведення слідчих та негласних (розшукових) дій. Прокурор заперечував проти задоволення даного клопотання, посилаючись на те, що дані докази зібрані з дотриманням вимог КПК України, та зазначив, що негласні слідчі дії були проведені на підставі ухвал апеляційного суду, а їх відсутність в матеріалах кримінального провадження не свідчить про те, що негласні слідчі дії були проведені з порушенням, оскільки для розсекречення даних ухвал потрібен час. Суд у задоволенні клопотання відмовив, беручи до уваги, пояснення прокурора про те, що для зняття грифу секретності з ухвал слідчих суддів апеляційного суду Харківської області, на підставі яких проводилися негласні слідчі розшукові дії, потрібен час, суд на даний момент не може встановити очевидну недопустимість вказаних дока-

зів, та вважає за необхідне надати їм належну оцінку під час постановлення вироку у даній справі в нарадчій кімнаті нараду з іншими доказами в їх сукупності [218].

Ми вважаємо, що не надання стороні захисту для ознайомлення ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД є порушенням прав особи на захист. Оскільки саме зазначена ухвала є найважливішим процесуальним документом, що визначає підстави для проведення НСРД, законність їх проведення, осіб, відносно яких надається дозвіл на проведення НСРД, строк дії, а також порядок застосування відповідних заходів, що можуть обмежувати конституційні права, свободи і інтереси людини і громадянина, що становить основний критерій допустимості їх результатів як джерела доказів.

Це також є порушенням ч. 1. ст. 27 КПК України відповідно до якої учасники судового провадження, а також особи, які не брали участі у кримінальному провадженні, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути обмежені у праві на ознайомлення з процесуальними рішеннями й отримання їх копій. А також порушенням ч. 3 ст. 93 КПК України, відповідно до якої сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

По-п'яте, продовження втручання у приватне життя особи після досягнення мети НСРД, коли строк дії ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД ще триває.

Відповідно до ч. 5 ст. 249 КПК України прокурор зобов'язаний прийняти рішення про припинення подальшого проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність [2]. Однак, навіть після прийняття прокурором такого рішення на практиці виникають випадки втручання у приватне спілкування особи, навіть коли вже мета НСРД досягнута і докази отримані або зібрані чи то перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні здійснена. Звісно що це є прямим порушенням прав особи.

З опитування працівників правоохоронних органів стало відомо, що в рамках ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД в певному кримінальному провадженні, слідчі та оперативні

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

підрозділи, з метою отримання інформації про інші правопорушення, розшукуваних злочинців, навіть після закінчення, визначених в ухвалі слідчого судді строків та досягнення мети у справі.

На нашу думку, зазначену проблему порушення прав людини і громадянина під час проведення НСРД вирішить запровадження судового контролю за цим обов'язком прокурора і доповнення ст. 249 КПК України частиною шостою, в якій слід запровадити обов'язок прокурора письмово повідомляти слідчого суддю про припинення подальшого проведення НСРД.

По-шосте, проведення НСРД неуповноваженою особою, і як результат відсутність у справі доручення слідчого оперативному підрозділу на проведення НСРД, у випадку коли вона проводиться саме співробітниками оперативних підрозділів.

Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 40 та ч. 6 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії може проводити сам слідчий, який здійснює досудове розслідування або за його дорученням уповноважені оперативні підрозділи ОВС України та інших органів. Відповідно проведення НСРД оперативними підрозділами без доручення слідчим є незаконним. Однак, на жаль, на практиці такі випадки є не поодинокими.

Так, у рамках кримінального провадження № 12014230030000426, по обвинуваченню особи за ч. 2 ст. 307 КК, в інтересах підзахисного адвокатами було заявлено клопотання про визнання протоколу за результатами проведення НСРД очевидно недопустимим доказом, оскільки контроль за вчиненням злочину у формі оперативної закупки здійснено в порушення норм кримінального процесуального законодавства.

У даному кримінальному провадженні відповідно до протоколу за результатами НСРД, контроль за вчиненням злочину (оперативна закупка) проведено співробітником сектору БНОН, а саме, його начальником, проте у матеріалах провадження відсутнє доручення слідчого про проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

У протоколі за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії у графі, в якій вказується особа, яка дала доручення, її посада, дата доручення, його особистий номер, зазначена інформація також не вказана співробітником СБНОН. Таким чином, факт описання ходу проведення НСРД особою_1, свідчить про те, що він переглядав відеоматеріали НСРД, але не мав на те права, адже не брав участі у їх проведенні. Тож проведення особою_1 негласної слідчої (розшукової) дії, контролю за вчиненням злочину, як неправомочною особою є незаконним.

По-сьоме, провокація слідчим (прокурором) вчинення злочину шляхом використання недозволених прийомів.

Відповідно до ч. 3 ст. 271 КПК України під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні. При цьому, прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК України, зобов'язаний викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину [2].

Відповідно до практики ЄСПЛ підбурювання до вчинення злочину (провокація) визнається порушенням гарантованого п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права особи на справедливий судовий розгляд (рішенням Суду у справі «Лагутін та інші проти Російської Федерації» від 24 квітня 2014 року) [219].

Однак, не дивлячись на ці нормативні положення кримінального процесуального законодавства, прецеденти провокації особи відповідними органами, особливо оперативними підрозділами на вчинення злочину трапляються досить часто. Правоохоронці, з метою підвищення показників, особистого збагачення та з інших причин, штучно створюють умови для вчинення певних злочинів, використовуючи різні способи та прийоми. Слідчі, прокурори, співробітники оперативних підрозділів залучають до контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину знайомих потенційного підозрюваного, «своїх» людей, колишніх працівників правоохоронних органів, осіб, що перебувають під адміністративним наглядом, а також осіб, які є потенційними порушниками законодавства та представляють оперативний інтерес для правоохоронних органів. Оскільки саме ці особи з легкістю погоджуються співпрацювати із працівниками правоохоронних органів та приймати участь у провокаціях вчинення злочину.

Так, Любашівський районний суд Одеської області, розглянувши у відкритому судовому засіданні кримінальне провадження № 42013170510000002, дослідив докази, надані прокурором, стороною захисту, і вирішив, що обвинувачення в судовому засіданні прокурором не доведене виходячи з того, що відповідно до ст. 271 КПК України провокація особи на вчинення злочину заборонена. Суд вирішив,

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

що якщо б ОСОБА_5 за вказівкою прокурора, розуміючи протиправність своїх дій, не звернувся до ОСОБА_3, то останній і не вчинив би злочину. Тому, вказана постанова судом не може бути прийнята в якості належного доказу, так як вона винесена з порушенням чинного законодавства [220].

Проте, на жаль, не завжди в суді стороні захисту вдається довести факт провокації чи підбурювання прокурором або слідчим особи на вчинення злочину і визнання доказів, отриманих в такий спосіб не допустимими.

Як показує міжнародний досвід та практика ЄСПЛ, перевірка провокації злочину все частіше стає предметом судової практики. Наприклад, у п. 55 рішення у справі «Раманаускас проти Литви» (заява № 74420/01) ЄСПЛ дійшов висновку, що підбурювання з боку поліції має місце тоді, коли працівники правоохоронних органів або особи, які діють за їхніми вказівками, не обмежуються пасивним розслідуванням, а з метою документування злочину, тобто отримання доказів і порушення кримінальної справи, впливають на суб'єкта, схилиючи його до скоєння злочину, який в іншому випадку не був би скоєний. Критерієм розмежування провокації (підбурювання) суд вважає початок здійснення працівниками поліції відповідного заходу – приєднання до вже скоюваного злочину чи провокація особи до його скоєння [221].

При цьому, необхідно зауважити, що суд нашої держави при прийнятті рішень по кримінальним провадженням, бере до уваги практику ЄСПЛ та відповідно здійснює посилання на окремі його рішення. Серед останніх слід наголосити на рішеннях ЄСПЛ «Класс проти Германії» від 6 вересня 1978 року та «Волохи проти України» (рішення від 2 листопада 2006 року), в яких зазначається, що правообмеження, які мають місце при здійсненні таємних слідчих дій, допустимі лише у виняткових випадках та з підстав, передбачених чинним законодавством, що має бути перевірено в рамках судово-контрольних процедур. Також слід зазначити рішення у справі «Мирилашвілі проти Росії», в якому ЄСПЛ висловив абсолютно чітку позицію, відповідно до якої у загальному процесі повинні розглядатися не лише докази, які безпосередньо стосуються фактів справи, а й інші докази, які можуть стосуватися допустимості, достовірності та повноти останніх [222].

Також в контексті нашого дослідження потрібно зауважити, що провокація вчинення злочину здійснюється слідчими, прокурорами, співробітниками оперативних підрозділів шляхом використання різних прийомів, найчастіше з яких використовується заходи фізичного насильства, психологічного насильства, зокрема: залякування, шантаж,

а також пропонування матеріальної винагороди за так звану «допомогу» співробітникам правоохоронних органів.

Так, вироком Білозерського районного суду Херсонської області було визнано ОСОБА_2 невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ст. 307 ч. 2 КК України і виправдано у зв'язку з недоведеністю вчинення ним кримінального правопорушення. В даному кримінальному провадженні в судовому засіданні обвинувачений своєї вини у вчиненні інкримінованого йому злочину не визнав і пояснив, що він наркотики нікому не збував, а влітку 2015 року знайомий ОСОБА_4 повернув йому борг в сумі 150 гривень та повідомив, що працівники поліції примушують його здійснити у нього закупку наркотиків. При цьому, допитаний у відкритому судовому засіданні за його ініціативою свідок суду пояснив, що він наркотики не вживає, у обвинуваченого ніколи їх не придбавав, про збут ним наркотичних засобів йому нічого не відомо, а лише за вказівкою працівників поліції, під впливом погроз з їх боку та матеріального заохочення, імітував придбання наркотичних засобів у обвинуваченого. Так, в 2015 році він тричі отримував від працівників поліції кошти, які витрачав на власні потреби, при цьому робив вигляд, що ходить до обвинуваченого за наркотичними засобами, а видавав працівникам поліції завчасно заготовлений шприц з рідиною яка була виготовлена ним особисто та не була наркотичним засобом, з отриманих від поліцейських коштів повертав обвинуваченому борг в сумі 150 гривень та попереджав останнього, що його змушують здійснити у нього закупку наркотичних засобів [223].

По-восьме, проведення НСРД співробітниками правоохоронних органів без відповідних підстав. Так, на практиці трапляються випадки проведення НСРД взагалі без належного рішення щодо проведення НСРД відповідним суб'єктом кримінального провадження у формі процесуального документа, зокрема: без ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД, без постанови слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої, яка є процесуальною підставою проведення НСРД у випадках, коли відповідно до кримінального процесуального законодавства вони можуть самостійно прийняти рішення про проведення НСРД або із порушенням підстави проведення НСРД.

Так, у кримінальному провадженні № 42013170510000002 при винесенні постанови про проведення контролю за вчиненням злочину прокурор постановив здійснити контроль за вчиненням злочину шляхом проведення спеціального слідчого експерименту з використанням аудіо-, відеоконтролю, фотографування та застосування спеціальних

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

засобів спостереження зіславшись в тому числі і на ст. 269 КПК України (спостереження за особою, річчю або місцем). Однак, згідно вказаної статті спостереження повинно проводитись на підставі ухвали слідчого судді [224].

В іншому кримінальному провадженні № 12014230030000426 по обвинуваченню за ч. 2 ст. 307 КК України в матеріалах провадження були відсутні рішення прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину, відомості про особу прокурора, дата та номер постанови у протоколі не зазначені. Хоча відповідно до ч. 4 ст. 246 та ст. 271 КПК контроль за вчиненням злочину проводиться виключно за рішенням прокурора.

По-дев'яте, фальсифікація проведення негласної слідчої (розшукової) дії та/або формальний підхід до описування ходу її проведення.

Це, на нашу думку, є найбільш серйозним порушенням прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. І на жаль, опитування адвокатів за результатами вивчення матеріалів та обставин окремих кримінальних проваджень свідчать про те, що на практиці при проведенні НСРД слідчі, оперативні співробітники вдаються до фальсифікації доказів. Остання виражається у тому, що вони залучають до проведення НСРД понятих, які фактично участі у їх здійсненні не приймають, а лише зазначаються у протоколі НСРД. Такий висновок респондентами зроблено на основі вивчення протоколів про проведення НСРД, в яких досить поверхнево описано хід здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, протоколів допиту свідків, із яких складається враження, що вони не оперують інформацією щодо ходу проведення НСРД взагалі.

Так, у кримінальному провадженні № 12014230030000426 по обвинуваченню за ч. 2 ст. 307 КК України захисником було заявлено клопотання про визнання протоколу за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії очевидно недопустимим доказом.

Захисник обґрунтовував своє клопотання тим, що в протоколі, складеному за результатами НСРД, була відсутня наступна інформація:

1) про так званого закупника, зокрема про те, що його анкетні дані змінено та на підставі чого. Не зазначено, хто вручав грошові кошти закупнику, які купюри були йому вручені;

2) про автомобіль, що використовувався для проведення НСРД. Не вказано дані про автомобіль (марку, державний номер, кому належав), як розміщалися шість чоловік, які приймали участь у проведенні НСРД в автомобілі. Навряд чи наявність в автомобілі шести осіб не

може не викликати сумніви. З якої сторони автомобіль приїхав до кафе «М» та на якій відстані автомобіль зупинився від кафе;

3) про кафе, в якому була здійснена оперативна закупка: чи проглядалося кафе, чи були на вікнах штори, якого кольору, де знаходився громадянин, відносно якого здійснювалися НСРД, коли закупник зайшов до кафе, в чому він був одягнений, чи віталися вони, яким чином, які дії вчиняли, звідки закупник діставав грошові кошти в момент передачі, які купюри, як відбувся обмін грошових коштів та згортку тощо;

4) про подальші дії закупника після передачі грошей та отримання згортку: хто сидів в автомобілі, в який він сів, хто знаходився в автомобілі та де сиділи, скільки було працівників поліції.

Натомість зміст ходу проведення НСРД у протоколі зазначено наступним чином: «09.04.2013 закупник приїхав до будинку № 14 по вул. К. о 16 год. 50 хв., вийшов з машини і направився до кафе «М». Після чого о 17 год. 05 хв. зустрівся з гр. Б., який віддав Іванову І. І. (закупнику) паперовий згорток, а Іванов віддав йому грошові кошти в сумі 270 грн., після чого Іванов І. І. розпрощався з Б. та направився до автомобіля ВАЗ 2106, де сів в автомобіль з понятими та співробітниками поліції».

Під час допиту свідків в судовому засіданні усунути вказані недоліки та отримати відповіді на вищезазначені питання не вдалося, оскільки ні поняті, ні закупник не змогли повідомити обставин проведення НСРД, що свідчить про те, що ніяких оперативних закупок не відбувалося взагалі, або відбувалися при інших свідках.

На наш погляд, використовувати зазначені матеріали, що отримані в результаті НСРД контроль за вчиненням злочину у кримінальному провадженні неможливо через те, що вони є очевидно недопустимим доказом.

Зазначені порушення прав людини, що були виявлені в ході нашого дослідження недопустимі для правової держави, оскільки: 1) у загальноприйнятій шкалі гуманітарних цінностей людина та її права займають центральне місце, є домінуючими; 2) їх пріоритет і значимість незаперечні, а роль і призначення очевидні. Конституції демократичних правових держав визнають невідчужуваність і недоторканність прав людини; 3) Основний Закон України, гарантуючи права і свободи особи, вимагає від держави певної поведінки щодо інших осіб, встановлює відповідні вимоги та обмеження [225]; 4) підтримуючи цю концепцію, і орієнтуючись на прогресивні європейські ідеї про статус

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

людини, Конституція України закріпила положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження прав людини є головним обов'язком держави (ст. 3) [1].

Водночас, необхідно зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 86 КПК України недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення. В свою чергу відповідно до ч. 1 ст. 87 КПК України недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини [2]. В контексті цього питання слід також звернути увагу на ч. 3 ст. 62 Конституції України, відповідно, до якої «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом [1]. У своєму рішенні Конституційний Суд України від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011 роз'яснив, що обвинувачення у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на фактичних даних, одержаних в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом, а також одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності [225].

Таким чином, докази, що отримані в результаті проведення НСРД, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень, посланні судом при ухваленні судового рішення. Однак, проведене нами дослідження дозволяє констатувати, що на практиці такі докази використовуються слідчим, прокурором, слідчим суддею.

Серед причин, які призводять до таких наслідків, опитані респонденти виділяють такі: 1) нечіткість, неточність і заплутаність формулювань норм кримінально процесуального закону; 2) високий рівень корумпованості правоохоронних органів; 3) непослідовність, незавершеність, неузгодженість реформування правоохоронної і судової системи; 4) низький рівень правосвідомості і правової культури як посадових осіб, так і громадян.

Всі ці явища призводять до істотних порушень прав людини, і більше того є серйозним бар'єром на шляху до створення правової держави та вимагають докладного аналізу певних причин і наслідків

порушення прав і свобод людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

4.2. Міжнародний досвід проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Процес розбудови України як правової держави, запровадження у сфері кримінального судочинства загальноприйнятих стандартів, закріплених в міжнародних правових актах, практичні потреби національного правового розвитку в нових умовах євроінтеграції, вимагають поглибленого дослідження й усвідомленого осмислення позитивного зарубіжного досвіду, серед якого важливу роль посідають питання забезпечення конституційних прав людини у кримінальному процесі, зокрема і при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Комплексне дослідження теоретичних основ забезпечення конституційних прав людини при проведенні НСРД потребує здійснення порівняльного аналізу норм кримінального процесуального законодавства України з відповідними нормами зарубіжних країн, а також запозичення позитивного досвіду останніх з метою імплементації його у національне законодавство.

Беззаперечно, здійснення ефективних та правових реформ неможливе на основі лише національного досвіду чи простого ознайомлення із законодавством окремих країн, а вимагає систематизованого наукового знання про загальносвітові та регіональні тенденції правового розвитку, яке акумулюється насамперед порівняльним правознавством [226, с. 404].

Сьогодні порівняльне правознавство (компаративістика) є одним із самостійних напрямів юридичної науки, що вивчає правові системи різних держав шляхом співставлення і подальшого дослідження схожих загальнодержавних і правових інститутів, систем права, їх основних принципів, галузей права, окремих правових норм тощо [227, с. 205].

Цілком зрозуміло, що наразі процес розбудови України як правової держави, запровадження у сфері кримінального судочинства загальноприйнятих стандартів, закріплених в міжнародних правових актах, практичні потреби національного правового розвитку в нових умовах євроінтеграції вимагають поглибленого дослідження й усвідомленого осмислення позитивного зарубіжного досвіду, серед якого важливу роль посідають питання забезпечення конституційних прав людини у кримінальному процесі, зокрема і при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Як зазначає А. В. Савченко, «коли право замикається саме в собі та прагне увічнити застарілі нормативні форми, відкидаючи будь-який обмін і зіставлення, що стосуються неординарних рішень та ідей щодо різноманітних правових інститутів, тоді воно стає безплідним і приречене до занепаду. Лише порівняння теорій, поглядів, думок, ідей, міркувань, а також нормативних стандартів формує нові конструктивні підходи, визначає місце та роль права у контексті загально цивілізаційного розвитку людства» [228, с. 12].

На нашу думку, порівняльно-правові дослідження у сфері кримінального процесуального законодавства, що регулює проведення негласних заходів для розслідування злочинів та запозичення найбільш ефективних здобутків законотворчості у цій сфері зарубіжних країн тільки сприятиме ефективності норм кримінального процесуального законодавства та їх удосконаленню.

Здійснення порівняльного аналізу норм в окресленій сфері можливе завдяки порівняльно-правовому методу, під яким у теорії права розуміють як зіставлення юридичних понять, явищ, процесів одного порядку і з'ясування подібності та відмінності між ними. Залежно від об'єктів останній застосовується вибірково за обов'язкової умови порівнюваності об'єктів. Об'єктивно необхідним є процес пізнання права в загальносвітовому масштабі, тобто міжнаціональне порівняння різних правових систем, що існують у державах світового співтовариства [181].

При цьому, як зауважує К. Осакве, запорукою успішності та результативності проведення порівняльно-правових досліджень є чітке розуміння у виборі по-перше, методів порівняння, по-друге, правил порівняння й, по-третє, механізму порівняння. Найбільш поширеними та апробованими практикою є такі методи порівняння як: 1) текстуальне порівняння з метою виявлення, який текст найбільше підходить для імплементації до національного законодавства; 2) функціональне порівняння, при якому порівнюється не текст, а функції, які забезпечує той чи інший інститут права; 3) концептуальне порівняння для порівняння концепції правового інституту, що розглядається, в цілому; 4) проблемне порівняння для з'ясування, як та чи інша проблема вирішується в різних країнах і чи є можливим застосування конкретно-го рішення для даної національної правової системи [229, с. 165].

Не викликає сумніву, що ефективно порівняльно-правове дослідження кримінального процесуального законодавства України та окремих зарубіжних країн у сфері проведення негласних заходів отримання доказів для розслідування злочинів має включати зазначені вище чотири методи порівняння.

В той же час, слід зазначити, що порівняльно-правове дослідження вимагає визначення рівня порівняння (макро- або мікро-) і чіткого його наслідування; розмежовуючи порівняльні дослідження на мікро- і макрорівнях, слід виходити з того, що, коли вивчаються правові системи у цілому або їх елементи, які характеризують правові системи у цілому, здійснюється порівняння на макрорівні, а коли вивчаються такі елементи правових систем, які фіксують їх певні приватні характеристики, здійснюється порівняння на мікрорівні; макрорівень порівняльно-правових досліджень вимагає глибоких і широких знань про порівнювані правові системи у цілому; на мікрорівні, коли предметом порівняльно-правових досліджень є окремі складники правової системи (галузі, інститути, норми та інші правові явища), вони мають бути розглянутими як частини цілого, тобто з широким застосуванням контекстуального підходу [230, с. 15].

Водночас, необхідно вказати, що сьогодні в науковій літературі представлена велика кількість різноманітних класифікацій правових сімей, однак, більшість вчених сходяться на тому, що до правових систем світу належать англосаксонська, романо-германська, постсоціалістична правова сім'я та мусульманське право [331, с. 113; 181, с. 311; 232, с. 125].

З урахуванням предмета нашого дослідження доцільно здійснити порівняння кримінального процесуального законодавства України та окремих зарубіжних країн у сфері проведення негласних заходів отримання доказів для розслідування злочинів на мікрорівні. При цьому, для порівняння будемо використовувати законодавство країн, які належать до різних національних правових систем, зокрема англосаксонської, романо-германської та постсоціалістичної.

Зауважимо, що досліджуючи кримінальні процесуальні норми, що регламентують проведення негласних заходів отримання доказів для розслідування злочинів зазначених правових систем світу, слід зауважити, що вони є досить неоднорідними.

В межах нашої роботи доцільно дослідити серед країн англоамериканського типу норми кримінального процесуального законодавства, які наявні у кримінальному законодавстві США. Також визначити особливості міжнародного досвіду щодо проведення негласних слідчих заходів у розслідуванні злочинів у кримінальному процесуальному законодавстві наступних країн, зокрема: ФРН, Іспанія та Франція (романо-германський тип правової системи). При цьому, зупинитись на кримінальному процесуальному законодавстві країн СНД, яке має багато чого спільного у питаннях кримінального судочинства (постсоціалістичний тип правової сім'ї).

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

А тому, враховуючи вищевикладене, з метою покращення ефективності норм кримінального процесуального законодавства України, що регламентує проведення НСРД, вважаємо за необхідне провести порівняльно-правове дослідження та перейняти найкращі результати законодавства зарубіжних країн у сфері проведення негласних слідчих заходів. Останнє пов'язано з тим, що головне завдання української держави полягає в тому, щоб встановити таку систему (модель) боротьби зі злочинністю, за прикладом провідних європейських і світових країн, при якій особистість була б захищеною від свавілля і корупції, мала б можливість розвивати свій потенціал, а з іншого боку, визнавалася б і шанувалася загальнодержавні цілі. Саме тому високорозвинені країни і світові спільноти розглядають права людини і їх захист як універсальний ідеал, основи прогресивного розвитку і процвітання, фактора стійкості і стабільності [233].

Слід зазначити, що аналіз законодавства даних країн дозволяє виокремити наступні різновиди негласних слідчих дій та розшукових заходів: 1) негласне спостереження за конкретною особою, транспортним засобом, певним місцем, приміщенням, ділянкою місцевості); 2) негласні дії, які пов'язані з проникненням у публічно недоступні місця (негласний огляд або обшук приміщень, ділянок місцевості, салонів автомобілів, отримання зразків, вилучення та наукове дослідження предметів і документів, зняття інформації з електронних носіїв тощо); 3) негласні дії, що пов'язані з приватним спілкуванням (контроль за листуванням, перехоплення повідомлень, зняття інформації з каналів зв'язку, різноманітні форми контролю технічних засобів зв'язку, зокрема, встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу тощо); 4) негласні дії, що пов'язані із використанням у розслідуванні злочину конфіденційного співробітництва (отримання конфіденційної інформації, контроль за вчиненням злочину, негласне вилучення зразків, використання спеціальних служб тощо).

Необхідно звернути увагу, що в законодавстві розвинених правових держав питання втручання у приватне спілкування, а також забезпечення конфіденційності й особистої безпеки осіб, що були залучені до проведення негласних заходів при розслідуванні злочинів, суворо регламентовані.

Так, спостереження без проникнення у житло є широко використовуваною слідчою (розшуковою) дією, що застосовується правоохоронними органами зарубіжних країн. Її специфіка полягає в тому, що спостереження є прихованим від об'єкта і сторонніх осіб, але не пов'язане з проникненням у місця обмеженого доступу, тобто проводиться тільки там, де співробітники правоохоронного органу можуть

перебувати на законних підставах без отримання спеціального дозволу. Враховуючи, що обмеження прав особи тут є мінімальним, часто таке спостереження не потребує особливих дозволів навіть при використанні апаратури фото- та відеофіксації, й рішення про проведення приймається керівником підрозділу або навіть рядовими співробітниками правоохоронних органів [234, с. 66].

Натомість будь-які негласні операції, пов'язані з проникненням на приватну територію (до якої зазвичай належить не тільки житло, а й офіси, виробничі приміщення, приватні земельні ділянки), у більшості країн розглядаються як істотне втручання у приватне життя і регламентуються більш суворо. Навіть незначні відхилення від процесуального порядку їх проведення не тільки компрометують будь-які отримані за їхньою допомогою докази, а й тягнуть кримінальну відповідальність посадових осіб, винних у порушенні (Велика Британія, ФРН, США) [234, с. 66].

Більш детальний аналіз кримінального процесуального законодавства пропонуємо розпочати з США.

Слід зазначити, що кримінальне процесуальне законодавство США характеризується досить складною формою досудового розслідування, що стосується і використання негласних засобів отримання доказів при розслідуванні злочинів. Це пов'язано насамперед із великою кількістю нормативно-правових актів, що регулюють кримінальні процесуальні відносини в різних штатах, що можуть досить відрізнитись один від одного в залежності від штату.

Так, у США керівник правоохоронного органу, який забезпечує досудове розслідування, несе персональну відповідальність за діяльність як всього підрозділу, так і проведення ним відповідних операцій. Він скоординує діяльність структурних одиниць підрозділів та здійснює безпосереднє керівництво ними [235, с. 307].

У США перша стадія кримінального процесу (досудова) має адміністративну природу і не відрізняється від оперативно-розшукового провадження. Суб'єктом його здійснення, в основному, є поліція. Аторней в США і Дирекція публічних переслідувань в Англії також має право здійснювати розслідування, але дане право використовується ними лише по деяких справах. Суд на даній стадії відіграє епізодичну роль, пов'язану із застосуванням заходів процесуального примусу. У зміст даної діяльності входять розвідувальні, пошукові дії. У їх числі використання спеціальних агентів та інформаторів, а також інші спеціальні засоби, необхідні для встановлення потенційних злочинців [236].

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Поліцейське розслідування врегульоване відомчими нормативними актами (у США) і процесуальними нормами. При цьому існує ряд кримінально-процесуальних заборон на деякі дії поліції [237, с. 17–19]. Підготовку матеріалів до судового розгляду, аналогічну поліцейському розслідуванню, мають право робити приватні особи: потерпілий і обвинувачений, які виступають сторонами. Наприклад, потерпілий вправі затримати особу за підозрою у скоєнні злочину.

У ході розслідування дозволяється використання негласних способів отримання інформації, якими є контроль телекомунікацій, усних розмов, візуальне спостереження, використання конфіденційного співробітництва тощо [32].

У результаті поліцейського розслідування не з'являються судові докази і поліцією не приймаються рішення по предмету кримінально-правового спору між обвинуваченим і державою. На даній стадії відбувається лише відшукування, виявлення носіїв доказової інформації, які будуть згодом представлені в суд.

Припинення злочинів та розслідування до арешту здійснюється шляхом наступних заходів (які з вищезгаданих причин можна в повному розумінні слова назвати слідчими діями): огляд місця події, вилучення та наукове дослідження предметів і документів, особисте спостереження, опитування та особистий огляд громадян, обшук (приміщень, ділянок місцевості, салонів автомобілів), приховане спостереження, використання спеціальних служб, перехоплення повідомлень і інших форм контролю технічних засобів зв'язку [238, с. 28–30]. Варто підкреслити, що при цьому для всіх видів обшуку (крім обшуку салону автомобіля) і для контролю технічних засобів зв'язку необхідно судовий дозвіл.

Обвинувальний вирок суду може бути заснований тільки на допустимих доказах, тому зі сфери судочинства виключаються всі дані, отримані з порушенням «належної правової процедури» (Dueprocessof Law). Дане положення закріплено IV, V, VI і XIV поправками до Конституції США. Згідно з принципом «плоди отруєного дерева» всі наступні відомості, отримані на основі неприпустимого доказу (якщо вони не були виявлені без його допомоги), також виключаються з розгляду.

Водночас, важливим є той факт, що проведення 42 процесуальних дій, які тимчасово обмежують конституційні права особи, проводяться за рішенням суду. В окремих випадках, особливо це стосується злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю, таке рішення може бути

ухвалене прокурором в усній формі з подальшим направленням матеріалів до суду, що підтверджують необхідність проведення цих дій.

Також, за законодавством США передбачається, що на стадії попереднього розслідування заходи, що не пов'язані з втручанням у приватне спілкування, можуть проводитися за рішенням керівника поліції як керівника органу, яким здійснюється попереднє розслідування. Як приклад, такою дією може бути спостереження у публічно доступних місцях (у т.ч. з використанням технічних засобів) [239, с. 137].

Таким чином, законодавство США не передбачає звернення до суду для проведення негласних засобів під час досудового розслідування, такими повноваженнями наділений керівник ОРД, яким є керівник підрозділу поліції, що уповноважений координувати діяльність підпорядкованих йому поліцейських, які застосовують негласні засоби отримання доказів під час попереднього розслідування. Однак, у випадку необхідності проведення тих процесуальних дій, що тимчасово можуть обмежувати конституційні права особи, дозвіл суду потрібен.

Прикладом іншого підходу до законодавства у сфері проведення негласних заходів розслідування злочинів є кримінальне процесуальне законодавство ФРН. У ФРН усі гласні й негласні дії уповноважених органів здійснюються з метою виявлення та розкриття злочинів, у порядку, визначеному КПК. Дізнання здійснюється прокурором, а поліцією проводиться оперативно-розшукова діяльність. Здебільшого оперативно-розшукові заходи регламентовані Кримінально-процесуальним кодексом ФРН, вправі застосовувати поліція за судовим рішенням. Діяльність поліції пов'язана з відшукування носіїв інформації, які після їхнього процесуального закріплення – легалізації – можуть стати доказами у справі [30].

Підстави та процесуальний порядок провадження негласних слідчих дій регламентуються § 99–110а Розділом VIII «Виймка, контроль телекомунікацій, комп'ютерний пошук можливих злочинців на підставі загальних ознак, використання технічних засобів, використання негласних дівнавачів і обшук» КПК ФРН.

Так, при провадженні дізнання використовуються наступні негласні заходи: виймка поштово-телеграфних відправлень (§ 99 Розділу VIII КПК ФРН). Відповідно до цього параграфу допускається виймка поштових відправлень та телеграм, спрямованих об'явлюваченому, що перебувають у фактичному володінні осіб або підприємств, до сфери діяльності яких належить надання поштово-телеграфних послуг або участь в наданні таких послуг. Виймка поштових відправлень і телеграм допускається також, якщо з фактичних обставин можна зробити

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

висновок, що їх відправником або адресатом є обвинувачений і їх зміст має значення для розслідування.

Постанова про виймку (§ 99) може бути винесено тільки судом, а у випадках, що не терплять зволікання, також прокуратурою [240]. При цьому, слід звернути увагу на той момент, що відкриття виданих поштових відправлень належить до повноважень суду. Він може передати дане повноваження прокуратурі, якщо це необхідно, щоб не створювати загрозу для результатів розслідування внаслідок затримки [240]. На нашу думку, така практика тільки сприяє забезпеченню прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій і може бути розглянута як приклад для імплементації до кримінального процесуального законодавства України.

Контроль телекомунікації (§ 100а Розділу VIII КПК ФРН). Відповідно телекомунікація може контролюватися і записуватися також без відома осіб, яких зачіпають дані заходи. Контроль над засобами телекомунікації проводяться при наявності підозри в здійсненні злочину, обґрунтованої фактичними даними, і тільки в справах про тяжкі злочини, вказані в законі (наприклад, загроза миру, державна зрада, створення загрози правовій державі, злочини, направлені проти громадського порядку, військові злочини, підробка грошей, вбивство, розбій, вимагання, контрабанда у вигляді промислу, із застосуванням насильства і вчинена у складі банди, незаконне ввезення іноземців зі смертельними наслідками та ввезення іноземців у вигляді промислу і в складі банди, геноцид, злочини проти людяності тощо). Крім того, дана слідча дія може застосовуватися для встановлення обставин вчинення злочину, або встановлення місця перебування підозрювано-го, якщо іншими способами це зробити дуже складно.

Слід звернути увагу, на те, що законодавець ФРН приділяє значну увагу забезпеченню прав людини при проведенні негласних заходів розслідування злочинів. Так, відповідно до п. (4) § 100а Розділу VIII КПК ФРН: «1. З метою забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, якщо існують фактичні підстави для припущення, що внаслідок застосування заходів згідно з абзацом 1 буде отримана інформація, що відноситься виключно до сфері приватного життя, застосування таких заходів неприпустимо. 2. Використання інформації про сферу приватного життя, що отримана внаслідок проведення заходів згідно з абзацом 1, недопустимо. 3. Відповідні записи повинні бути негайно знищені. Факт отримання і знищення повинен бути внесений в матеріали справи».

Як бачимо, якщо перші два пункти § 100а КПК ФРН в дещо зміненому варіанті присутні у КПК України, то на третій слід звернути

увагу, як на досить позитивний момент кримінального процесуального законодавства ФРН у частині забезпечення прав людини при проведенні негласних заходів розслідування злочинів.

Прослуховування і запис телефонних розмов згідно з § 100b КПК ФРН можуть бути проведені тільки з дозволу судді, а при невідкладності дій – з дозволу прокурора з наступним суддівським підтвердженням протягом трьох діб [240].

При цьому, якщо передумови для проведення цих заходів відпадають, заходи, здійснювані на підставі постанови, повинні бути терміново припинені. Після закінчення застосування запобіжного заходу суд, який виніс постанову, повинен бути сповіщений про результати застосування заходів, що є, на нашу думку, досить позитивним моментом, оскільки за такої ситуації, суд як орган судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному судочинстві, дійсно може ефективно здійснити захист прав осіб.

Слід також відзначити, що відповідно до КПК ФРН Федеральні землі і федеральний Генеральний прокурор щорічно до 30 червня наступного за звітним року подають звіт до федерального відомства юстиції про заходи, призначені в рамках їх компетенції на підставі § 100a. Також Федеральне відомство юстиції складає звіт про негласні заходи, призначені на всій території ФРН за звітний рік, і публікує його в інтернеті.

КПК ФРН регламентує також «заходи, що проводяться без відома особи». Так, відповідно до § 100c без відома відповідної особи можуть: а) робитися фотографування та відео зйомка особи; б) використовуватися інші призначені для спостереження спеціальні технічні засоби для з'ясування обставин справи або для встановлення місця перебування злочинця, якщо предметом розслідування є тяжкий злочин і, якщо з'ясування обставин справи або встановлення місця перебування злочинця іншим способом є менш перспективним, або може бути суттєво ускладнено; в) здійснюватись прослуховування та запис розмов за допомогою технічних засобів, якщо певні факти обґрунтовують підозру в тому, що особа вчинила діяння, передбачене § 100a КПК ФРН, і з'ясування обставин справи або встановлення місця перебування злочинця іншим способом безперспективно, або може бути істотно ускладнено; г) здійснюватись прослуховування та запис розмов підозрюваного у житловому приміщенні за допомогою технічних засобів, якщо певні факти обґрунтовують підозру в тому, що особа вчинила діяння, передбачене § 100c.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Як випливає з наведених положень КПК ФРН, сфера використання названих технічних засобів не конкретизована, таким чином, за загальним правилом мається на увазі, що всі сфери людської діяльності можуть бути об'єктами отримання інформації. У цьому плані розглянута норма зорієнтована на поступальний розвиток технологій і не прив'язана до сьогоденного рівня розвитку науки і техніки. Уніфікованість вимог § 100с дозволить застосовувати його положення, незалежно від появи нових засобів комунікації, що, на думку С. Р. Тагієва, позбавляє злочинність одного з головних козирів – ініціативи [241, с. 99].

Ці заходи проводяться тільки за рішенням суду, за підстав, визначених КПК. Після їх завершення прокуратура письмово звітує органам юстиції вищої інстанції про привід, обсяг, тривалість і результати проведених заходів, а також про факт повідомлення учасників про негласні заходи. Федеральний уряд на підставі звітів урядів земель щорічно інформує Бундестаг про проведені негласні слідчі дії [240]. На наш погляд, такий порядок звітування підсилює контроль за законністю окреслених заходів і підвищує відповідальність органів поліції і прокуратури при розслідуванні злочинів.

Також в разі проведення заходу відповідно до § 100с у випадках визначених КПК ФРН обвинувачений і також власник даного житлового приміщення, можуть подати заяву про перевірку законності розпорядження, а також способу його виконання щодо здійснення прослуховування та запису розмов підозрюваного у житловому приміщенні за допомогою технічних засобів. Рішення по перевірці законності приймає суд. Зазначена практика також, на нашу думку, сприяє здійсненню забезпечення прав людини при проведенні негласних заходів у розслідуванні злочинів [242].

Крім того, для нас є цікавим кримінальне процесуальне законодавство Франції, оскільки третина всіх доказів, які використовує суд цієї держави для викриття вини особи у вчиненні злочину, здобута саме за допомогою дій, проведених у негласному порядку [243].

Дізнання тісно пов'язане з непроцесуальною діяльністю поліції, у Франції оперативно-розшукова діяльність здійснюється в рамках провадження у справі до порушення публічного кримінального позову [31, с. 142]. Вона тісно пов'язана з оперативно-розшуковими заходами, що не регламентовані кримінально-процесуальними нормами. Важливо, що контроль над ними відбувається з боку трьох суб'єктів: прокуратури, обвинувальної камери (у частині слідчих дій) і вищестоящих поліцейських чинів [31, с. 143].

У теорії кримінального процесу французьке дізнання є загальним розслідуванням (*inquisitiogeneralis*), спрямованим до встановлення події злочину і винної особи. Подальше попереднє слідство покликане виконати завдання спеціального розслідування (*inquisitiospecialis*): з'ясувати винність конкретної особи в установленому злочині [242, с. 94].

Слід зазначити, що відповідно до КПК Французької Республіки дозвіл на проведення негласних заходів отримання інформації для розслідування злочинів надає слідчий суддя за клопотанням прокурора. При цьому, саме слідчий суддя уповноважує відповідного офіцера судової поліції проводити зазначені негласні заходи із застосуванням спеціальних технічних пристроїв прихованого виявлення.

Згідно із прийнятим у 1991 р. Законом «Про недоторканність кореспонденції» дозвіл на прослуховування і запис телефонних розмов надається виключно судом. Такий дозвіл надається на термін не більше чотирьох місяців і можливий у справах про злочини, за які може бути призначене покарання у вигляді тюремного ув'язнення на строк понад два роки [244, с. 122].

При цьому, слід обов'язково звернути увагу, що КПК Французької Республіки містить відповідні заборони застосування спеціальних технічних пристроїв прихованого виявлення в офісі або житлі адвоката (ст. 56-1 КПК Французької Республіки) та лікаря (ст. 56-3 КПК Французької Республіки), в приміщенні медіа компанії (ст. 56-2 КПК Французької Республіки) [245].

В аспекті сформульованої мети, цікавість представляє й кримінальне процесуальне законодавство Італійської Республіки у сфері застосування негласних заходів розслідування злочинів. Останні передбачені не лише КПК Італійської Республіки, але й Законом «Про внесення термінових змін до Кримінально-процесуального кодексу і заходи по боротьбі з мафіозною злочинністю». Відповідно до вказаних нормативно-правових актів працівники правоохоронних органів здійснюють різні заходи, як гласного, так негласного характеру, з метою отримання інформації про злочинну діяльність. При цьому, вони можуть застосовувати технічні засоби контролю і фіксації інформації і використовувати їх результати в доказуванні в ході кримінально-процесуальної діяльності [245].

Слід відмітити, що за своїм змістом зазначені заходи схожі з тими заходами, які визначені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та тими НСРД, які визначені Главою 21 КПК України.

При цьому, слід погодитись із С. Р. Тагієвим, який зауважує, що кримінально-процесуальне законодавство Італійської Республіки у цьому аспекті постійно вдосконалюється, прагнучи відповідати сучас-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

ному рівню розвитку науки і технології; тільки в останні роки кодекс був доповнений низкою норм, що передбачають можливість зняття процесуально значимої інформації з комп'ютерних та телематичних каналів зв'язку [241, с. 99].

Так, відповідно до кримінального процесуального законодавства Італійської Республіки співробітники правоохоронних органів можуть застосовувати такі негласні засоби отримання інформації при розслідуванні злочинів, як контроль за кореспонденцією та прослуховування розмов особи і зняття інформації з інших комунікаційних каналів.

Здійснивши аналіз окремих положень Конституції та КПК Італійської Республіки можемо зробити висновок, що право громадян на «свободу і конфіденційність» кореспонденції може обмежуватись у зв'язку із необхідністю проведення слідчих дій для отримання доказів.

Однак, поряд із цим в законодавстві Італійської Республіки передбачено, що вищезазначені негласні заходи можуть проводитись, якщо є підстави вважати, що поштово-телеграфні відправлення містять інформацію або відомості, які можуть посприяти виявленню чи збереженню доказів, що в іншому випадку можуть бути втрачені.

Як бачимо, на відміну від КПК України, який передбачає, що НСРД спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, у КПК Італійської Республіки йде мова не лише про отримання доказів, але інформацію, що може бути використана для їх отримання. В такому випадку, якщо проводити паралель із оперативно-розшуковими заходами, які передбачені законодавством України, то ці негласні заходи отримання інформації, що може бути використана для виявлення доказів, мають більше ознак саме із оперативно-розшуковими заходами ніж з НСРД.

КПК Італійської Республіки містить дві статті, що передбачають контроль за кореспонденцією. Це стаття 353 КПК Італійської Республіки «Перехоплення посилок та кореспонденції» і стаття 254 «Вилучення кореспонденції».

Відповідно до ст. 254 КПК Італійської Республіки у поштових відділеннях допускається вилучення листів, бандеролей, посилок, телеграм та іншої кореспонденції, відносно якої у судових органів є підстави вважати, що відправником або отримувачем такої кореспонденції є обвинувачений, у тому числі й під іншим ім'ям або через третю особу, або, що така кореспонденція може мати відношення до вчиненого злочину [246].

Після вилучення кореспонденції судовий виконавець передає вилучену кореспонденцію судовим органам, не розкриваючи її. Вилучені

папери і документи, які не відносяться до кореспонденції, що підлягає вилученню, негайно повертаються і в жодному разі не можуть бути використані.

Як бачимо, КПК Італійської Республіки, також як і КПК ФРН відносить відкриття і огляд поштових відправлень до повноважень суду, що сприяє забезпеченню прав людини при проведенні негласних заходів отримання доказової інформації.

В свою чергу, відповідно до ст. 353 КПК Італійської Республіки у випадках, коли виникає необхідність перехоплення опечатаних чи закритих посилок, вони направляються нерозпечатаними судовим виконавцем прокуратури для вилучення.

У разі, якщо у судового пристава є достатні підстави вважати, що посилки містять відомості, що сприяють виявленню або збереженню доказів, які можуть бути загублені внаслідок затримки, він у можливо короткі строки інформує про це прокурора, який вправі дозволити негайно розкрити посилку.

Щодо листів, бандеролей, телеграм, посилок чи іншої кореспонденції, яка може бути предметом вилучення, у випадках, що не терплять зволікання, судові пристави вправі вимагати від осіб, які надають поштові послуги, відстрочити доставку такої кореспонденції. У разі, якщо прокурор не санкціонував вилучення протягом 48 годин із моменту прийняття судовим приставом відповідного рішення, кореспонденція доставляється адресатові [246].

На наш погляд, наділення саме прокурора правом вилучення опечатаних чи закритих посилок є досить дієвим засобом забезпечення прав людини при проведенні негласних заходів отримання доказів при розслідуванні злочинів.

Стосовно прослуховування розмов особи і зняття інформації з інших комунікаційних каналів слід зазначити, що ці заходи, передбачені ст. 266, 266 і 267 КПК Італійської Республіки. Сутність цих заходів полягає у способі збору доказів шляхом отримання інформації, яка передається віддаленими суб'єктами з використанням будь-якого з телекомунікаційних способів (телефон, факс, електронна пошта), або обміну такою інформацією, що відбувається між суб'єктами, які знаходяться в одному місці (приміщенні) (так зване підслуховування), а також перехоплення комп'ютерних або телематичних повідомлень [246].

Також в контексті нашого дослідження викликає інтерес кримінальне процесуальне законодавство Великої Британії у сфері застосування негласних заходів розслідування злочинів.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Слід зазначити, що останнє характеризується насамперед тим, що наділяє усіх без виключення працівників британської поліції правом здійснювати досудове розслідування. Так, останнє може проводитись як констеблем, що являється нижчим поліцейським чином адміністративної посади правоохоронних органів Великої Британії, так і керівником кримінальної поліції [235, с. 308].

Правила поліцейського розслідування не знають такого розмежування, як слідчі дії та оперативно-розшукові заходи (у Великобританії використовується такий термін, як «секретні докази»), тому особливих правил використання результатів негласних заходів поліції в подальшому доведенні не існує [247].

Певні повноваження щодо проведення негласних заходів поліцейськими під час розслідувань, їх ініціювання, а також забезпечення законності прийнятих рішень щодо використання негласних заходів мають керівники підрозділів кримінальної поліції, що підпорядковані Міністру внутрішніх справ.

Разом з тим, слід зазначити, що рішення Міністра внутрішніх справ Великої Британії може бути переглянуто судом на предмет законності його прийняття вже після проведення відповідних негласних заходів [248].

Розслідування злочинів у Великій Британії передбачає використання таких негласних заходів отримання інформації і доказів, як здійснення огляду та виїмки кореспонденції, контроль телекомунікацій, усних розмов, тобто зняття інформації з телефону, електронної пошти, комп'ютера, візуальне спостереження, використання конфіденційного співробітництва [249].

При цьому, дозвіл на проведення негласних заходів отримання інформації чи доказів при розслідуванні злочинів надається постановою Міністра внутрішніх справ Великої Британії, до якого звертається керівник підрозділу кримінальної поліції, що здійснює досудове розслідування [248], що на нашу думку, сприяє забезпеченню законності та прав людини при проведенні зазначених вище негласних заходів.

У вивченні зарубіжного досвіду застосування негласних заходів отримання доказів при розслідуванні злочинів важливо звернутися до кримінального процесуального законодавства країн пострадянського простору, оскільки, як відомо, КПК цих країн мають багато спільного. Так, в процесі нашого дослідження було здійснено аналіз кримінального процесуального законодавства таких країн пострадянського простору, як Республіка Казахстан, Киргизька Республіка та Грузія.

Відповідно до ст. 231 «Види негласних слідчих дій» КПК Республіки Казахстан згідно з положеннями Глави 30 «Негласні слідчі дії»

здійснюються такі негласні слідчі дії: негласні аудіо- і (або) відеоконтроль особи або місця; негласний контроль, перехоплення і зняття інформації, що передається по мережах електричного (телекомунікаційної) зв'язку; негласне отримання інформації про з'єднання між абонентами і (або) абонентськими пристроями; негласне зняття інформації з комп'ютерів, серверів та інших пристроїв, призначених для збору, обробки, накопичення і зберігання інформації; негласний контроль поштових та інших відправлень; негласне проникнення і (або) обстеження місця; негласні заходи спостереження за особою або місцем; негласна контрольна закупка; негласне впровадження та (або) імітація злочинної діяльності [250].

Нажаль, в межах нашого дослідження ми не можемо зробити детальне порівняння усіх аспектів інституту негласних заходів отримання інформації при розслідуванні злочинів відповідно до КПК України і КПК Республіки Казахстан, а тому ми вирішили звернути увагу на найбільш позитивні моменти кримінального процесуального законодавства Республіки Казахстан, які можуть бути імплементовані у національне законодавство України з метою покращення правового регулювання досліджуваного інституту.

При цьому, необхідно звернути увагу, що КПК Республіки Казахстан містить окремі положення, які, на нашу думку, сприяють забезпеченню законності і охорони прав людини при проведенні НСРД, зокрема:

1) п. 7 ст. 232 «Умови і підстави проведення негласних слідчих дій» містить вичерпний перелік категорій осіб та місць, щодо яких можуть проводитися негласні слідчі дії:

– особи, на яких в заяві, повідомленні про кримінальне правопорушення вказано як на особу, що готується, вчиняє або вчинила, або щодо якої є інші підстави вважати, що вона має відношення до розслідуваного правопорушення або володіє відомостями про кримінальне правопорушення, що готується, здійснюється або скоєне; – підозрюваного; – потерпілого з його письмової згоди; – третьої особи, якщо є відомості, що третя особа отримує або передає інформацію, що має значення для справи; – місця в разі, якщо є обставини або передбачається їх виникнення, які можуть мати значення для справи [250];

2) п. 7 ст. 232 «Умови і підстави проведення негласних слідчих дій» містить заборону проведення негласних слідчих дій відносно адвокатів, які здійснюють професійну допомогу, за винятком випадків, коли є підстави вважати, що ними готується або вчинено тяжкий або особливо тяжкий злочин.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

Слід звернути увагу, що відповідно до п. 4 ст. 232 негласні слідчі дії проводяться за наявності однієї з таких підстав:

1) у справах про злочини, санкція за вчинення яких передбачає покарання у вигляді позбавлення волі від одного року і вище;

2) за злочинами, що готуються і здійснюються злочинною групою.

Як бачимо, відповідно до КПК Республіки Казахстан на відміну від КПК України негласні слідчі дії можуть проводитися у разі вчинення злочину будь-якої тяжкості, однак, стосовно адвокатів – тільки у разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Очевидно, законодавець Республіки Казахстан врахував важливу роль цього суб'єкта кримінально-процесуальних відносин, діяльність якого спрямована на охорону і захист прав і свобод людини, а також допомогу здійсненню правосуддя та додержанню законів під час кримінального провадження, в тому числі і проведення НСД;

3) відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК Республіки Казахстан негласні слідчі дії проводяться з санкції слідчого судді спеціалізованого слідчого суду, спеціалізованого міжрайонного слідчого суду на підставі мотивованої постанови особи, яка здійснює досудове розслідування, або інших посадових осіб, уповноважених на винесення відповідної постанови.

В контексті нашого дослідження слід звернути увагу на те, що у разі необґрунтованості винесеної постанови слідчий суддя відмовляє у його санкціонуванні, а при наявності сумнівів у достовірності інформації, наданої в ході санкціонування негласного слідчої дії, слідчий суддя вправі, санкціонувавши постанову, протягом двадцяти чотирьох годин ініціювати перевірку її законності процесуальним прокурором [250].

Процесуальний прокурор зобов'язаний протягом п'яти діб провести відповідну перевірку і про її результати повідомити слідчого суддю. У разі, якщо перевіркою буде встановлено незаконність постанови про проведення негласного слідчої дії, прокурор зобов'язаний внести слідчого судді відповідне клопотання.

Ми вважаємо, що передбачена КПК України можливість ініціювання слідчим суддею перевірки законності і обґрунтованості постанови про проведення негласної слідчої дії є досить дієвим заходом забезпечення прав людини при проведенні досліджуваних слідчих дій;

4) ч. 5 ст. 234 встановлює вимогу повідомлення уповноваженого прокурора про результати проведення негласної слідчої дії не пізніше двох діб з дня її закінчення, що сприяє захистові прав людини та утвердженню верховенства права при проведенні НСРД;

5) ч. 1 ст. 233 КПК Республіки Казахстан містить обов'язок уповноваженої посадової особи органу, якому доручено проведення негласної слідчої дії, винести постанову, яка повинна містити: 1) місце і час його складання; 2) посаду, прізвище та ініціали, особистий підпис особи, яка винесла постанову; 3) номер кримінальної справи, в рамках якого передбачається проводити негласні слідчі дії; 4) статті цього Кодексу, на підставі яких винесено постанову; 5) короткий опис фабули кримінальної справи; 6) обґрунтування необхідності проведення негласного слідчої дії; 7) відомості про особу, місці або предмет, стосовно якого планується проводити негласну слідчу дію; 8) термін проведення негласного слідчої дії; 9) відомості про орган, якому доручається провести негласну слідчу дію.

При цьому, з метою виключення розшифровки об'єкта, щодо якого проводиться негласна слідча дія, в постанові допускається вказівка псевдоніма, умовного найменування замість реальних даних. Про зміну даних з дотриманням вимог конфіденційності вноситься відповідна постанова, яка узгоджується з прокурором.

Беззаперечно положення статті 233 КПК Республіки Казахстан перше, є однією із гарантій забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих дій, а по-друге, вирішують проблемне питання, що досить часто виникає у практиці правоохоронних органів нашої держави, коли НСРД проводить один суб'єкт, а протокол складає інший, який участі у проведенні НСРД не приймав.

Водночас, норми, які передбачають можливість застосування негласних заходів отримання інформації при розслідуванні злочинів, містить також КПК Киргизької Республіки. Так, у ст. 213 «Види спеціальних слідчих дій» Глави 31 «Спеціальні слідчі дії» КПК Киргизької Республіки зазначається, що з метою розкриття і розслідування злочинів проводяться такі спеціальні слідчі дії: накладення арешту на поштово-телеграфні відправлення і їх огляд і (або) виїмка; прослуховування переговорів; отримання інформації про з'єднання між абонентами і абонентськими пристроями; зняття інформації з комп'ютерів, серверів та інших пристроїв; аудіо-, відеоконтроль особи або місця; спостереження за особою або місцем; проникнення та обстеження нежитлового приміщення чи іншого володіння особи; отримання зразків для порівняльного дослідження з метою проведення експертизи; впровадження в злочинне середовище і (або) імітація злочинної діяльності; контрольована поставка; контрольна закупка [251].

Аналіз положень КПК Киргизької Республіки та КПК України в частині застосування спеціальних негласних слідчих дій дозволяє нам зробити висновок, що вони мають досить багато спільних положень, а

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

тому немає необхідності в детальному порівнянні усіх складових елементів досліджуваного інституту. Натомість слід звернути увагу на ті законодавчі положення КПК Киргизької Республіки стосовно використання негласних заходів отримання інформації при розслідуванні злочинів, які не зустрічаються в КПК України, однак, є, на наш погляд, досить ефективними в частині забезпечення законності та прав людини при проведенні НСРД.

До таких положень належать наступні:

1) можливість проведення окремих спеціальних слідчих дій при наявності заяви окремих осіб та з їх письмової згоди, а також у випадках якщо є підстави припускати, що до потерпілого, свідка або інших учасників процесу, або до їх близьких родичів, чоловіка (дружини) буде застосовано насильство або інші примусові або незаконні дії, а також можливість проведення окремих спеціальних слідчих дій при наявності заяви окремих осіб про розшук безвісти зниклих осіб.

Це положення КПК Киргизької Республіки спрямоване на забезпечення права особи на забезпечення безпеки;

2) заборона відповідно до ч. 10. ст. 212 КПК Киргизької Республіки проведення спеціальних слідчих дій відносно адвокатів, які здійснюють професійну допомогу, що сприяє реалізації права особи на захист;

3) можливість проведення окремих спеціальних слідчих дій (отримання інформації про з'єднання між абонентами і абонентськими пристроями, контрольована поставка, контрольна закупка) для виявлення, припинення і розкриття менш тяжких злочинів, аніж тяжкі та особливо тяжкі;

4) можливість проведення спеціальних слідчих дій щодо третьої особи, якщо є підстави (відомості) вважати, що третя особа отримує і передає інформацію, що має значення для справи.

Останні два наведені нами положення беззаперечно сприяють боротьбі зі злочинністю та захистові прав людини;

5) слід також звернути увагу на процедуру отримання дозволу на проведення спеціальних слідчих дій відповідно КПК Киргизької Республіки.

Так, при необхідності проведення спеціальних слідчих дій слідчий порушує перед слідчим суддею відповідне клопотання, повідомивши про це прокурора. Рішення на проведення спеціальних слідчих дій приймається слідчим суддею. При цьому, клопотання підлягає розгляду слідчим суддею за участю слідчого протягом 24 годин з моменту його отримання.

В той же час, слід зазначити, що відповідно до ст. 214 КПК Киргизької Республіки клопотання має містити: місце і час складання клопотання; посаду, прізвище та ініціали слідчого, який виніс на розгляд слідчого судді клопотання; короткий опис фабули злочину, в зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; кримінально-правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) КК; обґрунтування необхідності проведення спеціальної слідчої дії і неможливості отримати відомості про злочин та особу, її вчинила, в інший спосіб; відомості про особу, місці або предмет, стосовно якого планується проведення спеціальної слідчої дії; зазначення виду (видів) спеціальних слідчих дій, які необхідно провести, мета, а також обґрунтування терміну його (їх) проведення; відомості про орган, якому планується доручити проведення спеціальної слідчої дії.

До клопотання додаються матеріали, що підтверджують обґрунтованість клопотання.

На наш погляд, участь слідчого у розгляді клопотання слідчим суддею є досить позитивною практикою, забезпечує процесуальну самостійність слідчого, оскільки останній безпосередньо обґрунтовує необхідність проведення слідчому судді – суб'єктові, що саме приймає останнє рішення про проведення НСРД.

Також слід вказати, що передбаченість у клопотанні необхідності вказати відомості про орган, якому планується доручити провадження спеціальної слідчої дії, є одним із засобів забезпечення прав людини.

В той же час, заслуговують на увагу положення ст. 261 КПК Киргизької Республіки, яка передбачає порядок перевірки законності і обґрунтованості проведених слідчих або спеціальних слідчих дій. Так, відповідно до ч. 1 цієї статті у разі провадження слідчих або спеціальних слідчих дій без отримання постанови слідчого судді слідчий протягом 24 годин з моменту проведеної слідчої дії або початку проведення спеціальних слідчих дій повідомляє слідчого суддю про їх проведення. До повідомлення додаються клопотання про визнання законним і обґрунтованим проведеної слідчої дії або розпочатої спеціальної слідчої дії. Водночас, ч. 2 ст. 261 КПК Киргизької Республіки передбачає, що у разі, якщо слідчий суддя визнає проведену слідчу дію або розпочату спеціальну слідчу дію незаконною, всі докази, отримані в ході таких дій, визнаються недопустимими відповідно до статті 82 цього Кодексу. У цьому випадку слідчий суддя виносить окрему ухвалу, якою звертає увагу прокурора на встановлені у справі факти порушення закону, що вимагають вживання заходів. Не пізніше, ніж у місячний термін щодо окремої ухвали слідчого судді повинні бути вжиті заходи і про результати повідомлено йому. При цьому, постано-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

ва слідчого судді про законність або незаконність проведення слідчих або спеціальних слідчих дій не підлягає оскарженню [251].

На нашу думку, позитивний досвід законодавця Киргизької Республіки в частині визначення порядку перевірки законності і обґрунтованості проведених спеціальних слідчих дій повинен бути врахований при перевірці законності і обґрунтованості НСРД у чинному КПК України.

Також в контексті нашого дослідження слід розглянути положення кримінального процесуального законодавства Грузії. КПК Грузії також містить норми, які передбачають можливість застосування негласних заходів отримання інформації при розслідуванні злочинів. При цьому, зазначені норми мітяться у різних главах зазначеного КПК. Так, поперше, Глава XV «Слідчі дії» містить статтю 124-1 «Моніторинг банківських рахунків». Законодавець Грузії відносить моніторинг банківських рахунків до слідчих дій, хоча за своїми ознаками ця процесуальна дія повністю відображає аналогічну НСРД, передбачену КПК України.

Разом з тим, Глава XVI «Слідчі дії, пов'язані з комп'ютерними даними» КПК Грузії містить наступні процесуальні дії, зокрема:

1) витребування документа або інформації (ст. 136 КПК Грузії). Так, при наявності обґрунтованого припущення, що в комп'ютерній системі або засобі зберігання комп'ютерних даних зберігається інформація або документ, що мають значення для кримінальної справи, прокурор має право звернутися до суду за місцем провадження слідства з клопотанням про видання ухвали про витребування відповідної інформації або документа. При наявності обґрунтованого припущення, що особа здійснює злочинне діяння з використанням комп'ютерної системи, прокурор має право звернутися до суду за місцем провадження слідства з клопотанням про видання ухвали про витребування у постачальника послуг інформації про користувача;

2) поточний збір даних інтернеттрафіка (ст. 137 КПК Грузії). При наявності обґрунтованого припущення, що особа здійснює злочинне діяння з використанням комп'ютерної системи, прокурор має право звернутися до суду за місцем провадження слідства з клопотанням про видання ухвали про проведення поточного збору даних інтернеттрафіка, за яким постачальник послуг зобов'язаний співпрацювати зі слідством і надавати йому допомогу в зборі або запису в поточному режимі даних інтернеттрафіка, які пов'язані з конкретними комунікаціями, здійснюваними на території Грузії і передаються за допомогою комп'ютерної системи;

3) збір змістовних даних (ст. 138 КПК Грузії). За наявності обґрунтованого припущення, що особа здійснює злочинне діяння з використанням комп'ютерної системи, прокурор має право звернутися до суду за місцем провадження слідства з клопотанням про видання ухвали про поточний збір змістовних даних, по яким постачальник послуг зобов'язаний співпрацювати зі слідством і надавати йому допомогу в зборі або запису в поточному режимі змістовних даних, які пов'язані з конкретними комунікаціями, здійснюваними на території Грузії і та переданими за допомогою комп'ютерної системи [252].

Як бачимо, законодавець Грузії не відносить слідчі дії, пов'язані з комп'ютерними даними до таємних слідчих дій, що передбачені Главою XVII КПК Грузії, хоча, на нашу думку, вони за своїми особливостями є саме такими.

КПК Грузії передбачено інститут «таємних слідчих дій». Так, відповідно до 143-1 до них належать: а) приховане прослуховування і запис телефонних переговорів; б) зняття і фіксація інформації з каналу зв'язку (шляхом приєднання до засобів зв'язку, комп'ютерних мереж, лінійних комунікацій інстанційної апаратури), з комп'ютерної системи (як безпосередньо, так і дистанційно) та інсталяція в комп'ютерну систему з вказаною метою відповідних коштів програмного забезпечення; в) контроль поштових відправлень і телеграфних повідомлень (крім дипломатичної пошти); г) прихована відео- та аудіозапис, кіно- і фотозйомка; д) електронне спостереження за допомогою технічних засобів, використання яких не завдає шкоди життю, здоров'ю людей та навколишньому середовищу [252].

Необхідно зауважити, що КПК Грузії містить ряд положень, які є досить ефективними для забезпечення законності, а також прав людини при проведенні негласних заходів отримання інформації для розслідування злочинів, і можуть бути розглянуті як приклад для імплементації до КПК України з метою удосконалення процедури проведення НСРД. До таких належать:

1) визначеність на законодавчому рівні у ст. 143-2 принципів провадження таємних слідчих дій:

– чіткий перелік злочинів при розслідуванні яких можуть проводитись таємні слідчі дії (тяжкі, особливо тяжкі і вичерпний перелік злочинів, передбачених статтями КК Грузії);

– проведення таємних слідчих дій тільки в разі, коли їх провадження передбачено КПК Грузії та воно необхідне для досягнення легітимної мети в демократичному суспільстві – забезпечення національної або громадської безпеки, запобігання заворушенням чи скоєнню

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

злочину, захисту інтересів економічного добробуту країни або прав і свобод інших осіб;

– таємна слідча дія є необхідною в демократичному суспільстві, якщо її проведення викликане невідкладною суспільною необхідністю і вона є відповідним і пропорційним засобом досягнення легітимної мети;

– можливість проведення таємної слідчої дії тільки в разі, коли отримати докази, що мають істотне значення для слідства, іншими засобами неможливо або це вимагає не виправдано великих зусиль;

– межі (інтенсивність) проведення таємної слідчої дії повинні бути пропорційні легітимній меті таємної слідчої дії.

2) досить позитивним моментом у забезпеченні прав людини при проведенні таємних слідчих дій є веденням Верховним Судом Грузії реєстру таємних слідчих дій, в якому відбивається статистична інформація, пов'язана з провадженням таємних слідчих дій, зокрема: інформація про клопотання з приводу проведення таємних слідчих дій, що надійшли в суди і прийняті по ним рішення суддів, а також інформація про знищення матеріалів, здобутих в результаті оперативно-розшукового заходу, що не стосувалися злочинної діяльності особи, але містили інформацію про особисте життя особи або інших осіб і знищених відповідно до пункту 4 статті 6 Закону Грузії «Про оперативно-розшукову діяльність».

Верховний Суд Грузії зобов'язаний в кінці кожного року публікувати інформацію зазначену вище відповідно до ст. 143-4 КПК Грузії;

3) важливим інструментом забезпечення прав людини при проведенні таємних слідчих дій у Грузії є передбачене ч. 14 ст. 143-3 КПК Грузії право особи, якій в ході судочинства по даній справі стало відомо про проведення щодо неї таємної слідчої дії, в разовому порядку оскаржити ухвалу про таємну слідчу дію в слідчій колегії відповідного апеляційного суду протягом 48 годин після отримання зазначеної інформації роз'яснення щодо права на оскарження ухвали. Скасування апеляційним судом оскаржуваної ухвали та визнання незаконним проведення таємної слідчої дії створює підставу для визнання в порядку, встановленому КПК Грузії, недопустимим доказом інформації, отриманої в результаті зазначеної дії. Рішення, прийняте апеляційним судом за скаргою, може стати підставою для передбаченої частиною 3 статті 7 КПК Грузії вимоги про відшкодування особі шкоди, заподіяної незаконним отриманням, зберіганням або розголошенням відомостей про його особисте життя/ персональних даних.

Також не можна оминати увагою передбачене ч. 15 ст. 143-3 КПК Грузії право особи, якій після закінчення провадження у даній справі

стало відомо про проведення щодо неї таємної слідчої дії, може оскаржити ухвалу про таємну слідчу дію в слідчій колегії відповідного апеляційного суду протягом місяця після отримання зазначеної інформації та роз'яснення права щодо оскарження ухвали. Визнання апеляційним судом проведеної таємної слідчої дії незаконною може бути визнане передбаченою підпунктом «з» статті 310 КПК Грузії нововиявленою обставиною для перегляду вироку, якщо доказ, здобутий в результаті зазначеної таємної слідчої дії, було покладено в основу вироку. Рішення, прийняте апеляційним судом за скаргою, може служити підставою для передбаченої частиною 3 статті 7 КПК Грузії вимоги про відшкодування особі шкоди, заподіяної незаконним отриманням, зберіганням або розголошенням відомостей про його особисте життя / персональних даних.

4.3. Напрямки удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Не викликає сумніву, що забезпечення прав людини при проведенні НСРД більшою мірою залежить від ефективності кримінальних процесуальних норм, що регламентують правовий порядок їх провадження.

У процесі дослідження різноманітних аспектів проведення НСРД та забезпечення прав людини при цьому, нами було проаналізовано кримінально-процесуальне законодавство України та виявлено численні проблемні питання як правового регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій, так і проблемні питання процесуальної форми здійснення останніх.

У зв'язку з цим у поточному підрозділі нами буде сформульовано пропозиції щодо напрямків гармонізації законодавства та удосконалення механізму у сфері забезпечення прав людини при проведенні НСРД.

Відповідно до вищезазначеного першим важливим напрямком гармонізації законодавства та удосконалення механізму у сфері забезпечення прав людини при проведенні НСРД має стати розвиток теорії та науки кримінального процесуального права.

Як відомо, наука є рушійною силою (двигуном) прогресу. Будь-яка діяльність, в тому числі і кримінальна процесуальна, може розвиватися тільки за допомогою науки і її досліджень. Слід погодитись із М. В. Костицьким, який справедливо зауважує, що «наука криміналь-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

ного процесу є однією з галузевих юридичних наук, яка виявляється як пізнання кримінальної процесуальної процедури та виробляє теоретичну і методологічну основу кримінальної процесуальної діяльності, правового і законодавчого її врегулювання» [253, с. 31].

При цьому, слід зазначити, що кримінальне судочинство вивчається наукою, або теорією кримінального процесу, об'єктом якої є, насамперед, кримінально-процесуальні норми, а також практика їх застосування, тобто кримінально-процесуальна діяльність.

На нашу думку, враховуючи предмет дослідження кримінальна процесуальна форма проведення НСРД має цікавити науку кримінального процесу не лише як відповідна сукупність норм, передбачених законодавством, а також як відповідне правове явище, що має досліджуватись у двох аспектах: як з точки зору формально-юридичного змісту, так і їх соціальної сутності і призначення. При цьому, ми вважаємо, що теорія і наука кримінального процесуального права повинна досліджувати не лише норми кримінального процесуального права, що регулюють підстави і порядок проведення НСРД, але й відповідні суспільні відносини, які породжують появу цих норм або створюються на їх підставі (необхідні випадки проведення НСРД, правовий статус учасників їх проведення, використання результатів, отриманих при проведенні НСРД тощо).

Щодо суспільних відносин, то слід зазначити, що маються на увазі ті правові відносини, які виникли в результаті дії кримінальної процесуальної норми в практичній площині. Ось чому діяльність учасників проведення НСРД також повинна ефективно досліджуватися його теорією.

Загальновідомо, що кримінально-процесуальна діяльність, яка безпосередньо пов'язана із кримінальним провадженням може бути предметом регулювання не лише дисципліни «Кримінальне процесуальне право», однак, саме остання досліджує кримінально-процесуальну діяльність з позиції її регулювання нормами права, що дозволяє встановити ефективність і дієвість тих чи інших кримінальних процесуальних норм.

Варто звернути увагу, що при практичному застосуванні кримінально-процесуальних норм, нажаль, нерідко допускаються помилки, пов'язані з їх неправильним (неграмотним) тлумаченням. Це здебільшого відбувається тому, що норма кримінально-процесуального права, як правило, сконструйована громіздко, з порушенням правил юридичної техніки, що й ускладнює її правильне тлумачення і застосування [254, с. 146].

Враховуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне констатувати, що теорією кримінального процесу мають піддаватися ґрунтовному аналізу причини порушень правил, прийомів, способів та методів юридичної техніки при конструюванні кримінальних процесуальних норм, що регулюють проведення НСРД, а також самі порушення (наслідки). А в подальшому на основі проведеного аналізу слід виробляти відповідні ефективні рекомендації по усуненню і попередженню порушень прав людини, що виникають при проведенні НСРД.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, необхідно зробити висновок, що теорія кримінального процесуального права повинна зосереджуватися на дослідженні юридичної техніки при конструюванні кримінальних процесуальних норм, що регулюють проведення НСРД, виробляти власні специфічні конструкції (моделі) норм у сфері проведення НСРД, що може справедливо претендувати на окремий інститут у науці кримінального процесу.

В той же час, слід зауважити, що наука кримінального процесуального права є інтернаціональною. Так, очевидно, що в різних країнах засади кримінального судочинства відрізняються, а процес формування науки відбувається по-своєму. Однак, не дивлячись на це, основні важливі інститути досить часто мають подібний зміст. Не є виключенням і інститут негласного отримання доказів при розслідуванні злочинів. Ось чому досягнення юридичної думки і кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн, окремі аспекти процесуальної форми проведення НСРД в інших країнах повинні досліджуватися і за необхідності імплементуватися у законодавство України, так само як і допущені там прорахунки і недоліки.

Водночас, слід зауважити, що дослідження будь-якого інституту кримінального процесуального права змушує звертатися до історії його становлення, оскільки пояснення будь-якого правового явища, з'ясування закономірностей його функціонування неможливе без встановлення причин і динаміки його розвитку.

Отже, законодавець розробляючи законодавство у сфері проведення НСРД або удосконалюючи його повинен враховувати ті здобутки і позитивні нароби теорії і науки кримінального процесу, які так би мовити пройшло випробування часом. Таким чином, теорія кримінального процесуального права повинна досліджувати не лише історію інституту негласних засобів отримання доказів при розслідуванні злочинів, але й техніки формування норм кримінально-процесуального

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

права, яка є певним віддзеркаленням суспільно-політичного, правового, економічного та культурного розвитку нашої держави.

Враховуючи вищевикладене, ми вважаємо, що головним (вихідним) напрямком гармонізації законодавства та удосконалення механізму у сфері забезпечення прав людини при проведенні НСРД є інтенсивний розвиток вітчизняної теорії кримінального процесу в аспекті забезпечення прав людини при проведенні НСРД, який здатний забезпечити вагому результативність реалізації зазначених прав.

Ефективний розвиток вітчизняної теорії кримінального процесуального права в аспекті забезпечення прав людини при проведенні НСРД потребує здійснення наступних заходів:

1) детальний аналіз джерел кримінального процесуального права, зокрема:

– Конституції України 1996 року, яка містить загальні засади кримінального судочинства. При цьому, ст. 8 Конституції України передбачає, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [1].

Із цього випливає, що норми Конституції мають фундаментальний і концептуальний характер для всього кримінально-процесуального права. Отже, й норми кримінально-процесуального права, які регламентують порядок проведення НСРД, не повинні суперечити Конституції України і мають прийматись відповідно до її нормативних положень.

При розв'язанні проблемних ситуацій, що виникають у зв'язку із проведенням НСРД, і конкуренції правових норм, що регулюють здійснення останніх, перевагу слід надавати нормам конституційного права: нормативні акти, які суперечать Конституції України, не мають юридичної сили і не підлягають застосуванню; норми конституційного права є нормами прямої дії і безпосередньо застосовуються у випадках неурегулювання якихось відносин галузевим законодавством.

Згідно зі ст. 22 Конституції України при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинного законодавства, не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод людини. Для кримінального процесу це вихідне і визначальне положення означає можливість розвитку законодавства тільки в напрямку зміцнення гарантій прав і

свобод людини, недопустимість звуження прав учасників кримінального процесу [254, с. 149–150].

– чинного КПК України 2012 року, що є основним джерелом кримінального процесуального права. Ми вважаємо, що удосконаленню правових норм, які встановлюють порядок проведення НСРД, сприятиме дослідження структури норм КПК України, його системи та побудови, встановлення існуючих прогалин, невідповідностей однієї кримінально-процесуальної норми іншій у кримінальному процесуальному законі, їх аналіз, а також вироблення на цій основі найбільш ефективних напрямів удосконалення кримінально-процесуального законодавства у сфері проведення НСРД.

– Законів України «Про судоустрій та статус суддів», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про прокуратуру», «Про судову експертизу», «Про державну таємницю», «Про безоплатну правову допомогу», «Про банки і банківську діяльність», Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

З метою гармонізації законодавства та удосконалення механізму у сфері забезпечення прав людини при проведенні НСРД, на наш погляд, слід здійснити детальне дослідження цих законів на предмет визначення тих суспільних відносин у сфері проведення НСРД, що також регулюються КПК України, з метою встановлення наявності невідповідностей норм, уникнення однакових положень та узгодження норм Законів із чинним КПК України.

– Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій, яка на сьогоднішній день потребує детального аналізу і дослідження з метою вироблення пропозицій змін і уточнень до неї, оскільки зазначений підзаконний акт досить поверхнево регулює інститут проведення НСРД та містить положення, які не узгоджуються із чинним КПК, про що ми неодноразово писали у попередніх підрозділах нашого дослідження;

2) створення ефективних юридичних конструкцій, шаблонів (моделей) норм кримінального процесуального права у сфері проведення НСРД. Специфіка юридичної конструкції кримінально-процесуальної норми у сфері проведення НСРД обумовлена її структурою. Беззаперечно, що техніка формування кримінально-процесуальних у сфері проведення НСРД має зайняти відповідне місце у теорії кримінального процесуального права.

Велика кількість неточностей, невідповідностей і прогалин в інституті НСРД у діючому КПК України, на нашу думку, пов'язана з

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

недостатньою компетентністю правотворців оперувати спеціальними методами та способами формування норм кримінального процесуального права. Розвиток техніки формування норм кримінально-процесуального права у сфері проведення НСРД як важливого інституту в рамках науки кримінального процесуального права є одним з головних аспектів гармонізації законодавства та удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД;

3) розроблення спеціальної методики для вироблення механізму удосконалення проведення НСРД з метою ефективного забезпечення прав людини при цьому і викоренення випадків порушення останніх.

В науковій літературі під методикою розуміють сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів для систематичного, послідовного та доцільного проведення будь-якої роботи [38, с. 474]. Отже, ефективність будь-якої діяльності прямо пропорційна застосуванню певної ефективної методики. На наш погляд, в теорії кримінального процесуального права має використовуватись дієва методика створення норм не лише у сфері проведення НСРД, однак і при підготовці всього кримінального процесуального Закону;

4) проведення анкетування та соціологічних опитувань правознавців, правозастосовувачів, правозахисників (слідчих суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів, співробітників оперативних підрозділів, теоретиків права, вчених, викладачів), а також узагальнення їх результатів, систематизація і аналіз з метою вироблення змін та доповнень до КПК України та інших нормативно-правових актів у частині проведення НСРД та забезпечення прав людини при цьому.

Так, в процесі роботи над дослідженням нами було проведено приблизно 10 опитувань, результати яких ми вважаємо можна віднести до елемента законотворчої діяльності. Проведення анкетування є досить не простим елементом гармонізації законодавства у сфері проведення НСРД. Спочатку нами було розроблено перелік питань, які, на нашу думку, найбільше потребували практичного вирішення. В подальшому було визначено цільову категорію анкетування. При цьому, вибір був на користь тих суб'єктів кримінального провадження, що мають відношення до проведення НСРД, зокрема: слідчі судді, прокурори, слідчі, адвокати, співробітники оперативних підрозділів. Останні були нами заздалегідь повідомленні про майбутнє анкетування з метою підготовки ними проблемних питань проведення НСРД.

В контексті приведення кримінального процесуального законодавства у відповідність до євростандартів в аспекті забезпечення прав людини при проведенні НСРД, вищезазначені респонденти були

опитані на предмет самостійного проведення НСРД слідчим, необхідності проведення моніторингу банківських рахунків при розслідуванні різних злочинів, реагування слідчими на клопотання адвокатів, участі понятих у проведенні НСРД, на предмет порушень прав людини при здійсненні НСРД, на предмет заборони вироблення копій протоколів про проведення НСРД, повідомлення осіб, щодо яких проводилися НСРД, порушення строків проведення НСРД, використання результатів НСРД в іншому кримінальному провадженні тощо.

Після проведення зазначених заходів нами була проведена робота по опрацюванню результатів, їх систематизації та підготовці змін до положень КПК України в частині гармонізації законодавства та удосконалення механізму у сфері забезпечення прав людини при проведенні НСРД, які представлені нами і різних підрозділах дослідження.

При цьому, необхідно звернути увагу, що проведені нами анкетування та соціальні опитування слідчих суддів, прокурорів, слідчих СВ, адвокатів, співробітників оперативних підрозділів в Миколаївській, Херсонській та Запорізькій областях щодо техніки формування кримінально-процесуальних норм, які регламентують порядок проведення НСРД, а також проблемних питань правового регулювання досліджуваного інституту та проблемних питань проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій дозволили нам констатувати наступні висновки. Так, 62% респондентів були не повною мірою готовими до зазначених заходів, а також є не готовими до проведення НСРД взагалі через наступні причини: велика завантаженість роботою, складність та відносна новизна самого інституту НСРД, недостатність професійної підготовки для проведення НСРД, необізнаність зі шляхами реформування кримінального процесуального права України тощо.

Другим важливим напрямком удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД, на наш погляд, має стати завершення судово-правової реформи, яка розпочалася ще у 1992 році із прийняттям ВРУ Постанови «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні». Основною метою Концепції стала реалізація демократичних ідей правосуддя, вироблених світовою практикою і наукою, а також гарантування право громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом. В свою чергу, Концепція визначила основні принципи судово-правової реформи, серед яких слід відзначити: створення такого судочинства, яке максимально гарантувало б право на судовий захист, рівність громадян перед законом, створило б умови для дійсної змагальності і реалізації презумпції невинності; встановлення судового контролю за

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

законністю і обґрунтованістю процесуальних рішень слідчих органів, які обмежують права громадян; перевірка законності і обґрунтованості судових рішень в апеляційному і касаційному порядку та за нововиявленими обставинами [255].

В подальшому зазначені цілі та принципи були розвинуті у Стратегії реформування судоустрою, судочинства і суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженій у 2015 році Указом Президента України [256].

У зв'язку із прийняттям зазначеної Стратегії, як вже зазначалося раніше, 30 вересня 2016 року вступили в силу зміни до Конституції України (в частині правосуддя) і новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [58]. Зазначені Закони України значно змінили концепцію правосуддя, конституційно-правовий статус суддів та незалежність судової влади в Україні.

Таким чином, конституційно-правова реформа правосуддя направлена на вирішення ряду питань, що сприятиме як гармонізації законодавства, так і удосконаленню механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД. До цих питань належать: запровадження професійної адвокатури в судах, істотна зміна принципів правосуддя, нововведення, що стосуються правового статусу суддів, зокрема: вимоги до їх кандидатури, процедура призначення та звільнення суддів з посади, гарантії правового статусу суддів, питання суддівської недоторканості, збільшення заробітної плати, питання переатестації суддів та їх кваліфікаційного оцінювання, передбачення створення Вищого антикорупційного суду, необхідність запровадження моделі суду присяжних тощо.

Важливим аспектом судово-правової реформи є запровадження в судочинстві елементів так званого «електронного суду», зокрема: он-лайн сплата судового збору, отримання інформації про етапи проходження справи в суді, можливість одержання від суду повідомлень і копій рішень електронною поштою, смс-інформування, доступ до текстів судових рішень через єдиний державний реєстр судових рішень, он-лайн трансляція окремих судових засідань і проведення відеоконференцій між судами, а також із слідчими ізоляторами [257].

Слід зазначити, що не всі заплановані питання судово-правової реформи вже вирішені, окремі залишаються відкритими та потребують нагального розв'язання. При цьому, на наш погляд, судово-правова реформа повинна бути направлена не лише на зміни самої структури та компетенції судових установ, але й на досягнення передбаченої

Концепцією мети правосуддя – визначення пріоритетів реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципу верховенства права та забезпечення функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейським цінностям та стандартам захисту прав людини [256].

Із другого напрямку логічно «витікає» наступний напрямок гармонізації законодавства та удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД – управлінський. Беззаперечно, що останній напрямок пов'язаний із двома попередніми та розвивається і функціонує на їх основі. Він є своєрідним продовженням розвитку теорії та науки кримінального процесуального права, а також судово-правової реформи, та направлений на удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД.

На наш погляд управлінський напрямок включає наступні складові:

1) розвиток законодавчої роботи, що включає як сам процес підготовки та реформування і удосконалення кримінального процесуального законодавства у сфері проведення НСРД, так і створення певного органу, що має займатися цією підготовкою.

Так, на нашу думку, доцільно створити постійно діючу комісію з питань кримінального процесуального законодавства, на яку покласти завдання приведення кримінального процесуального законодавства України до відповідності зі стандартами Євросоюзу, зокрема в частині забезпечення прав людини. До роботи у зазначеній комісії слід долучити висококваліфікованих професіоналів, зокрема: провідних юристів України, теоретиків права, процесуалістів, практичних працівників з багатим досвідом роботи – слідчих суддів, прокурорів, слідчих, співробітників оперативних підрозділів, адвокатів, а також лінгвістів, філологів тощо.

Необхідно зазначити, що ефективній роботі комісії з питань кримінального процесуального законодавства безпосередньо сприятимуть наступні аспекти:

– нормативно-правовий, що представлений сукупністю нормативно-правових актів у сфері проведення НСРД, а також актами кримінального процесуального законодавства, зокрема: Конституція України, Закони України, міжнародно-правові договори, Конвенції і угоди у сфері кримінального судочинства, акти Європейського Союзу, підзаконні акти та рішення Конституційного Суду України.

Беззаперечно, що удосконалення положень чинного КПК України та розробка ефективних пропозицій щодо гармонізації законодавства

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

та механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД неможливе без опрацювання всієї сукупності кримінальних процесуальних нормативно-правових актів.

– організаційно-інформаційний, тобто такий, що в змозі забезпечити вищевказану комісію реальною можливістю ознайомитися із усією інформацією, яка їй потрібна для приведення кримінального процесуального законодавства України до відповідності зі стандартами Євро-союзу в частині забезпечення прав людини. Це досить важливий аспект, оскільки він має бути направлений на збір, аналіз, систематизацію та узагальнення потрібної інформації, правових та літературних джерел у сфері проведення НСРД, підготовка ряду проблемних питань з досліджуваної сфери і складання на них конструктивних відповідей, направлення запитів до правоохоронних та інших органів державної влади, відповідних підприємств, установ, організацій, що мають відношення до правового регулювання чи проведення НСРД, а також оперативні відповіді на них; вивчення комісією витоків та динаміки розвитку інституту негласного отримання доказів при розслідуванні злочинів, а також звернення до міжнародного досвіду забезпечення прав людини при проведенні негласних заходів.

Важливою складовою організаційно-інформаційного аспекту є встановлення змін та доповнень до КПК України, інших нормативно-правових актів, що регулюють проведення НСРД та актів законодавства, що пов'язані із останніми, а також узгодження цих змін між собою. При цьому, при виявленні невідповідностей між цими актами, необхідно при їх усуненні керуватися наступними вихідними принципами, зокрема: норма вищої юридичної сили має пріоритет над нормою меншої юридичної сили; спеціальна (виключна) норма має пріоритет перед загальною нормою; наступний нормативно-правовий акт, прийнятий тим самим суб'єктом правотворчості з того ж питання, скасовує дію попереднього [254];

– статистичний. Так, на нашу думку, гармонізація законодавства та удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД залежить також від узагальнення відповідної статистики анкетувань слідчих суддів, прокурорів, слідчих, співробітників оперативних підрозділів, адвокатів, юристів, що мають відношення до проведення НСРД, вивчення статистичних даних, матеріалів кримінальних проваджень, судових вироків, клопотань учасників кримінального провадження, на предмет виявлення типових порушень прав людини, певних помилок у правозастосовній діяльності;

– підготовчий. Діяльність постійно діючої комісії з питань кримінального процесуального законодавства по гармонізації останнього та удосконаленню механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД, є складною системою узгоджених та взаємопов'язаних дій, які в сукупності можуть забезпечити ефективний результат – отримання, формування, удосконалення знань про проведення НСРД, на основі яких в подальшому буде розроблено пропозиції щодо удосконалення досліджуваного інституту. До зазначених знань належать знання про: 1) поняття, ознаки, функції, види, особливості НСРД, підстави їх проведення, учасників та суб'єктів проведення, використання доказів, отриманих в результаті їх проведення тощо; 2) структуру та особливості конструкції кримінальної процесуальної норми, що регулює проведення НСРД; 3) сучасні способи, засоби, методи техніки формування зазначених норм, що використовується законодавцем України, а також законотворчими органами зарубіжних країн; 4) стан наукових досліджень у сфері проведення НСРД, а також потреб правозастосовної практики; 5) проблемні моменти конструювання кримінальних процесуальних норм у сфері проведення НСРД, а також наслідки не досконалого конструювання зазначених норм.

Слід також зазначити, що для успішного досягнення поставленої мети, необхідно, щоб всі підготовчі дії базувалися на достовірній інформації і цілком визначеній програмі реалізації конкретних заходів, а цього можна досягнути лише при ретельному описанні сукупності тих дій, котрі у своїй єдності утворюють зміст майбутньої роботи [257, с. 480].

При цьому, підготовчий етап має включати як програму підготовки з гармонізації законодавства та удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД, так і відповідний план заходів. За своїм функціональним призначенням це різні поняття і відмінні складові процесу приведення кримінального процесуального законодавства до євро стандартів в аспектів забезпечення прав людини. Так, якщо план підготовки з гармонізації законодавства та удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД включає сукупність дій, що направленні на досягнення мети – забезпечення прав людини, які необхідно здійснити, то програма підготовки вказує систему саме пізнавальних заходів, які необхідно здійснити для успішного досягнення забезпечення механізму прав людини при проведенні НСРД. Зміст програми підготовки складається із сукупності відповідних операцій, що здатні забезпечити виконання загальної задачі шляхом виконання окремих її часткових завдань.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

2) реформування органів державної влади, що мають відношення до проведення НСРД, та удосконалення їх правового статусу, зокрема:

– прокуратури (перекваліфікація співробітників прокуратури з урахуванням західних досягнень та здобутків вітчизняної науки, утворення нових органів прокурорського самоврядування, приведення до відповідності Конституції України базових галузевих законів, що регулюють діяльність прокуратури (КПК України, КУпАП, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність») з урахуванням визначення Основним законом України нових функцій прокуратури, викоренення корупції в структурах прокуратури та незаконних способів впливу на діяльність співробітників прокуратури);

– органів Національної поліції України (атестація співробітників органів Національної поліції України, підвищення їх кваліфікації, забезпечення співробітниками поліції прав людини, що є відповідно до Закону України «Про Національну поліцію України» визначальним завданням зазначеного органу, приведення в дію пілотного проекту із запровадження посад детективів, вирішення проблемного питання щодо персональної ідентифікації співробітника НПУ відповідно до норм Закону України «Про Національну поліцію», запровадження результативного механізму виявлення дисциплінарних проступків та притягнення до дисциплінарної відповідальності винних правоохоронців від рядового складу НПУ до вищих посад).

Наступним напрямком гармонізації законодавства та удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД має стати перегляд вироків суду щодо свавільно засуджених осіб у кримінальних провадженнях.

На сьогоднішній день статистика зовсім не втішна. За даними співробітників правоохоронних органів досить значний відсоток осіб відбувають покарання за злочини, яких не скоювали. Європейський суд з прав людини у десятках справ констатував порушення прав людини у зв'язку із засудженням на підставі сфабрикованих доказів або вибитих під тортурами зізнань. Українські суди усіх рівнів залишалися глухими до таких аргументів захисту. Та, на жаль, не всі свавільно засуджені зверталися до Європейського суду – або через відсутність адвоката, або через повну зневіру, або з інших причин [257].

В Україні майже відсутня статистика як виправдувальних вироків, так і перегляду вироків суду. Вирішенням цього питання може стати прийняття ВРУ ухваленого у першому читанні Проекту Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України

(щодо забезпечення окремим категоріям засуджених осіб права на правосудний вирок).

Однак, маємо констатувати, що з прийняттям зазначеного Закону України не поспішають, очевидно, це пов'язано як із не готовністю системи правоохоронних органів визнавати свої помилки та упущення, так і необхідністю притягнення великої кількості співробітників до юридичної відповідальності.

Також наступним важливим напрямком гармонізації законодавства та удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД, на наш погляд, має стати запровадження практики Європейського Суду з прав людини. Зазначена практика заснована на принципі забезпечення загальних засад судочинства при судовому розгляді, а також дотриманні вимог міжнародно-правових актів у сфері захисту прав людини, зокрема:

1) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка містить наступні цікаві в аспекті нашого дослідження положення:

– заборона органів державної влади втручатись у здійснення права на повагу до приватного і сімейного життя, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб;

– заборона зловживання правами, тобто жодне з положень Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатись будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції;

– визначення меж застосування обмежень прав (обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені [28];

2) Рекомендації Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухваленої Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів), що закріплює повагу до приватного та сімейного життя, житла та кореспонденції, правове підґрунтя втручання до нього, неприпустимість будь-якого свавільного втручання до приватного та сімейного життя, житла та кореспонденції. В Рекомен-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

дації зазначається, що будь-яке втручання в приватне життя завжди має розглядатися як винятковий захід, який навіть у тих випадках, коли він виправданий, не повинен виходити за межі абсолютної необхідності [258];

3) Декларації про поліцію, що була прийнята в 1979 році Парламентською Асамблеєю Ради Європи, відповідно до якої законодавство повинно передбачати юридичні гарантії і відшкодування шкоди, нанесеної в результаті дій поліції [259];

4) Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб 1996 року, відповідно до якого державні посадові особи не використовують своє офіційне становище для невинновданого здобування особистої користі або особистої та фінансової користі для своїх сімей. Вони не беруть участі ні в яких угодах, не займають ніякого становища, не виконують ніяких функцій і не мають ніяких фінансових, комерційних або інших аналогічних інтересів, які несумісні з їх посадою, функціями, обов'язками або їх виконанням [260].

Слід також зазначити, що відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права, а також, що Рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною.

Однак, мусимо констатувати, що сьогодні в нашій державі склалася така ситуація, що рішення Європейського суду з прав людини майже не виконуються, що аж ніяк не сприяє забезпеченню та утвердженню прав людини в Україні.

Одним із рішень цієї нагальної проблеми може стати запропоноване у резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 22 січня 2013 року створення національного органу, що буде відповідальний за виконання рішень Європейського суду з прав людини, активна участь парламенту у реалізації цих рішень і, зокрема, у виявленні структурних недоліків», а також посилення урядом тиску і прийняття більш жорстких заходів у випадку зволкань і безперервного недотримання постанов суду.

Отже, не дивлячись на позитивні моменти запровадження інституту НСРД, останні можуть суттєво обмежувати та навіть порушувати права, свободи та законні інтереси людини. Про такі факти свідчать результати опитування адвокатів, слідчих, прокурорів, а також матеріали судової практики.

Одним із напрямків удосконалення кримінального процесуального законодавства в напрямку забезпечення прав людини є запозичення

позитивного досвіду деяких закордонних держав, серед яких Франція, Італія, ФРН, Грузія.

Запропоновані нами напрямки гармонізації законодавства та удосконалення механізму у сфері забезпечення прав людини при проведенні НСРД стануть гарантією дотримання законності не лише при провадженні НСРД та забезпечення прав осіб, відносно яких такі дії проводилися, а під час усього кримінального провадження та судочинства в цілому.

ВИСНОВКИ

Демократизація життя суспільства і реформування законодавства України змушують по новому дивитися на численні питання, дослідження яких в юридичній практиці ще не здійснювалося. Одним з них є проблема забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. Обрана тема є досить актуальною не тільки для кримінальної процесуальної науки, а й для юридичної практики: об'ємна за сутністю, вона охоплює усі стадії кримінального провадження, зачіпає інтереси різних органів, що ведуть процес, фізичних та юридичних осіб. Нерозробленість проблеми вимагає особливо виваженого підходу до аргументації відповідних теоретичних положень і висновків з метою розробки необхідних у даній сфері рекомендацій, задоволення нагальних потреб практики.

Дане дослідження виконано з позицій принципу соціального замовлення, що знайшло своє відображення у повсякчасних запитах практики щодо забезпечення прав особи у кримінальному провадженні. Отримані у ході дослідження наукові дані сприяли формуванню ряду концептуальних положень щодо логіко-гносеологічних, методологічних, організаційних та правових основ забезпечення прав людини при провадженні НСРД.

До найбільш значущих належать такі:

1. Під негласними слідчими розшуковими діями пропонується розуміти різновид слідчих дій, що здійснюються під час кримінального провадження у разі крайньої необхідності, за умови співрозмірного обмеження прав і свобод людини, уповноваженими суб'єктами у встановленому законом порядку за допомогою спеціальних засобів і методів конспірації, з метою отримання доказів для з'ясування обставин злочину, встановлення осіб, які його вчинили, розшуку осіб та інших фактичних даних.

2. Негласні слідчі (розшукові) дії слід відмежовувати від оперативно-розшукових заходів. Вони є однорідними за організаційно-правовим критерієм, мають тотожну правову природу, здійснюються у виняткових випадках негласно, із застосуванням однакових прийомів та методів пізнання, подібних пізнавальних засобів, характеризуються ідентичними строками проведення. Проте відрізняються своєю метою та завданнями, фактичними і юридичними (правовими) підставами проведення, суб'єктами проведення та їх правовим статусом, правовим

режимом здійснення відповідно до стадії вчинення злочину, правовими наслідками.

3. НСРД можуть бути проведеними тільки за умови дотримання фактичних і юридичних підстав. Структура юридичної (правової) підстави НСРД розкривається в організаційному, темпоральному, персональному, процесуальному та винятковому аспектах. Усі підстави є взаємопов'язаними та взаємозалежними. Вони мають складну багатокомпонентну сутність, являються запорукою законності досудового розслідування та гарантують дотримання прав та свобод людини, залученої в сферу кримінального судочинства.

4. Найвагомішим компонентом механізму забезпечення прав людини є загальні (конституційні), галузеві та спеціальні принципи проведення НСРД, що утворюють взаємозалежну систему. Вона має значення для законотворчості та правозастосування, оскільки визначені в ній фундаментальні засади, основоположні ідеї проведення НСРД є підґрунтям для розроблення, ухвалення нормативно-правових актів та внесення змін до них. Тому спеціальні принципи (негласності проведення НСРД, конспіративності, дотримання режиму секретності при проведенні НСРД, втручання у приватне спілкування лише за судовим рішенням, взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів при проведенні НСРД, допустимості доказів) провадження НСРД повинні бути закріплені у нормативних актах, зокрема Інструкції про організацію проведення НСРД. Тільки таким чином зазначені принципи можуть стати фундаментальними керівними положеннями і ідеями, що визначають порядок і особливості проведення НСРД.

5. Для забезпечення прав людини при провадженні НСРД повинна діяти різнорівнева система механізму забезпечення прав, серед яких макрорівнями є юридичний, інституційний, організаційний, методологічний та відновлюваний. Кожен з рівнів представлений розгалуженою системою елементів, що забезпечують у сукупності дотримання прав людини.

6. Ряд норм КПК, що мають безпосереднє відношення до забезпечення прав людини при провадженні НСРД потребують уточнень і доповнень, зокрема:

1) Враховуючи те, що будь-яка НСРД прямо або опосередковано направлена на втручання в приватне спілкування, вважаємо за необхідне внести зміни у назви параграфів 2 та 3 Глави 21 КПК України, виклавши їх наступним чином. Назву § 2 змінити на «НСРД, що безпосередньо направлені на втручання у приватне спілкування», а § 3 –

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

на «Інші НСРД, що можуть бути направлені на втручання у приватне спілкування».

2) з метою уникнення випадків упередженості слідчого судді, вважаємо, за необхідне:

– п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України викласти у наступній редакції «слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, – голова чи інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, що обирається у порядку, передбаченому частиною третьою статті 35 КПК України з числа слідчих суддів, обраних на зборах суддів». Таким чином, вибори слідчого судді на зборах, на нашу думку, повинні бути лише проміжним етапом перед визначенням слідчого судді за допомогою автоматизованої системи документообігу суду, який буде вирішувати питання про надання дозволу на проведення НСРД;

– доповнити ст. 76 КПК нормою такого змісту: «слідчий суддя, який виніс ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не має права брати участь у її розгляді повторно»;

3) з метою забезпечення законності при провадженні НСРД та посилення судового контролю за їх провадженням доповнити КПК новими нормами щодо:

– можливості оскарження ухвали слідчого судді суб'єктом, стосовно якого проводилось НСРД з моменту її розсекречення;

– необхідності здійснювати контроль за виконанням НСРД після надання ухвали про дозвіл на її проведення, до моменту закінчення;

– необхідності сповіщення слідчого судді прокурором про повідомлення осіб, відносно яких проводилися НСРД, про їх проведення, після закінчення;

– зобов'язання прокурора повідомляти слідчого суддю про припинення НСРД, рішення на проведення яких він надавав;

– необхідності надання копії протоколу про проведення НСРД слідчому судді.

Доповнити КПК статтею 253¹ «Повідомлення слідчого судді про результати НСРД»: «Прокурор зобов'язаний повідомити звітом слідчого суддю про прийняті рішення під час проведення НСРД, про

результати проведення НСРД, а також надати у звіті інформацію про учасників НСРД, чії права були обмежені в ході їх проведення».

4) Оскільки у разі відсутності погодження прокурором клопотання про провадження НСРД слідчий позбавлений права самостійно звернутися до слідчого судді, з метою забезпечення оскарження рішення прокурора, вважаємо за необхідне частину ч. 3 ст. 246 «Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій» слід доповнити наступною нормою: «У разі відмови прокурора погодити клопотання слідчого до слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД, він виносить про це вмотивовану постанову»;

5) з метою посилення процесуальної самостійності слідчого, а також забезпечення вчасного й повного зібрання доказів, які мають значення для кримінального провадження, необхідно, ч. 3 ст. 246 КПК України також доповнити нормою такого змісту: «слідчий має право оскаржити рішення прокурора про заборону/припинення подальшого проведення вже розпочатої НСРД, якщо рішення про проведення зазначеної НСРД він прийняв самостійно».

6) з метою зміцнення лінії захисту для забезпечення конституційних прав людини, до ст. 254 КПК України внести доповнення щодо надання права захисникові та особі, відносно якої проводилися НСРД, виготовлення копій протоколів про проведення НСРД та додатків до них, а також здійснення відображення матеріалів НСРД у випадках ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у порядку ст. 290 КПК України.

7. Серед корисних норм кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн, які можуть бути розглянуті як приклад для імплементації до кримінального процесуального законодавства України, слід відмітити, зокрема: 1) здійснення відкриття виданих поштових відправлень і огляду належить до повноважень суду або прокурора (ФРН, Італійська Республіка); 2) наявність імперативної норми у КПК ФРН щодо внесення в матеріали справи інформації про факт отримання і знищення тих відомостей, що отримані в результаті негласних заходів, які не планується використовувати як доказ; 3) сповіщення суду, який виніс постанову про дозвіл на проведення негласного заходу, після закінчення застосування запобіжного заходу про його результати (ФРН), уповноваженого прокурора про результати проведення негласної слідчої дії після її закінчення (Республіки Казахстан); 4) щорічний звіт Генеральний прокурор до федерального відомства юстиції про негласні заходи, призначені на всій території ФРН за

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

звітний рік, і публікація його в інтернеті (ФРН); 5) передбачене КПК ФРН право обвинуваченого та окремих громадян подати заяву про перевірку законності розпорядження, а також способу його виконання щодо здійснення негласних заходів (ФРН); 6) можливість перегляду судом рішення Міністра внутрішніх справ про дозвіл на проведення негласних заходів на предмет законності його прийняття вже після проведення відповідних негласних заходів (Велика Британія); 7) закріплення у КПК вичерпного переліку категорій осіб та місць, щодо яких можуть проводитися негласні слідчі дії (Республіка Казахстан); 8) визначеність у КПК спеціальних принципів провадження таємних слідчих дій (Грузія); 9) передбачене у КПК Грузії право особи, якій в ході судочинства по даній справі стало відомо про проведення щодо неї таємної слідчої дії, в разовому порядку оскаржити ухвалу про таємну слідчу дію в слідчій колегії відповідного апеляційного суду; 10) ведення Верховним Судом Грузії реєстру таємних слідчих дій, в якому відбивається статистична інформація, пов'язана з провадженням таємних слідчих дій тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.03.2019).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.03.2019).
3. Российское законодательство X–XX веков : в 9 томах / под общ. ред. О. И. Чистякова. Москва : Юрид. лит., 1984. Т. 1. Законодательство Древней Руси / отв. ред. В. Л. Янин. 432 с.
4. Алексеев Н. Н. Русский народ и государство : учебник. Москва : Аграф, 1998. 640 с.
5. Язык закона / под ред. А. С. Пиголкина. Москва : Юрид. лит., 1990. 129 с.
6. Исаев И. А. История государства и права России : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юристь, 1996. 544 с.
7. Тагієв С. Р. Генезис та становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2015. Вип. 2. С. 295–303.
8. Уголовно-процессуальный кодекс УССР. Харьков : Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1925. 123 с.
9. Антологія української юридичної думки : в 6 т. / за заг. ред. : Ю. С. Шемшученко. Том. 2: Історія держави і права України : Руська Правда / упорядники : І. Б. Усенко, Т. І. Бондарчук, І. В. Музика, І. К. Омельченко ; відп. Редактор І. Б. Усенко. Київ : Видавничий Дім «Юридична книга», 2002. 592 с.
10. Дуброва Р. Екскурс в історію виникнення правової бази і розвитку оперативно-розшукових і слідчих підрозділів в Україні. Jurnalul Juridic National: Teorie si Practica. 2015. № 6. с. 217–223.
11. Чельцов-Бебутов М. А. Курс советского уголовно-процессуального права. Очерк по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. Санкт-Петербург : Равена, Альфа, 1995. 846 с.
12. История полиции России. Краткий исторический очерк и основные документы : учеб. пособие / В. В. Альхименко, В. П. Коряков,

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

- В. М. Курицын, Р. С. Мулукаев, и др. ; под ред. В. М. Курицына. Москва : Щит-М, 1998. 200 с.
13. Министерство внутренних дел: страницы истории (1802–2002 гг.). Санкт-Петербургский университет МВД России ; Академия права, экономики и безопасности / под общ. ред. В. П. Сальникова. Санкт-Петербург : Фонд «Университет», 2001. 608 с.
  14. Винниченко Н. А. Правовая регламентация использования оперативно-розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве : монография / Винниченко Н. А., Захарцев С. И., Рохлин В. И. ; под общ. ред. В. П. Сальникова ; Санкт-Петербургский университет МВД России ; Академия права, экономики и безопасности жизнедеятельности. Санкт-Петербург : Фонд «Университет», 2004. 176 с.
  15. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства в 2 томах. Т. 1 / под ред. А. В. Смирнова. Санкт-Петербург : Альфа, 1996. 607 с.
  16. Літопис запорізької міліції. Історія служби штатного дізнання. URL: http://www.veteranovd.zp.ua/2012/01/blog-post_22.html (дата звернення: 29.03.2019).
  17. Семенцов В.А. Система следственных действий России: история и современность. Вестник ОГУ. 2005. № 3. С. 72–76.
  18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 1065. Оп. 2. Спр. 131. Арк. 4.
  19. Кримінально-процесуальний кодекс. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. 1922. № 41. Ст. 98.
  20. Судоплатов П. А. Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930–1950 год. Москва : Олма-Пресс – Образование, 2003. 688 с.
  21. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР : Затв. Законом від 28 груд. 1960 р. Відомості Верховної Ради. 1961. № 2. Ст. 15.
  22. Радянські органи державної безпеки в Україні (1918–1991 рр.): історія, структура, функції : Матеріали круглого столу, 19 грудня 2013 р., м. Київ / упоряд. : О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. 469 с.
  23. Пояснювальна записка до проекту Кримінального процесуального кодексу України від 12 січня 2012 року. База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42312 (дата звернення: 29.03.2019).
  24. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. Київ : Істина, 2014. 432 с.

25. Коваль А. А. Історико-правовий аналіз розвитку законодавства про негласні слідчі (розшукові) дій. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 2. URL: http://lsej.org.ua/2_2015/56.pdf (дата звернення: 29.03.2019).
26. Всеобщая декларация прав человека. База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 29.03.2019).
27. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. База даних Законодавство України / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 29.03.2019).
28. Конвенція про захист прав і основоположних свобод від 04.11.1950 База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 29.03.2019).
29. Законодательство Италии в борьбе с организованной преступностью. Законность. 1993. № 11. С. 34–39.
30. Филимонов Б. А. Основы теории доказательств в германском уголовном процессе. Москва : Спарк, 1994. 157 с.
31. Боботов С. В. Правосудие во Франции : Учебное пособие. Москва : ЕАВ, 1994. 198 с.
32. Прослушивание телефонов в международном праве и законодательстве одиннадцати европейских стран / сост. Е. Е. Захаров. Харьков : Фолио, 1999. 152 с.
33. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование и организация. Москва : Юрид. лит., 1970. 224 с.
34. Сергеева Д. Б. Щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій за новим кримінальним процесуальним кодексом України. II Юридичний часопис Національно академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 52–56.
35. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.
36. Руководство для следователей / О. Я. Баев и др. ; под. ред. Н. А. Селиванова, В. А. Снеткова. Москва : ИНФРА-М; ИПК Лига-Разума, 1997. 732 с.
37. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Москва, 1997. Т. 2. 458 с.
38. Міхеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підруч. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Либідь, 1999. 534 с.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

39. Грошевий Ю. М. Кримінальний процес України : підруч. / за ред. Грошевого Ю. М., Капліної О. В. Харків : Право, 2010. 607 с.
40. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : підруч. Київ : Вид. Паливода А. В., 2007. 352 с.
41. Тertiшник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підруч. 4-те вид., доп. і переробл. Київ : А.С.К., 2003. 1120 с.
42. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій. Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. : Право. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_1_13 (дата звернення: 10.04.2019).
43. Корнієнко М. В., Тertiшник В. М. Доктринальні проблеми інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Верховенство права. Міжнародний науковий журнал. 2016. № 28. URL: <http://sd-vp.info/2016/doktrinalni-problemi-institutu-neglasnih-slidchih-rozshukovih-dij/> (дата звернення: 10.04.2019).
44. Чухраєв Д. А. Щодо визначення дефініції негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2014. Вип. 2. Т. 4. С. 159–162.
45. Сергєєва Д. Б. Проблемні аспекти законодавчого визначення відомостей щодо негласних слідчих (розшукових) дій, що не підлягають розголошенню. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 104–110.
46. Білічак О. А. Щодо поняття «негласні слідчі (розшукові) дії». Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 3. Том 3. С. 175–176.
47. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : навчально-практичний посібник / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. Харків : «Оберіг», 2013. 344 с.
48. Словник української мови: в 11 т. ред. кол. І. К. Білодід та ін. АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1978. Т. 5. 840 с.
49. Колесник В. А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. Юридичний часопис Національно академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 129–134.
50. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.

51. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б.Є. Становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Криміналістика и судебная экспертиза : міжвідом. наук.-метод. зб. Київ. 2015. С. 147–160.
52. Негласні слідчі (розшукові) дії : курс лекцій / Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Поливода В. В. та ін. ; за заг. ред. Д. Й. Никифорчука. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 124 с.
53. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі (розшукові) дії у схемах : посібник / Никифорчук Д. Й., Зима Л. М., Тарасенко О. С. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 156 с.
54. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. С. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.
55. Шепитько В. Ю. Тенденції криміналістики и некоторые новеллы уголовного процесса. Криміналістичне провадження : новації процесуальної теорії та криміналістичної практики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2013 року. Сімферополь : ДІАЙПІ, 2013. С. 165–167.
56. Негласні слідчі розшукові дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ: навчально-практичний посібник / Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусева та ін. ; МВС України, Луган. Держ.ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 416 с.
57. Сергєєва Д. Б. Щодо класифікації негласних слідчих (розшукових) дій. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 69–76.
58. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12/page> (дата звернення: 21.11.2019).
59. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т 1. 768 с.
60. Погорецький М. А. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у доказуванні. Актуальні питання досудового розслідування слідчими ОВС: проблеми теорії і практики. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конфе-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

- ренції, 18–19 квітня 2013 р., м. Дніпропетровськ. Київ : «Хай-тек Прес». 2013. С. 186–192.
61. Шехавцов Р. М. Проблемні питання визначення переліку негласних слідчих (розшукових) дій. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні. Матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 27 листопада 2013 р., м. Одеса. С. 307–311.
  62. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара : Издательство «Самарский университет», 2004. 225 с.
  63. Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Молдова : от 14.03.2003 г., № 122. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2> (дата звернення: 29.03.2019).
  64. Войтов О. В. Поняття, система та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. Правничий часопис Донецького університету. 2014. № 1–2. С. 37–41.
  65. Музиченко О. В. Система негласних слідчих (розшукових) дій за кримінальним процесуальним законодавством України. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 3. Том 3. С. 171–176.
  66. Берназ В. Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. 2013. № 5. С. 226–231.
  67. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
  68. Коваль А. А. Негласні слідчі (розшукові) дії : поняття та деякі проблеми провадження. Актуальні питання публічного та приватного права. 2015. № 1 (09). С. 133–137.
  69. Попович В. П. Окремі проблеми правового статусу негласних слідчих (розшукових) дій у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. : кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції 19–20 вересня 2013 р., м. Львів. Львів : ЛДУВС. 2013. С. 331–335.
  70. Глушков В. О. Актуалізація проблеми вдосконалення законодавства України про оперативно-розшукову діяльність. Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів в

- сучасних умовах : матеріали Міжвідомчої науково-практичної конференції, 19 травня 2011 р., м. Київ. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. С. 6–11.
71. Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України : Матеріали круглого столу 7 листопада 2011 р., м. Київ. Київ : ФОП. Ліпкан О. С., 2011. 168 с.
  72. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії : проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 270–276.
  73. Вербеньський М. Г. Особливості провадження негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів у сучасних правових умовах. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. : кримінально-правові та процесуальні аспекти : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції 19–20 вересня 2013 р., м. Львів. Львів : ЛДУВС, 2013. С. 414–418.
  74. Черков В. О., Чистолінов О. М. До питання про співвідношення оперативно-розшукової діяльності й негласних слідчих (розшукових) дій за проектом нового КПК України. URL: <http://www.copr.lgud.lg.ua/dl20106.html> (дата звернення: 29.03.2019).
  75. Чухраєв Д. А. Щодо визначення дефініції негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 2. Т. 4. С. 159–162.
  76. Шилін М. О. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі дії : проблеми правового регулювання у світлі нового Кримінального процесуального кодексу України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 1. С. 59–64.
  77. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135–ХІІ. ВВР України. 1992. № 22. Ст. 303.
  78. Погорецький М. А. Оперативно-розшукові заходи : проблеми правового регулювання. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журн. ; Міжвід. наук.-досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. Київ. 2007. № 14. С. 135–145.
  79. Даньшин М. В. Практичне значення встановлення між предметних зв'язків криміналістики з науками кримінально-правового циклу. Криміналістика и судебная экспертиза : Междуведом-

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

- ственный научно-методический сборник. Вып. 59. Киев : МЮ Украины, 2014. С. 19–26.
80. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінальним процесуальним законодавством України. Науковий вісник Чернівецького університету. 2012. Вип. 618. Правознавство. С. 108–113.
  81. Полтавський А. О. Проблемні питання правової регламентації функціонування системи криміналістичної реєстрації Кримінальним процесуальним кодексом України : шляхи удосконалення. Криміналістика и судебная экспертиза : Межведомственный научно-методический сборник. Вып. 59. Киев : МЮ Украины, 2014. С. 107–114.
  82. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 липня 2017 року № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 29.03.2019).
  83. Коваль А. А. Проблема співвідношення негласних слідчих (розшукових) дій з оперативно-розшуковими заходами. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 6. С. 108–113.
  84. Коваль А. А. Актуальні проблеми забезпечення конституційних прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових). Форум права. 2014. № 1. С. 238–242. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_1_42.pdf (дата звернення: 29.03.2019).
  85. Иеринг Рудольф. Борьба за право / пер. С. И. Ершова с 13-го нем. изд. 2-е изд. Москва : Изд. М. И. Прокоповича, 1965. 96 с.
  86. Банах С., Штогун С. Особливості повноважень слідчого судді щодо захисту прав людини. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 4. С. 61–65.
  87. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 29.03.2019).
  88. Коваль А. А. Проблеми забезпечення прав людини слідчим суддею при наданні дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 49. Том 2. С. 146–150.
  89. Антологія української юридичної думки / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Том. 2 : Історія держави і права України : Руська

- Правда / Упорядники : І. Б. Усенко, Т. І. Бондарчук, І. В. Музика, І. К. Омельченко ; відп. Редактор І. Б. Усенко. Київ : Видавничий Дім «Юридична книга», 2002.
90. Коваль А., Кобак М. Проблемы правового статуса судей в Украине в контексте европейских стандартов защиты прав человека. Национальный юридический журнал : теория и практика. 2017. № 4. С. 47–50.
  91. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 29.03.2019).
  92. Козюбра М. Верховенство права і Україна. Право України. № 1–2. С. 30–63.
  93. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.
  94. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін. Том 6 : Цивільне право. Київ : Видавничий Дім «Юридична книга», 2003. 584 с.
  95. Офіційний сайт Державного реєстру судових засідань. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 29.03.2019).
  96. Уварова О. Принцип верховенства права у судовій практиці України. Філософія права і загальна теорія права. № 1/2013. С. 65–72.
  97. Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_2016_ENG.pdf (дата звернення: 29.03.2019).
  98. Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf (дата звернення: 29.03.2019).
  99. Офіційний сайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів. URL: <http://vkksu.gov.ua/ua/news/6138/> (дата звернення: 29.03.2019).
  100. Філософський енциклопедичний словник : Енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
  101. Про затвердження Кодексу суддівської етики : рішення XI з'їзду суддів України від 22.03.2013. URL: [https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf) (дата звернення: 29.03.2019).

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

102. Романюк Я. Недосконалість підстав для оскарження рішень ВПР нівелює судовий контроль. Юридичний вісник України. 2016. № 42 (1110). С. 5–7.
103. Щодо Положення про автоматизовану систему документообігу суду : рішення з'їзду суддів України від 26 листопада 2010 року № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr030414-10> (дата звернення: 29.03.2019).
104. Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні : навч. посіб. для підготовки до заліку / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. Харків : Право, 2016. 96 с.
105. Тагієв С. Р. Деякі проблемні питання проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Вісник Верховного Суду України. 2014. 10 (170). С. 40–47.
106. Городовенко В. В. Слідчий суддя як суб'єкт надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. URL: <https://kievskisud.od.ua/press-department/all-news/3295-slidchij-suddya-yak-sub-ekt-nadannya-dozvolu-na-provedennya-neglasnikh-slidchikh-rozshukovikh-dij> (дата звернення: 10.04.2019).
107. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування : Лист Вищого спеціалізованого суду від 09.11.2012 № 1640/0/4-12. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-12> (дата звернення: 10.04.2019)
108. Яновська О. Г. Інститут оскарження на стадії досудового розслідування. Адвокат. № 1 (148). 2013. С. 10–13.
109. Коваль А. А. Деякі проблеми судового контролю при призначенні та проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2018. Випуск № 31. С. 134–138.
110. Іваницький С. О. Право особи на розгляд її справи незалежним і безстороннім судом у світлі рішень Європейського суду з прав людини. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/622523eadce4ce32c2257101002f3f80?OpenDocument> (дата звернення: 15.01.2019).
111. Кравченко Е. Е. Место прокурорского контроля в системе негласных следственных (розыскных) действий. Наше право. 2015. № 1. С. 85–90.
112. Татаров О. Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 69–77.

113. Про проблемні питання, які виникають при використанні у кримінальному провадженні доказів, одержаних в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій або оперативно-розшукових заходів : Лист Генеральної прокуратури від 29 лютого 2016 року № 09/2-117 вих-16-92-ОКВ. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1nordoc.shtml> (дата звернення: 12.04.2019).
114. Про правові позиції судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України за 2015 рік. URL: <https://precedent.in.ua/2016/07/04/4918/> (дата звернення: 29.03.2019).
115. Лобойко Л. М. Методи кримінально-процесуального права : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т. внутр. Справ, 2006. 352 с.
116. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/paran152#n152> (дата звернення: 29.03.2019).
117. Офіційний сайт Генеральної Прокуратури. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/dark_ages.html (дата звернення: 29.03.2019).
118. Черноусько М. В. Прокурорський нагляд і судовий контроль як засоби забезпечення законності досудового розслідування. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. № 2 (5). 188–196.
119. Комарницька О. Організаційні та процесуальні аспекти діяльності прокурора при погодженні клопотання на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1. С. 17–26.
120. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : Наказ Генерального прокурора України від 19.12.2012 № 4гн. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102 (дата звернення: 29.03.2019).
121. Глушков В. О., Білічак О. А. Гарантії дотримання конституційних прав особи у провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 65–75.
122. Комарницька О. Б., Нестеренко С. В. Роль і місце прокурора при фіксації ходу та результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 1. С. 270–278.
123. Кирпа С. Проведення слідчим негласних слідчих (розшукових) дій. *Право і суспільство*. 2013. № 2. С. 216–221.
124. Коваль А. А. Роль прокуратури у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій через призму практичних проблем. *Науковий*

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

- вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. Вип. 3. Том 2. 2018. С. 159–164.
125. Дуброва Р. В. Проблемні питання взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів ОВС України під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 13(2). С. 106–108.
  126. Скулиш Є. Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 2. С. 15–23.
  127. Коваль А. А. Проблеми захисту прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у діяльності слідчого та оперативних підрозділів. Право та державне управління. 2018. № 2 (31). Том 1. С. 175–181.
  128. Моторигіна М. Г. Функції сторони захисту в змагальному кримінальному провадженні. Університетські наукові записки. 2013 № 1(45). С. 347–351.
  129. Рагулин А. В. Общие положения учения о профессиональной защите по уголовным делам. Москва : Юрлитинформ, 2008. 312 с.
  130. Строгович М. С. Уголовный процесс. Москва : Юриздат НКЮ СССР, 1941. 312 с.
  131. Шнягін О. Г. Реалізація функції захисту в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ. 2010. 215 с.
  132. Попельюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України : правові, теоретичні та прикладні проблеми : Монографія. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. 634 с.
  133. Письменний Д. П. Функції обвинувачення та захисту за новим КПК України. Право і суспільство. 2013. № 6.2. С. 353–358.
  134. Адвокат в уголовном процессе : пособие для адвокатов / под ред. И. Т. Полякова. Москва, 1954. С. 35.
  135. Стецовский Ю. И. Уголовно-процессуальная деятельность защитника. Москва : Юрид. лит., 1982. 176 с.
  136. Потокина О. В. Участие защитника в следственных действиях (современные уголовно-процессуальные и тактические приемы) : автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва. 2001. 22 с.
  137. Мартынчик Е. Г., Радьков В. П., Юрченко В. Е. Охрана прав и законных интересов личности в уголовном судопроизводстве. Кишинев : Штиинца. 1982. 188 с.

138. Фаткуллин Ф. Н., Зинатуллин З. З., Аврах Я. С. Обвинение и защита по уголовным делам. Казань : Изд-во Казан. ун-та. 1976. 167 с.
139. Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора. Москва : Наука, 1975. 382 с.
140. Выдря М. М. Функция защиты в советском уголовном процессе. Сов. государство и право. 1978. № 1. С. 89–90.
141. Ларин М. Защита прав потерпевшего в уголовном процессе. Москва : Наука, 1993. С. 61.
142. Альперт С. А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти : консп. лекц Харків : Національна юридична академія України, 1995. 28 с.
143. Мицик О. В. Новели Кримінально-процесуального кодексу України стосовно збільшення повноважень захисника по збору доказів та їх реалізація на практиці. URL: http://uba.ua/documents/doc/mitsik_08_02_2013.pdf (дата звернення: 29.03.2019).
144. Ухвала Вишого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24.03.2015 № 5-747км15. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/vr150387> (дата звернення: 11.12.2019).
145. Яновська О. Правова позиція захисту в кримінальному провадженні : шляхи відстоювання у процесі доказування. Право України. 2014. № 10. С. 124–132.
146. Коваль А.А. Проблеми участі захисника у провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. Юридичний бюлетень. Вип. 6 (6). 2018. С. 206–213.
147. Уголовный процесс : учебник / А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский ; под общ. ред. проф. А. В. Смирнова – 4.е изд., перераб. и доп. Москва : Конрус, 2008. 704 с.
148. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
149. Яремчук В. О. Правова регламентація участі спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій. Теорія та практики судової експертизи і криміналістики. 2014. Випуск 14. С. 112–120.
150. Маленко О. В. Інститут понять у кримінальному процесі. URL: http://protokol.com.ua/ua/institut_ponyatih_u_kriminalnomu_protsezi_ukraini/ (дата звернення: 29.03.2019).
151. Про державну таємницю : Закон України від 05.08.2018. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення: 29.03.2019).

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

152. Про затвердження зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ Служби безпеки України 12 серпня 2005 року № 440. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05> (дата звернення: 29.03.2019).
153. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. Москва : ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. 204 с.
154. Гаврилин Ю. В., Победкин А. В., Яшин В. Н. Следственные действия : учебн. пособ. Москва : МосУ МВД России, Книжный мир, 2006. 187 с.
155. Сичук М. Правові підстави прийняття процесуальних рішень про провадження слідчих дій. Підприємництво, господарство і право. 2011. № 10. С. 150–153.
156. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы. Москва : Юрид. лит, 1976 168 с.
157. Погорецький М. А. Підстави для проведення слідчих дій. Адвокат. 2007. № 10. С. 3–7.
158. Аркуша Л. І. Деякі підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій (за КПК України від 13.04.2012 р.). Південноукраїнський правничий часопис. 2013. № 1. С. 97–100.
159. Тагієв С. Р. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2015. № 2(1). С. 233–239.
160. Письменний Д. П. Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2013. Вип. 3. Т. 2. С. 143–146.
161. Ніколаюк С. І. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. 8 листопада 2012 р. м. Київ. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 33–36.
162. Терещук С. С. Система негласних слідчих (розшукових) дій та процесуальні підстави їх проведення. Право і безпека. 2017. № 3 (66). С.87–92.
163. Берназ В. Д. Смоков С. М. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти) : монографія. Одеса : ОЮІ НУВС, 2005. 151 с.
164. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2708-VIII База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 29.03.2019).

165. Негласні слідчі (розшукові) дії : курс лекцій / Д. Й. Никифорчук, С. І. Николаюк, О. І. Козаченко та ін. ; за заг. ред. Д. Й. Никифорчука. Київ : НАВС, 2012. 176 с.
166. Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Следственные действия в российском уголовном процессе : учеб. пособие для студентов. Санкт-Петербург. 2004. с. 344–345.
167. Уголовно-процессуальное право (уголовный процесс) : учеб. для студентов вузов / под ред. А. В. Ендольцевой, О. В. Химичевой, Е. Н. Клециной. Москва : ЮНИТИ ДАНА. 2014. 727 с.
168. Коваль А. А. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій як необхідна умова законності їх проведення. Правові новели. № 5/2018. С. 159–164.
169. Уголовный процесс Республики Узбекистан : учебник / Б. А. Миренский, Б. Т. Акрамходжаев, Д. М. Миразов, А. Х. Рахманкулов, В. В. Кадырова, Д. А. Камалходжаев. Ташкент : Академия МВД Республики Узбекистан, 2014. 612.
170. Куцова Э. Ф. Истина и состязательность в уголовном процессе Российской Федерации. Ученые-юристы МГУ о современном праве / под ред. М. К. Треушникова. Москва : Еуродец, 2005. С. 290–308.
171. Хашимов Р. А. Категория «цель» в уголовном процессе: автореферат дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук: 12.00.09. Челябинск, 2006. 26 с.
172. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. Т. 3. 744 с.
173. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 7. 723 с.
174. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко та ін. ; за заг. ред. О. В. Зайчука. Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
175. Головін Д. В. Система принципів кримінального провадження. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 1. С. 206–210.
176. Тимошенко М. О. Загальні засади (принципи) кримінального провадження в системі принципів права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Вип. 35. Ч. 1. Том 3. С. 132–135.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

177. Паршак С. А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави. Європейські перспективи. № 7. 2014. С. 157–162.
178. Савенко М. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. Вісник Конституційного Суду України. 2000. № 1. С. 68–83.
179. Турута О. В. Юридичний механізм забезпечення реальності прав і свобод громадян. Форум права. 2010. № 2. С. 519–525.
180. Гасанов К. К. Конституционный механизм защиты основных прав человека : монография. Москва : Юнити-дана. 2004. 432 с.
181. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підручник для студентів вузів. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
182. Нікітенко Л. О. Зміст механізму забезпечення конституційного права на підприємницьку діяльність. Форум права. 2011. № 3. URL: file:///D:/%D0%BF%D0%B0%D0%BF%D0%BA%D0%B0%20V/Downloads/FP_index.htm_2011_3_92.pdf (дата звернення: 29.03.2019).
183. Мордовцев А. С. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 (Теория права и государства ; история права и государства ; история политических и правовых учений : Саратовская государственная академия права. – Саратов, 1997. 38 с.
184. Данильян О. Г. Механізм захисту прав людини в сучасному суспільстві : теоретико-правовий дискурс. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013. № 4 (18). С. 48–55.
185. Марченко Е. В. Необходимость создания механизма обеспечения, реализации и защиты прав человека в уголовном судопроизводстве. URL: <https://scienceforum.ru/2014/article/2014007395> (дата звернення: 29.03.2019).
186. Кучинська О. П. Механізм забезпечення прав людини в кримінальному провадженні: поняття і складові елементи. Право і суспільство. 2018. № 2. С. 236–242.
187. Володина Л. М. Механизм обеспечения прав личности в российском уголовном процессе : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора юридических наук. 12.00.09. Министерство образования РФ: Уральская государственная юридическая академия. Екатеринбург, 1999. 48 с.
188. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва : Русский язык, 1985. 796 с.

189. Чуйко З. Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України. Бюлетень Міністерства юстиції України. № 8. 2006. С. 81–89.
190. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
191. Лукашева Е. А. Право, мораль, личность. Москва : Наука, 1986. 262 с.
192. Босхонджиева Г. Г. Конституционно-правовой механизм обеспечения личных прав и свобод человека и гражданина в субъектах Российской Федерации : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Саратов, 2007. 19 с.
193. Гіда Є. О. Деонтологічні засади забезпечення прав і свобод людини та громадянина працівниками міліції у сфері правопорядку : монографія. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 416 с.
194. Савенко М. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. Вісник Конституційного Суду України. 2000. № 1. С. 68–83.
195. Железнов Б. Л. Механизм государственной защиты основных прав и свобод. Ученые записки. Т. 138. Юрид. науки. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2000. 214 с.
196. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України : монографія. Дніпропетровськ : Поліграфіст, 2002. 414 с.
197. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 288 с.
198. Гладышева О. В. Теоретическая модель механизмов обеспечения прав и законных интересов человека и гражданина в уголовном судопроизводстве. URL: <http://www.dissercat.com/content/teoreticheskaya-model-mekhanizmov-obespecheniya-prav-i-zakonnykh-interesov-cheloveka-i-grazhd#ixzz5LLL9KJZQ> (дата звернення: 29.03.2019).
199. Шемшученко Ю. С. Великий енциклопедичний юридичний словник. Київ : Юридична думка, 2007. 943 с.
200. Назаров В. В. Обмеження конституційних прав людини в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 38 с.
201. Яновська О. Система гарантій адвокатської діяльності – крок до громадянського суспільства. Право України. 1996. № 5. с. 49.
202. Общая теория государства и права : Теория права. Академический курс : в 2 т. Москва : Зерцало, 1998. Т. 2. 640 с.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

203. Кушнір Н. П. Поняття та значення правової культури суспільства. Держава і право. 2005. Вип. 27. С. 474–478.
204. Алексеев С. С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация. Советское государство и право. 1987. № 6. С. 14–19
205. Адміністративне право України : навчальний посібник : у 2-х томах / Галуцько В. В., Олефір В. І., Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька. Херсон : ХМТ, 2011. Т. 1 : Загальне адміністративне право. 320 с.
206. Тертышник В. М., Марченко А. В., Тертышник А. И. Защита прав и свобод человека : научно-практ. Издание. Харьков : Арсис, 2000. 288 с.
207. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Прийнятий резолюцією 33/169 Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. Забезпечення органами внутрішніх справ міжнародно-правових стандартів прав людини при охороні громадського порядку : у 3 ч. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. (Науково-практичний, документальноджерельний та навчально-методичний комплекс : у 3 ч. / відп. ред. Ю. І. Римаренко та ін.). Ч. 2, Ч. 3. 2001. С. 67–69.
208. Коваль А. А. Механізм забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». Том 29 (68). № 6. 2018. С. 125–132.
209. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46942337> (дата звернення: 29.03.2019).
210. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57020707> (дата звернення: 29.03.2019).
211. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64475551> (дата звернення: 29.03.2019).
212. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63076038> (дата звернення: 29.03.2019).
213. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63019888> (дата звернення: 29.03.2019).
214. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36522387> (дата звернення: 29.03.2019).
215. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53519659> (дата звернення: 29.03.2019).
216. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74803693> (дата звернення: 29.03.2019).

217. Коваль А.А. Аналіз сучасного стану дотримання прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Прикарпатський юридичний вісник. Вип. 3 (24). 2018. С. 172–177.
218. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74803693> (дата звернення: 29.03.2019).
219. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62198397> (дата звернення: 29.03.2019).
220. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36522387> (дата звернення: 29.03.2019).
221. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Раманаускас проти Литви». URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/03/f5ef3ba52c4849ecd3ac_file.pdf (дата звернення: 29.03.2019).
222. Татаров О. Пробелы в тайном, которое стало известным. Закон і бізнес : веб-сайт. URL: <http://zib.com.ua/ru/print/119240-kak-usovershenstvovat-pravovuyu-reglamentaciyu-neglasnoy-sle.html> (дата звернення: 29.03.2019).
223. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70533368> (дата звернення: 29.03.2019).
224. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36522387> (дата звернення: 29.03.2019).
225. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України від 20.10.2011 № 12-рп/2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11> (дата звернення: 29.03.2019).
226. Кравчук В. М. Роль компаративістики у дослідженні конституційно-правового статусу суддів. Порівняльне правознавство : сучасний стан та перспективи розвитку : збірник наукових праць / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. П. Тихого, М. М. Цимбалюка, І. С. Гриценка ; упор. О. В. Кресін, І. М. Ситар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 404–406
227. Каменський Д. В. Порівняльні кримінально-правові дослідження: передумови та завдання. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. 2014. № 9–1. С. 205–208.
228. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство США : комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. 594 с.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

229. Осаке К. Сравнительное правождение в схемах : Общая и Особенная часть : учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ДЕЛЮ, 2002. 256 с.
230. Баранова Ю. О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2015. 28 с.
231. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правождения. Москва : Норма, 1996. 432 с.
232. Саидов А. Х. Сравнительное правождение (основные правовые системы современности) / под ред. В. А. Туманова. Москва : Юрист, 2009. 512 с.
233. Alla Koval. Theory and Practice of Ensuring of Human Rights During the Undercover Investigation (Operational) Action : the International Legal Aspect. Yale Review of Education and Science № 1. (16), January-June, 2015. Volume V. P. 163–173.
234. Кислий А. М., Чайка Р. А., Денисенко М. М. Зарубіжний досвід нормативного регулювання негласних слідчих (розшукових) дій. Наукові праці МАУП. 2016. Вип. 49(2). С. 66.
235. Судебные и правоохранительные органы Украины : учебник / под ред. проф. А. М. Бандурки. Харьков : Ун-т внутр. дел, 1999. 350 с.
236. Калиновский К. Б. Уголовный процесс современных зарубежных государств : Учебное пособие. Петрозаводск : Изд-во ПетрГУ, 2000. 48 с.
237. Николайчик В. М. Уголовный процесс США. Отв. ред. : Никифоров Б. С. Москва : Наука, 1981. 224 с.
238. Махов В. Н., Пешков М. А. Уголовный процесс США (досудебные стадии). Учебное пособие. Москва : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. 208 с.
239. Перепилиця М. М. Провадження оперативно-розшукових заходів у Великій Британії, Росії, США та Україні : монографія. Харків : Вид-во КП Друкарня № 13, 2008. С. 137–139.
240. Кримінально-процесуальний кодекс ФРН.
URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf>
(дата звернення: 20.03.2019).
241. Тагієв С. Р. Зарубіжний досвід проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. 2015 № 13 том 2. С. 99.
242. Коваль А. А. Міжнародний досвід проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Visegrad journal on human rights. № 6 (volume 2). 2018. С. 92–99.

243. Кавалиерис А. К. Об одном аспекте интеграции криминалистической и оперативно-розыскной деятельности. Роль и значение деятельности профессора Белкина Р. С. в становлении и развитии современной криминалистики : Материалы международной научно-практической конференции. М., 2002. С. 66–72.
244. Уваров В. Г. Зняття інформації з телекомунікаційних мереж. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 2. Том 1. 2017. С. 122.
245. Criminal Procedure Code of France. URL: http://www.legislationline.org/download/action/download/214id/6382/file/France_CC_am2016_fr.pdf (дата звернення: 01.05.2019).
246. Уголовно-процессуальный кодекс Итальянской Республики. URL: <http://www.parlamento.it/parlam/leggi/home.htm> (дата звернення: 01.05.2019).
247. Химичева О. В. Об особенностях расследования преступлений в Великобритании. URL: [отрасли-права.ru/article/15086](http://otrasli-prava.ru/article/15086) (дата звернення: 01.05.2019.)
248. Criminal Procedure and Investigations Act 1996. URL: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/447967/code-of-practice-approved.pdf (дата звернення: 01.05.2019).
249. Ligeti K. Toward a Prosecutor for the European Union. Vol. 1 : A Comparative Analysis. Oxford and Portland, Oregon: Beck/Hart, 2013. P. 149.
250. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан від 14.07.2014 № 231-V. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852 (дата звернення: 01.05.2019).
251. Кримінально-процесуальний кодекс Киргизської Республіки. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111530> (дата звернення: 01.05.2019).
252. Кримінально-процесуальний кодекс Грузії. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/90034/69/ru/pdf> (дата звернення: 01.05.2019).
253. Костицький М. В. Про науку кримінального процесу, кримінальне процесуальне право і законодавство (філософський погляд). Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 31–37.
254. Коваль А. А. Техніка формування норм права : кримінально-процесуальний аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2011. 220 с.

Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій

---

255. Постанова ВРУ «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні» від 28.04.1992 № 2296-ХІІ. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12> (дата звернення: 29.03.2019).
256. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства і суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 01.05.2019).
257. Куйбіда Р. Судова реформа : 7 найбільш очікуваних подій 2017 року. Центр політико-правових реформ : веб-сайт. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20871915-sudova-reforma-sim-nauybilsh-ochikuvanih-podiy-2017-roku> (дата звернення: 01.05.2019)
258. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики». URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 01.05.2019).
259. Резолюція № 690(1979) Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» від 08.05.1979 № 994_803. База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4775&id_book=0&id_parent=0&id_vid_res=17 (дата звернення: 01.05.2019).
260. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23.07.1996 № 995_788 База даних Законодавство України / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788 (дата звернення: 01.05.2019).

Наукове видання

**Алла Анатоліївна
Коваль**

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПРИ ПРОВАДЖЕННІ
НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**

Монографія

Технічний редактор, комп'ютерна верстка, дизайн обкладинки *Д. Кардаш*.
Друк, фальцювальньо-палітурні роботи *С. Волинець*.

Підп. до друку 30.05.2019.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 15,35. Обл.-вид. арк. 15,46.
Тираж 300 пр. Зам. № 5778.

Видавець і виготовлювач: ЧНУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десанників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.